

«Ömer'in yüzü beyaz, hafifçe çiçek bozuğu idi... Çiçek hastalığından kırplıkları de dökülmüş, birkaç zayıf, sarışın tel kalmıştı. Burun hafifçe gaga ve ucu kırmızıydı...»

bilirim. Sanat, o hikâyeyi, o romanı çıkardığım ehemmiyetsiz şey değil, benim o şey etrafında canlandırdığım hayattır!» (18 kânunsani 1918). Ömer Seyfettin «Cesaret» adındaki bu hikâyesini «Yeni Mecmua»nın 8 şubat 1918 tarihli sayısında yayınladı. Onun «kolaydan hikâyeye geçiş» evri-

mini bir dereceye kadar kayıtlardan izlemek mümkün oluyor.

Ömer Seyfettin'in, mizâcının bütün özellikleriyle, beden yapısı yönünden, baba ve anadan gelen «atletik ve astenik» yapıya kaçan, üstün niteliklerle de ruh yapısında siklotim özellikler gösteren bir yapıya sahip olduğu görülüyor. Beden yapısı ile, siklotim mizaçlıların yumuşak adaleli, yuvarlak hatlı, göğsü aşan göbekli niteliklerini taşımadığı hâlde, bütün ruhi özelliklerini taşır görünmektedir.

Gerçekçi, mizâhçı, nükteci, şakacı, arkadaş canlısı, sohbet adamı, lirizmden yoksun, (şürler de yazdığı hâlde) ilgileri dış gözlem çerçevesini aşır derinlere inemiyen, yerinde zıp zıp zıplayan, hareketli bir ruh yapısı var. Buna göre, beden yapısına aykırı düşen bu ruh yapısından, zaman zaman beden yapısına uygun ruhi davranış tablosuna sıçramalar yapıyor. Romantik duygulanmalar, şüirden vaz geçememiş, destan zevki, ve kahramanlık ülküsü, tamamiye karşı tablodadır. Bu çaprastığı, ancak verâset karışımının bir sonucu, anadan ve babadan gelen niteliklerin bir karışımı olarak açıklıyabiliyoruz. Beden yapısını birinden (babadan), ruh yapısını da baskın vasıflarile ötekinden (anadân) alınca, zaman zaman yaşamında ve davranışlarında olduğu kadar, eserlerinde de birinden ötekine kayan özellikler gösterebiliyor. Onu karakterize eden siklotim mizaçlılarda, duygusal yaşayış ve davranışlarda zaman zaman iyice beliren bir devri yürüyüş vardır. Bundan dolayıdır ki, bu mizâcın anormal bir şekli olan «melankoli ve mani»de de bir devrilik vardır. Kendisinden sonra uzun yıllar yaşayan ve 1952 yılında 82 yaşında ölen ablasında ise bu aşırı anormallikler bârizdi. Ömer Seyfettin'in mizâcında (siklotim), uyarımlara karşı «hareki tepki» (psikomobilité), yukarıdaki fıkralardan ve hayatının olaylarından da iyice anlaşıldığı üzere, normal durumlar-

da «dengeli ve yumuşak», ama nâdir hâllerde de, babasının mizâç tablosundaki özelliklerle, sert, kesin ve aşırıdır. Ve anasından gelen üstün ruhî niteliklerle beliren «duygu nisbeti» (psikoestezik nisbet) ise «keder ile neşe, yani depresyon» arasında raksetmektedir. Bu, yalnız hastahğında değil, hayatının her safhasında bâriz olarak görülen bir hâldi. Bu hâline değinen delilleri, hikâyelerine yansıyan hayatında olduğu kadar, bazı yazarların ona değgin notlarında da bulabiliyoruz. «Primo» hikâyesinin yukarıya alınan bir parçasındaki tasvir, «Nakarât» hikâyesinde «gençliğini smür boylarında geçiren» bir subayın ruh tasviri, bunlar arasındadır. Yakın arkadaşı Ali Cânip de, onun bu hâlinin farkına varmıştır: «Bu kadar neşeli bir mizâci olan Ömer'i, dikkate değer bir marazî hâl, bazan simsiyah bir duman gibi sarardı».¹⁶ Onun «Fon Sadriştayn'ın Karısı» hikâyesinin başındaki tasvirin bu hâlini gerçekçi bir ifâde ile yansıttığını Ali Cânip bildiriyor; onun değindiği paragrafı buraya alıyoruz:¹⁷

«O gün İstanbul'da kalsam bile hiç bir iş yapamayacaktım. Mülhîş, acı, anlaşılmaz bir sînir nöbeti yine beni kavrandırıyor. Bu korkunç hâli bilimyenler ne kadar mesuttular! İnsanın birdenbire bütün ümitleri, bütün zevki, bütün neşesi kaybolur. Gözünün önünde hayat, hava, ufuk, herşey kararır. Dostlar düşman görünür, sevgililerden nefret edilir... Ben işte bu sînir denilen ateşsiz cehennem için düşünce, kendimi kırılara atarım. Tenhâ korular, sevinçli mâzilere benzeyen gölgeli yollar, dallarda geçmiş bir saadetin canlı hâtraları gibi uçsan kuşlar, bana Hâbi bir teselli füsünü ile teşir eder, hafiflerim. Beynimdeki ağırlık yumuşar. Sakaklarımın ateşi söner...»

Ömer Seyfettin'in Kuşadası'ndayken Hakkı Tarık Us'a yazdığı mektuplarda mizâcına değinen bazı tasvirler görmekteyiz:¹⁸

«...kuş olunca, havalar soğuyunca bende en feci buhrân-ı âsap başlar. Bu benim tabiatımdır. Bunu ancak yaz, güneş, tenhâ ve sükûn tedâvi eder. Hâlbuki şimdi... Yağmur, yağmur, yağmur... Haftalar geçiyor. Güneş görünmüyor. Ben odamda mahbus ve biemel kıvranıyorum. Gayri kâbili teselli bir bedbinlik siyah kâbuslarile beni ihâta ediyor. Ölümü düşünüyorum... Okumaktan, yaşamaktan, konuşmaktan nefret ediyorum... Şimdi zavallı Paul Verlaine'in:

Une grand sommeil noir
Tombe sur ma vie,
Dormez, tout espoir
Dormez, tout envie

Bir büyük, kara uyku
Hayatıma düşüyor
Bütün umutlarım uyuyun!
Bütün istek ve dilekler uyusun!

neşidci benim hoyulâ-yı şükûhum... Benim nakarât-ı ızdırâbâtım!...»

Siklotimlerin temel niteliklerinden biri olan «tabiât sevgisi ve tabiâta sığınış eğilimi»nin, tasvir ettiği bunalmın ardından hemen gelişi dikkatini çekiyor. Onun burada tam bir gerçekçi gözlemle ortaya koyduğu, olaylara karşı gösterdiği «psiko estezik davranış» tasvirini, başka hikâyelerinde de aynı çizgiden ayrılmıyan bir doğrulukla buluyoruz. «Nişanlılar» hikâyesinde «birdenbire fenâ hâlde canım sıldı. En sevdiği kıymetli yadigarımı, haberi yok iken çaldırılmış bir adamın teselli kabul etmez elemi ni duy-dum», notu¹⁹, ayrıca «İrticâ Haberi» hikâyesindeki (anı defterinden alınmış notlara dayanır) şu paragraf:²⁰

«...birdenbire o kadar derin ve muzlim bir ümitsizlik duyduğum ki, ihtiyârsız:
— Eyvah azızım, mahvolduk. Bu sefer mutlaka mahvolduk!

Dedim. Kalbimde sarılı bir acı salzamağa başladı. Artık konuşamıyor, Akıl'le müdürün konuştuğlarını duyuyordum. Gözlerimin önüne dumanlı bir Balkan haritası geliyor, Türkiye'nin parçalandığını, bu müthiş ve nâmevcut haritanın kırmızı ve ateşin çizgili hudutlarının hafif ve çirkin bir elle bozulduğunu, değiştirildiğini görüyordum gibi oluyordum. İzdırıp dakikaları, her felâket zamanında olduğu gibi, yine bir azap ifriti uzunluğu ile geçiyor...»

Bu notlar, Ali Cânîp'in deşindiğı davranışlara ve ruh hâllerine tıpa tıp uyuyor. Ayrıca «Primo: Türk Çocuğu» hikâyesindeki şu parçayı da yukarıdaki tasvirlerle katabiliriz:²¹

«...Şiliyorum zannetti. Yalnız kalbinin yeniden sıcak bir zehirle dolduğunu, göğsünün parçalanacak gibi acıdığını duyuyordu. Hâl ve târîh birbirine karışarak bezeyân hâlinde dımağına hücum ediyor, meçhul bir ağız tarafından kulaklarına fısıldıyormuş gibi, râbitabî, râbitasız bir çok vakalar aklından geçiyor, birden ruhu, hissi, fikri, vicdânî, idrâkî edşiyor, tutuşturucu bir hummâ nöbeti, varlığını eritiyor...»

«Nakarât» adlı hikâyesinde ise, çok daha sert bir belirleme ile, âdetâ fizyolojik sarsıntıları da haber veren bir başka tasvir parçası görüyoruz:²²

«...kalbim yırtılmış gibi acıyordu. Dizlerim ağrıdı. Bileklerim karıncalandı. Dudaklarım, yanaklarım titremeğe başladı. İhtiyar meyhânceî hâlimden ürkiyor, hiç yitüme bakamıyordu. Sendellyerek kapıya doğru yürüdüüm. Karanlık merdivenden inerken, haberim olmadan ruhuma, vicdânıma vurulmuş, zehirli bir kamçunun ödürücü şakırtısını şimdi bütün vuzuhile duyuyor gibi oluyorum...»

Bütün bu parçalarda, «siklotim | mizâç» tablosunun

«şizotime bakan» ucunda, beden yapısının ruhuna çaprast düşen özelliklerinden gelen bir mizâç vasfının devri yürüyüşünü görüyoruz. Hep aynı «neşe ile keder» arasında süreklî bir devir hâlinde, zaman zaman açılıp kapanan, bazan da «depresyona» kadar varan mizâç grafiğini, bütün açıklığı ile görüyoruz. Bu grafiğin «şakrak fabulasyonlarla» yüklü olan öteki ucunda da, bu bölümün başında tasvir ettiğimiz, o fıkra yaratıcı, «Türkün dehâsı komiktir» diyen, hikâyeyi hayatı ile birlikte yaşayarak götüren, bütün olaylara «mizâh ve satir» açısından bakan bir Ömer Seyfettin duruyor.

Onun hikâyelerinde gördüğümüz bütün gerçekçi gözlem malzemesine, çatışmaları alış ve hikâyeyi yeniden kuruşta iyice beliren «gerçekçi tutumuna» rağmen, anlatımının yer yer bu «mizahî çizgilerle» kesilişi, ondaki bu mizâç çaprastlığının sanata yansımış bir sonucudur. Bir yandan naturalistlere yaklaşan bir tutumla, mizâhtan kaçan soğuk ve sert bir davranışla gerçekçiliğe yöneliş, öte yandan içinde duygu ve sevgiye yer vermeden, zekice komikleştirme yolu ile yapılmış belirleme ve tasvirler. Tam bu kesişen noktada, onun sanatı kişiliğinin mizâca deşinen sağlam temelini bulduğumuzu sanırken, birdenbire daha çok «destan ve menkibelere» doğru açılan daha geniş bir hikâyeye yoluna saptığını görüyoruz. O zaman onda, biçim endişesinden çok, konu, muhtevâ endişelerinin ağır bastığını görüyoruz. Bundan dolayıdır ki, onun bazan üslupsuzluğa kadar giden, yapısı mühmel hikâyeleri bizi şaşırtmamalıdır. Çünkü neşe ile karamsarlık arasındaki devri sistem, ona nasıl ruhî bir çaprastlık vermişse, aynı çaprastlık, onu, gerçekçi mizâhçılıktan duygulu, epik, kahramanlık hikâyelerindeki üslupsuzluğa da götürmüştür. Ondaki gerçekçilik ve mizâh, önce kuru bir gözlemcilikten, iğneleyici bir alaya, oradan gerçekçi subjektif bir yorumla bozan red ve inkâra, sonra sâf bir romantizmden yayvan, yer yer se-

kilsiz ve üslupsuz bir epik kurtuluşa doğru açılıyor. Kendi mizâç gurubundaki Ömer Seyfettin, mevzû ve muhtevâyâ bağlı kalan bir anlatıma, dış dünyaya ve topluma, yaşadığı çağın mahşerî bir evrim içinde çalkalanan sorunlarına rahatça karışıyor. Mizâhî bir satirden kalkıp toplumeu bir satire doğru sarsıntısız yürüyor. Ama bir yerde onun yerini bir başka Ömer Seyfettin alıyor. Bütün bu unsurların dışında, çağımızın ve onun sorunlarının dışındaki epikanın kucağında, rahatlatıcı bir çeşit «kaçış ve kurtuluş» içinde buluyoruz onu. Sonra dâire yine dönüyor. «Efruz Bey» roman serisindeki parçalarında mizâhtan toplumeu eleştiriye yönelirken, gerçeği bile aşıyor. Çok belirli ve özgür bir yeni aşama ile ortaya çıkıyor. Burada yazar, kendi biyografisi ile ilgili olan ayrıntılarda, kendini dış gerçeğin içine, hep aynı sevgi, aynı alçak gönüllülük, epik şahlanmalara kapılmadan aynı objektiflik, öteki unsurlar için kullandığı ölçü ve boyutları koruyarak, kendini sâkin bir gülüşle bir cisim koyar gibi yerleştiriyor.

Çeşitli tarihlerde, çeşitli olay ve sorunlara karşı yazılmış hikâyelerindeki parçalarla, aynı zaman ve açı kargaşalığı içinde yazılan bazı anı kırıntılarını, burada birleştirip kullanırken, eğer bütün bu ayrıntılar yerinde ve uygun düzende kullanılmışsa, bunu mizâç denilen karışık mekanizmanın düğümlerini çözmeği çok kolaylaştıran öncü araştırmalara, biraz da Ömer Seyfettin'in yaşamısındaki açık ve iyice belirli olaylara, hikâyelerine geniş ölçüde yansıyan malzemeye borçlu olacağız. Hele mizâcını belirlemede kullandığımız tasvir parçalarının anı defterindeki notlara dayanılarak yazılmış olduğunu bilmek, bizi bu tasviri yapımağa götüreren başlıca neden oldu.

20. «Beden Yapısı ile Kişiliği Arasında İlişkiler - Hayatında Beliren ve Eserlerine Yansıyan Ruhi Malzeme - Mizâcının Tasviri» arabölümünün dipnotları.

- 1) Aka Gündüzle Konuşmalar: 1 mart 1963, Keçiören - Ankara.
- 2) Öğretmen Süreyya Saltuğ'la Konuşmalar: 4 ağustos 1952.
- 3) Haklı Süha Gezgin, Ömer Seyfettin'in Yels Yıldönümü (Kurun gazetesi, 6 mart 1938).
- 4) Haklı Süha Gezgin, Edebi Portreler: Ömer Seyfettin (Yeni Mecma. Sene 1, sayı 4, 26 mayıs 1939).
- 5) Yusuf Ziyâ Ortaç, Portreler. Bir Varmış Bir Yokmuş. - İstanbul: 1960, s. 121.
- 6) Nûzhet Haşım, Millî Edebiyata Doğru - İstanbul: 1918, s. 86.
- 7) Valâ Nurettin'le Konuşmalar: 19 nisan 1964.
- 8) Öğretmen Süreyya Saltuğ'la Konuşmalar: 4 ağustos 1952.
- 9) Öğretmen Süreyya Saltuğ'la Konuşmalar: 14 ağustos 1952.
- 10) Onun Ayaspaşa'da oturması 1334 (1918) değil, daha öncelere, evlenmesinden önceki tarihlere raslamaktadır (1913).
- 11) Bu konuda bk.: Bölüm 2. de. «Nakarât» hikâyesinden alınan parça. Babasının alaydan yetişme sert bir asker oluşu için bk. Bölüm 1, anasının yumuşak ve şefkatli oluşu için bak.: «İlk Namaz» hikâyesi.
- 12) Öğretmen Süreyya Saltuğ'la Konuşmalar: 14 ağustos 1952; Ali Canip, Ömer Seyfettin İçin (İnci mec. No. 16, 1 mayıs 1336).
- 13) Calibe Hanımla Konuşmalar: 15 ekim 1963.
- 14) Ali Canip, Ömer Seyfettin İçin (İnci mec. No. 16, 1 mayıs 1336).

- 15) Ömer Seyfettin'in Toplu Eserleri. Cilt: 4. «Yüksek Ökçeler». İstanbul: 1962, s. 165.
- 16) Ali Canıp, Ömer Seyfettin. Remzi Kt. - İstanbul: 1947, s. 34.
- 17) Ömer Seyfettin'in Toplu Eserleri. Cilt: 2. «Beyaz Lâle». - İstanbul: 1962, s. 5.
- 18) Paul Varlalne. Oeuvres poetiques Complets. Y. G. le Dantec. Paris: 1962, s. 183: «Sagesse».
- 19) Beyaz Lâle, s. 63.
- 20) Ömer Seyfettin'in Toplu Eserleri. Cilt: 1 «Bomba». - İstanbul: 1962, s. 18.
- 21) Ömer Seyfettin'in Toplu Eserleri. Cilt: 1. «Bomba». - İstanbul: 1962, s. 54.
- 22) Aynı eser, s. 157.

21. Ömer Seyfettin ile «İttihat ve Terakki Partisi» İlişkileri

Ömer Seyfettin'in, «İttihât ve Terakki Partisi»nin ün-lü ve esrarlı bir kolu olarak bir zamanlar dehşet saçmış ün-lü ve esrarlı «Teşkilât-ı Mahsusa»sına mensup olduğunu söyleyenlere rasladım. O zaman bu zamandır, İttihatçılarla ilgili bunca yayın yapıldığı, gizli kapaklı ne varsa ortaya döküldüğü hâlde, bu konuda tek satır çıkmadı. Ama parti içinde ancak çok güvenilir kimselere verilen böyle bir işte çalışabilmesi için, «İttihat ve Terakki» ile, daha gizli bir dernek safhasındayken ilişki kurması gerekiyordu. Ömer Seyfettin'in böyle bir ilişkisinin bulunduğunu arkadaşlarından öğreniyoruz. Partinin üst kademelerinde bulunmadığı hâlde itibârlı bir kimse olması, bu gizli teşkilâtın sonradan ortaya çıkan ileri gelenleri ile dostluğu, onun, rasgele bir partili olmadığını göstermekle birlikte, «Teşkilât-ı Mahsusâ» mensubu olduğunu da göstermez kanısındayız. Onun parti ile olan bağlantılarının «kültür politikası» dolayısı ile olduğu, diğer konulardaki çalışmalarla doğrudan doğruya ilgilenmediği, bir yandan anı defterindeki notlardan, öte yandan da üzerinde anılarını nakleden kimse-lerin sözlerinden anlaşılmaktadır.

«Genç Kalemler» dergisinin «Yeni Lisân» ve «Millî Edebiyat» yörüngesindeki kuruluşunda İttihat ve Terakki Partisi'nin rolünü yukarıdaki bölümlerde görmüştük Der-

ğinin mesul müdürü Nesimî Sârım, partinin gizli dernek devrindeki çalışmalarına katılmış, mihnet çekmiş, Meşrûtiyet'ten sonra da Merkezi Umumi kâtibi olmuştu. «Genç Kalemler»in ilk kadrosunu kuran Ali Cânip, M. Nermi ve arkadaşlarının, Meşrûtiyet'ten önce hareketleri şüpheli görülerek tevkif edilen Nesimî Sârım'ı hapishânede ziyârete gidecek kadar bağlantılar kurduklarını biliyoruz. Bu demektir ki, «Genç Kalemler» grubunun çoğu üyeleri, İttihat ve Terakki mensuplarıyla daha Meşrûtiyet'ten önce bir takım bağlantılar kurmuşlardı. Meşrûtiyet'ten sonra gelişen olaylar karşısında, partinin kendine sıkı sıkıya bağlı geniş bir kadroya yönelmesinin gereği anlaşılınca, Merkezi Umumi'ce, bu görev Ziyâ Gökâlp'a verilmişti. Onun, Selânik'in uyanık gençlerini derleyerek parti ülkülerine bağlama işindeki başarılı çalışmalarına yukarıda değinmiştik. Gençlerin, ondaki doğuştan gelen kadrocu kişiliğe bağlandıkları kadar, partinin önlerinde açabileceği ilerleme imkânlarını da göz önünde bulundurdıkları anlaşılıyor. İşte bu şartlar ve hava içinde, Ömer Seyfettin'i, çalıştığı sınır bölüğünden istifâ ettirip Selânik'e getirtmişlerdi. Onun ordudan ayrılıp «Gençler Kalemler»e bağlanmasında Ziyâ Gökâlp'in önemli bir rol oynadığını biliyoruz.³

Ömer Seyfettin'in Selânik'e geldikten sonra parti ile ilişkileri, «Genç Kalemler»deki çalışmaları, probaganda broşürleri hazırlaması, merkezde, «İttihat ve Terakki Klübü»nde ve okulunda yapılan gece toplantıları ve seminer niteliğindeki gece dersleri çevresinde kümelenir. O devir, daha çok heyecanlı konferanslar, klüp tartışmaları, Merkezi Umumi toplantıları, partiye ideolojik bir temel araştırma çabasıyla kaynaştıkları günlerdi. Temel bir düşünceye varmak için, «Yeni Lisân»i, bir çok gelişme imkânları hazırlayacak bir çıkış yolu olarak seçmişlerdi. «Genç Kalemler»de bu düşünceyi işleyecekler, yavaş yavaş edebiyat yolu ile yaydıkları bir «Yeni Hayat» kavramına, oradan

da devletin temeli olacak bir «yeni millet» anlayışına yöneleceklerdi. Selânik'te mayalanan bu görüşler, Birinci Dünya Savaşı'nın felâketleri içinden, ateşin yalazaları arasından, savaş politikasının tehlikeli rüzgârları içinden savrularak yeni kılıklara bürünecek, zamanla «Turancılık», «Türkçülük», «Milliyetçilik» gibi hareketlere doğru açılıp genişleyecekti. «Genç Kalemler» grubundan M. Nermi Bey, kendilerine bir düşünce temeli, bir ülkü dayanağı araştırdıkları bu Selânik günlerini, bana şöyle anlattı:⁴

«...Genç Kalemlerin anlattığı türkçeyi yaymak için başka çârcılara da baş vurduk. Enver Paşa'nın başkanlığında toplantılar yapıldı. Sonradan Hasan Ali Yücel'in yaptığı gibi, Avrupa klasiklerinin yeni lisânla çevrilmesi için hazırlanıyorduk. Aramızda bir de iş bölümü yapmıştık. Bana Paul Janet'in Felsefe Tarihi'nin çevrilmesi işi verilmişti. Moiz Kohen (Tekinalp) e de bir çok felefi kitaplar verilmişti. Kâzım Nâmi, Râsım Haşmet, Akil Koyuncu'ya da kitaplar vermiştik. Büyük bir sevgiyle yeni bir düşünce kalkınmasının temelini hazırlamağa girişiyorduk. Balkan Savaşı bütün bu projeleri altüst etti. Bir taraftan da okul kitapları hazırlamağa girişmiştik. Dört kıraat kitabı ile iki imlâ kitabını ben hazırlamıştım. Selânik'te bastırılmıştık. 1911 yılı idi. Maarif Nezâreti, bütün Türkiyedeki mekteplerde okuttu. O sırada bir seri propaganda risâlesi de çıkarmıştık. Ben Merkezi Umumi tarafından Paris'e tahsile gönderilmeden önce, bunlardan çeşitli isimler altında 18 kadarı çıkmıştı. İşte bu risâlelerin hepsini Ömer Seyfettin yazmıştı. Bunların herbiri dil, tarih, politika konularında, bir millet yaratma amacına yönelmiş risâlelerdi. O devirde 'azınlık' adını verdiğimiz grupların hepsi birer millet olmuştu. Millet olmayan ve kendini tanımayan bir topluluk vardı: Türkler.

Köprüllü'de, İstanyonda, Bulgarları görürdünüz. Selânik'e, Manastır'a, Üsküb'e seyahat ederlerdi. Yanlarında çocuklarının küçük beşikleri vardı ki, üzerleri kırmızı, beyaz, yeşil yorganlarla örtülüdür. Bunların millet oldukları, köylülerinin yorgan kumaşlarından belli idi.

Biz diyorduk ki, bir Osmanlı devleti var, ama desteği nedir? Nereye dayanıyor? Desteği olan, olması gereken bir halk var, ama maneviyât, imân, ideal bakımlarından ortada varlığı yok. İşte Genç Kalemler'in, kimselerin farkına varmadığı, ama o sırada bizim başlıca meşalelerimiz olan bir dâvâsı da, devletin istinâd edeceği millîti canlandırıp ortaya çıkarmaktır. Ona çağdaş milletler sırasında bir biçim vermeliydik. Herşey, dergi ve yeni lisân, edebiyat, bizli bu amaca götürecektir vâsitalardı. Bu amaca nasıl varalım diye düşünüyorduk, münâkaşa ediyorduk. Alle hukuku üzerinde duralım diyoruz. Sakat bir Alle yapısı ile sağlam bir millet kurulamazdı. Bu dâvâları, Selânik Merkezli Umumi'sinde Talât Paşa ile birlikte konuşuyoruz. Merkezli Umumi, ideolojik bir hazırlık hummâsı içliydi. Ömer Seyfettin, kollarını sıvayıp broşürler işine böylece girdi.»

Yukarıdaki ifâdelerden anlaşıldığına göre, Ömer Seyfettin, yalnız «Genç Kalemler» dergisindeki yazılarını yazmakla, millî edebiyat kampanyasını hazırlamakla kalmamış, parti çevresindeki aydınlarla birlikte daha geniş bir anlam taşıyan «kültür politikası» hazırlıklarına da aktif olarak katılmış, bu ilişkisini Mütâreke yıllarına kadar sürdürmüştü. Yukarıdaki tasvire, İstanbul'da, Merkezli Umumi'de, Ziya Gökalp'in çevresindeki çalışmaları, onun gösterdiği yönden güdümlü bir edebiyat anlayışını izlediğini, yıkılışa kadar partinin kültür politikasına ve Gökalp'e bağlı tutumunu değiştirmedeğini eklersek, onun, «İttihat ve Terakki» ile bütün bağlantılarını anlatmış oluruz.

Esirlikten İstanbul'a dönmeden önce Ali Cânip'e yazdığı mektuplardan, doğrudan doğruya partiden bir iş ister görünmemekle birlikte, bu konuda arkadaşının aracılığını ricâ ettiğini, «Tanin» ve «Türk Yurdu» gibi yerlere hikâye vererek geçinmeği ümit ettiğini, «askerlikten yeniden istifâ ettikten sonra kendisine ancak böyle bir geçim yolu düşündüğünü, daha olmazsa partinin vilâyetlerdeki gazetelerinden birine gitmeği göze aldığını» yazmaktadır. Se-

lânîk'e gelişinde olduğu gibi, İstanbul'a yerleşmesinde de Ali Cânip'in aracılığını ricâ ediyordu.⁴

İstanbul'a döndüğü sırada arkadaşı Çanakkale'de idi. Ama yeni hayatına ayak uydurması, eserlerini yayınlacak yerler bulması, partiye yeniden «serkâtip» olarak yerleşmesi, Kabataş Sultanisi'ne öğretmen olması da çok sürmeyecektir.

Nuruosmâniye Camii'nin Bâbîâli'ye açılan dış kapısından çıkıp sağ kaldırımından yürüyenler, ilk sokağın köşesinde, o devirlerin edebiyat ve yazı adamlarının uğrak yerleri olan büyük «İkbâl Kıraathânesi»ni görürler. İkinci sokağın köşesindeki büyük kârgir yapıda da «İttihat ve Terakki Partisi»nin ilk «Merkezî Umumi'si» yükselir. Burası o günlerde partili ve partiye yakın aydınların sık sık toplandıkları bir yerdi. Bayazıt dersiâmlarından Şerâfettin Hoca, Halim Sâbit, Ali Cânip, M. Nermi, Ömer Seyfettin, ara sıra Mehmet İzzet ve Köprülüzâde Fuat Beyler gelirler, ikinci katta, bahçe üzerindeki Ziya Gökalp'in odasında toplanırlardı. O günlerde dergiler ve gazetelerde gördüğümüz birçok yazıların, Ömer Seyfettin'in bazı hikâyelerinin çıkış yerleri bu odadaki konuşmalar olduğu gibi, 1914 - 1918 arasında yayınlanan bir çok dergilerin ve kültür hareketlerinin de doğum yeri bu oda olmuştur.

«İttihat ve Terakki Merkezî Umûmîsi»nin bir çok kâtipleri vardı. Partinin eski ve güvenilir adamlarından seçilen bu kâtiplerden biri de Ömer Seyfettin'di. Onun bu görevi, Mütâreke yıllarına kadar sürdü.

Ömer Seyfettin'in, Ziya Gökalp'le olan bağlantılarından başka, parti ile olan ilişkilerinin ne olduğu, son devresindeki hikâyelerini, hele «Efruz Bey» roman serisini okuduktan sonra, araştırılması gereken bir soru olarak karşımıza dikiliyor. Bu bölümde aydınlatmağa çalıştığımız bu soru üzerinde, arkadaşlarından Süreyya Saltuğ şunları söylüyor:⁵

«...Merkezi Umumi'de serkâtı idl. Bu mevki aldığı zaman ona mektup yazar: 'İttihat ve Terakki Cemiyet-i cilliesinin sır kâtibi' derdim. Müddeti hayatımda bana bunun yüzünden ilk defa kırılmıştı. O, ancak bir noktadan İttihat ve Terakki'nin içindeydi. Edebiyatla meşgul olanlarla beraberdi. Partinin sekter takımı ile hiç bir zaman beraber olmanustır. Politikacı olmayan bir İttihatçıdır. İttihat ve Terakki'de, yoktan meydana çıkan, liderlere sokulan kimseler vardır. Efruz Bey gibiler o zaman pek çoktu...»

Ömer Seyfettin'in, Rumeli dağlarında İkinci Meşrutiyet hâreketini hazırlayan genç subaylarla birlikte üzerine aldığı, Selânik'te Ziya Gökalp'in çevresinde sistemleştirdiği «Yeni Milliyetçilik» anlayışını, ölümüne kadar bırakmadığını, ülkülerine bağlı kaldığını, ama zamanla partiyle olan ilişkilerinde hayli değişiklikler olduğunu görüyoruz. Yukarıya aldığımız notlar, bunu açıkça ortaya koyduğu kadar, son eserlerinde de bunu gösteren bir çok parçalara raslıyacağız.⁶

Onun, politikacılardan soğumasının bir nedeni de, Birinci Dünya Savaşı'ndaki talanların partiden geçmiş olması, daha Selânik günlerinde, gizli dernek hâlindeyken, paraca bu hareketi destekliyen zümrelerin, «milli burjuva yaratma» olarak özetliyebileceğimiz sakat bir ekonomi politikasını partiye yutturmaları, bu politikanın git gide ortaya çıkardığı sefâletler ve sosyal yaralardı. Hele savaş yıllarında «devlet elile zengin yetiştirme», organize devleti bunların çabaları ile ayakta tutma politikası, ortaya bati anlamında burjuvayı değil de, durmadan talancı zenginleri çıkardıkça, bu yanlış gidişin acıklı sonuçları halkın ve nâmuslu aydınların gözleri önüne somut örneklerle serildikçe, herkesle birlikte Ömer Seyfettin de üzülüyor, gerçekleri görüyor, bunları hikâyelerine yansıtmaktan da çekinmiyordu. Orduda kurmaylardan çok, kıta subayı olarak askerlere yakın bulunuşunun hazırladığı, partinin yük-

sek kademesinden çok halka yakın oluşunun verdiği bir bilinç, ona bir soy uyanıklık vermişti. Bir çok şeylerin yanlışlığını seziyor, kişiliğinin temel unsurlarından biri olan «adâlet ve hak duygusu» ile partiye yaslanarak memleketi talan edenlere karşı çıkıyordu.

«Merkezi Umumi» de partinin ileri gelenleriyle eski dostluğunu bir dereceye kadar sürdürdüğü hâlde, sokakta, halk arasında onların yanında görünmeyi arzu etmediğini Ali Cânip'in bir yazısından öğreniyoruz. Onun partiden soğuyup kopmasının aşamalarına aşağıdaki bölümlerde değinilecektir. Lâkin bu yazıdan, Ömer Seyfettin'in, parti ileri gelenleriyle, kesin yıkılıştan önce kopamayacak kadar içli dışlı olduğunu da anlıyoruz:

«...Talât Paşa Selânik'te ne ise, dahilliye nazırı, hatta sadrâzâm olduktan sonra da yine öyle kaldı. Yeni Mecmuu'nun intişarı münâsebetiyle, ben, daimâ Merkezi Umumi'ye gıderdim. Diğer arkadaşlar da bulunurdu. Talât Paşa gelir, hepimizle eskisi gibi şakalaşır, bilhassa Ömer Seyfettin'e:

— Ömer, senin payımı ayırdım.

Derdli. Bu pay şu idi: Talât Paşa, son zamanlarda şekerden muzdarıptı. Kendisine getirilen yemeklerden pek azını yer, üst tarafını, Ömer Seyfettin'indir, diye orada bırakırdı...

Bir gün Ömer Seyfettin'le Kadıköyü'nde, Altiyolağzı'ndan aşağı doğru, iskeleyle iniyorduk. Ömer Seyfettin birden telâşa düştü, bana:

— Aman, bir fayton içinde Talât Paşa geliyor. Bilen bilmiyen bir şey söyler. Şu sokağa sapalım.

Diye Ağabey Hamamı'nın bulunduğu yola doğru beni sürükledi. Fakat o zaman sadrâzâm olan Talât Paşa bizi çoktan görmüştü. Araba da sokağın ağzına gelmişti. Bağardı:

— Ömer, Cânip!... Nereye kaçıyorsunuz, gelin buraya!..

Diyordu. NAçar döndük, herkes bize bakıyordu. Ömer'in

en istemediği manzara da işte böylesi idi. Talât Paşa, orada beş dakikadan fazla bizimle görüştü. İkimize de ayrı ayrı takıldı. Ve sonra vedâlaşarak arabası ile ilerledi.»⁷

Partinin kültür ve edebiyat adamları ile olan bağlantısı eskidenberi sürüp geliyordu. O günlerde kültür birliği ülküsüne dayatılan geniş anlamdaki milliyetçilik anlayışına Ziya Gökalp'le birlikte bağlanmıştır. Gökalp'in deyişiyle, o zamanın milliyetçiliği, «arap atı milliyetçiliği» değildir.⁸ Ziya Gökalp'le bu temel anlayışta birleşenler, partinin bir kanadını tutarlarken, daha sonradan Türkocağında bir «şecere milliyetçiliği» hareketi de başlamıştır. Ömer Seyfettin'in «Efruz Bey» romanındaki «Bilgi Bucağı» bölümü bu çeşit kaynaşmaların ayrıntıları ile doludur. Bu düşüncelerin öncüleri olarak kimleri kastedtiği de açıkça bellidir.

Onun, partiye dayanıp savaştan yararlanan kimselere karşı, anlarında ve hikâyelerinde takındığı sert davranışın, parti arkadaşları ile hangi konularda ve nelerden dolayı çatıştıklarını öğretmen Süreyya Saltuğ'un bana anlattıklarında açıkça buluyoruz:⁹

«...Celâl Sâhir'i sevmezdi. Ama bu Celâl Sâhir'in farkada itibarı vardır. Hüseyin Câhid'in adamıdır. Celâl Sâhir, Ömer Seyfettin'e, bir iki derece aşağı adam muamelesi ederdi. Celâl Sâhir, kumarbaz bir adamdır. Makulyan Han'ında bir yazıhanesi vardı. Savaş ticareti yapardı. İkide birde parasını tüketir, Topal İsmail Hakkı Paşa'ya çıkar. Bir kaç yüz teneke gaz alır, vaziyetini düzeltirdi. O devirde parti ile ilgili her çeşit edebî hareket ve neşriyatın içinde, başında mutlaka teşkilâtçı olarak Celâl Sâhir vardır.

Bir gün Celâl Sâhir, Ömer Seyfettin'i otomobile alıp Bahkazarına götürmüştü. İnerken şoföre üç lira vermiş. Ömer Seyfettin dayanmamış:

— Celâl, şu üç lirayı bana vorseydin, seni handan buraya kadar sırtımda taşırdım.
Demmiştir.»

Ömer Seyfettin, Birinci Dünya Savaşı'ndaki iktisâdi talanın yüze vuran belirtilerinin halk üzerinde nasıl bozucu, yıkıcı bir etki bıraktığına, savaş zenginliklerinin halkın sefâleti üzerinde sürdürdüğü azgınlıklara değinmiş, kendini halka yakın tutabilen bir sanatçı olarak bu konudaki tutumunu açığa vurmüştü.¹⁰

Ömer Seyfettin, parti çevrelerinde kendini daha çok askerlik arkadaşlarına bağlı duymuş, bunların politikaya karışmalarını, yanlış yollarda bocalıyanlarını zaman zaman uyardı. Nâmuslu ve saf arkadaşlarını uyararak ve korumak gerekince, bir partizan gibi değil, nâmuslu bir arkadaş gibi hareket edebileceğini de göstermişti. Bunun en açık delili «Yakup Cemil Olayı»dır.

İkinci Meşrûtiyet devrinin ünlü kişilerinden Yakup Cemil, politikaya karıştığı için Mahmut Şevket Paşa'nın isteği ile askerlikle ilişkisi kesilip, benzerleri gibi «Teşkilât-ı Mahsusa»yı örgütlemeye memur edilen subaylardandı. Birinci Dünya Savaşı günlerinde kurduğu komando birlikleri ile bir çok yerlerde kendini göstermişti. Bir aralık Irak Cephesi'ndeyken, Ali Çetinkaya'nın yanında barınamayınca, İstanbul'a gelmişti. Bu gelişinde, Yakup Cemil, Enver Paşa'dan ısrarla tümen komutanlığı istemekteydi. Enver Paşa, babası ve kardeşine de paşalık verdiği için, ortada örnek de var. Enver Paşa, askerlikle artık ilişkisinin kesildiğini ileri sürerek bu isteği reddediyor. Yakup Cemil de, «Batım Baskını»nda yaptığı gibi, hemen «Teşkilât-ı Mahsusa» hesabına bir çete kuruyor. Adamlarını getirip Harbiye Nezâreti'nin dış duvarlarının altındaki bakırcı dükkanlarına yerleştiriyor. Bu sırada Talât Paşa'nın adamları da Yakup Cemil'le ilişki kuruyor, onu el altından destekliyor, bu işe kışkırtıyorlar. Talât Paşa ile Enver Paşa

arasındaki ikilik ve hizipleşme o sıralarda iyice çoğalmıştı ve savaşın gittikçe ağırlaşan havası içinde, halkı ezen kitleler ve darlıkların baş sorumlusu olarak Topal İsmail Hakkı Paşa'yı harcamak istiyorlardı. Bilhassa Talât Paşa'nın çevresinde toplanan sivil grup, halk arasında yayılan hoşnutsuzluğu, partiye karşı yayılıp gelişen nefret ve kin havasını dağıtmak istiyorlardı. Ama partinin askerlikten gelen kanadı, başta Enver Paşa olmak üzere, Topal İsmail Hakkı Paşa'yı bu şartlar altında harcamak istemiyorlardı. Ashında «1911 Selânik Kongresi»ndenberi, parti karşılıklı iki grup hâlinde hizipleşiyordu. Sapançalı Hakkı'nın liderliğindeki bir grup Enver Paşa'yı destekliyordu. Yakup Cemil'in Enver Paşa ile araları açılınca, araya sıkırtıcılar girmiş, Enver Paşa'yı bertaraf etmenin çareleri aranmıştı. Yakup Cemil'le bu sırada temâs kuran ve onu darbe-i hükûmet teşebbüsüne teşvik edenlerden biri de Memduh Şevket'ti. Hattâ bir aralık Erenköy taraflarında Talât Paşa ile Yakup Cemil'in buluşup konuştuıkları da biliniyordu. İşin bu safhasında Sapançalı Hakkı ortaya atılıyor, sonuçları çok kötü olabilecek böyle bir çıkıştan Yakup Cemil'i alkoymağa çalışıyor. «Teşkilât-ı Mahsusa» liderlerine danışmadan tek başına bir iş yapmıyacağına yemin ettiriyor. Sapançalı Hakkı'nın Rumanya'da bulunduğu bir sırada Yakup Cemil'i İstanbul'da sıkıştırıyorlar. O da «memleketi batmaktan kurtaracağım, ayrı barış yapacağım» diye baskın hazırlıklarına girişiyor. Teşkilâtı Mahsusa'nın çetelerini topluyor. Meserret Otelinde karar-gâh kuruyorlar. Yahya Kaptan ve benzerleri, herkesin gözüne batan birtakım kimseler içeri girip çıkıyorlar. Yakup Cemil'i, yine aynı gruptan Yenişehirli Haydar Bey ziyârete geliyor. O da yüzbaşılıktan ayrılma, Teşkilâtı Mahsusa'dan. Yakup, Cemil, onu da darbe işine katılmaya davet ediyor. Haydar Bey de hemen Sapançalı Hakkı'ya haber ulaştırıyor. O da koşup geliyor ve hepsini dağıtıyor. Daha

önce tek başlarına bir iş yapmıyacaklarına karar vermişler. «Toplanalım da görüşelim» derken, bir yandan da Bâbîâlî'ye, Yakup Cemil'in gözü önünde telefon ediyor: «Sîlâh başı yapınız, biz gelsek bile tevkif ediniz» diyor. Hemen ardından Yakup Cemil ve arkadaşları tevkif ediliyor. Bu patırdıda herkes beraat ettiği hâlde, Yakup Cemil kurşuna dizilmişti.¹¹

İşte bu olayların gelişmesi sırasında, Ömer Seyfettin, bütün hazırlıklarını ötede beride anlatan, şişinerek konuşan Yakup Cemil'in durumunu haber alıyor. Süreyya Saltuğ'a anlattıklarına göre, Ömer Seyfettin, Yakup Cemil'i yakalamış:¹²

« — Cancağızım Yakup Cemil. Sen bir derbei hükümet yap, herkes arkandan gelir. Öteden beriden taraftar toplamağa çalışma, sürü toplamağa uğraşma. Bu memleketin psikolojisi buna müsâit değildir. Kodese gidersin. Sen yürü, muvaffakiyet hâlinde bütün memleketi sana müzâhir bulursun. Darbei hükümet ozlu yapılır. İktidârın sana döndüğü sânyede herkesi müttefikin olarak görürsün. Bu memlekette danışma yolu ile demokratik, parlamenter hareket yapılmaz.»

Demiş. Ömer Seyfettin, «Merkezi Umumi»de sekreter olduğu için, olayların içyüzünü yakından bilmektedir. Ocak arkadaşlığı gayreti ile, mahkeme safhasındayken olayların gelişmelerini de, çocukluk arkadaşı Sapançalı Hakkı'ya haber vermekten çekinmemişti. Talât Paşa, mahkeme sırasında, bu işe karışanlardan Sapançalı Hakkı ile Mümtaz'ın da harcanmasını istiyordu. Enver Paşa ise ağır basarak onların bu işte rolleri olmadığını kabul ettiriyordu. O günleri ve «Yakup Cemil Olayı»nı anlatan kitaplardan birinde bu konuda şu bilgiler var:¹³

«...Muharrir Ömer Seyfettin Bey, Sapançalı Hakkı Bey'i ziyârete geldi. Ömer Seyfettin Bey, Hakkı Bey'in çocuk-

luğundan beri arkadaşıydı. Aralarında gayet samimi bir dostluk vardı. İkisi de rüştiye, idâdi, Harbiye tahsillerini beşer bitirmişler, Mekteb-i Harbiye'den beraber zâbit çıkmışlardı. Senelerce devâm eden bu uzun arkadaşlık hayatı, vefâkârlık, mütekâbil itimâd şeklinde tezâhür ediyordu. Binaenaleyh Ömer Seyfettin Bey'in her sözüne kuvvetli bir inâmsızla mukâbele eden Hakkı Bey, arkadaşından yalnız dostluk ve ilgi bekler, görürdü... Ömer Seyfettin Bey, Hakkı Bey'i görünce dedi ki:

— Senin ve diğer arkadaşlarının aleyhinde terfihât var. Dikkat ediniz, tehlikeye giriyorsunuz.

Ömer Seyfettin Bey'in bu sözleri boş değildi. Çünkü, Ömer Seyfettin Bey, o tarihlerde Merkez-i Umumi'de (1916/17), Ziya Gökalp Bey'le beraber fikir ve nezriyât sahasında çalışıyor, bilhassa Merkez-i Umumi'nin tercüme işleriyle meşgul oluyordu. Binaenaleyh Merkez-i Umumi'de dönen herşeyden günü gününe haberdâr olacak mevkiide bulunuyordu.»

«İttihât ve Terakki Partisi» ileri gelenlerinin İstanbul'dan kaçtıkları günlerde, gerçekten İttihâtçı olanlar çok üzülmüşlerdi. «Gerçekten İttihâtçı olanlar bizimle kalmalıydı» diye düşünüyorlardı. Olaylar gelişip Mütâreke olunca, İzzet Paşa kabinesi zamanında, «İttihât ve Terakki» dağılsın, yerine bir «Tecdüt Fırkası» kurulsun diye ortaya bir düşüncenin atılmasında bu güvenmenin de etkileri olmuştu. Artık bu yıpranmış ad ve teşkilâtla, bu partinin, memlekette iş göremeyeceğini ileri sürüyorlardı. Halkın önüne yeni bir adla çıkmak gerekiyordu. Bu teceddüt hareketinin en önemli sözcülerinden biri Ömer Seyfettin olduğu söyleniyor. Savaş içinde partiden yavaş yavaş soğduğundan, böyle bir kamyâ varılmış olması mümkündür. Arkadaşı Süreyya Saltuğ, bu konu ile ilgili anılarında şunları söylüyor:»

«... «Tecdüt Fırkası»nın en mühim sözcüsü Ömer'di. Bana inkâr etti. Benim konuşmalarımı gazeteler tevîl ediyorlar dediyse de, bu doğrudur. Zaman, Sabah, İ-

dam, Tanin gazetelerinde Ömer'in bu içtimâlarında söylediklerinin zabıtları vardır. Partinin dağılmasını, yepyeni bir parti kurulmasını isterdi... Bir kere kendisinden «Tecdüt Fırkası» meselesindeki rolünü sordum.

— Süreyya Bey, ben öyle demedim, bu adamlar memleketi batırıyorlar. Artık çekilsinler. Yeni bir ruhla parti kurulsun.

Dedim. Gazeteler sözlerimi tahrif ediyorlar.

Demişti..

Bulgaristan müttefiklerinden kopmuş, 29 Eylül 1918 pazar günü Selânik'te düşman devletlerle mütârekeyi imzalamış, Türkiye'nin müttefikleriyle bağlantıları kesilmişti. Filistin'den sonra Suriye de kaybedilmiş, İngiliz ordusu Anadolu kapılarına dayanmıştı. Öte yandan Selânik'teki Fransız ordusu, Batı Trakya'dan geçip İstanbul üzerine yürümeğe hazırlanıyordu. Bu sırada Berlin'e koşan Talât Paşa, Bulgar Mütârekesi'ni yolda öğrenerek İstanbul'a dönüyordu. Gelir gelmez ayağı tozu ile basın temsilcilerini Babıâli'ye davet ediyor, «Türkistan'a gönderilecek sivil subayların oralarda hazırlayacakları bir yeraltı ordusunun dört beş ay içinde Batı Cephesi'ne nakledilerek Almanlara yardım edileceği» masalını herkesin hayretten açılan gözleri önünde anlatıyordu. Aslında bu anlattıklarının bir masal seviyesinde kalmayıp bir takım hazırlıklara girişileceği, «Teşkilât-ı Mahsûsa»nın İran ve Afganistan'daki Türkler arasına yayılarak bir milis teşkilâtı kurdukları, daha sonradan Enver Paşa'nın da gidip bu kuvvetlerin başına geçmesile görülecekti. Talât Paşa'nın, Hindenburg'a da anlattığı bu projesini gazetecilere duyurduktan bir hafta sonra, 8 Ekim 1918 de kendi parti grubunun baskısı ile istifâ ettiğini görüyoruz. Tefvik Paşa, bir aralık kabineyi kurmak istediye de bazı İttihâtçıları yanına almak istemediğinden vazgeçmek zorunda kalmış, sadrazamlık eski harbiye nazırlarından, İttihât ve Terakki'ye de mütemâyil olan Ahmet İzzet Paşa'ya verilmiş, 13 Ekim 1918 de de

Talât Paşa'nın istifası resmen ilân edilmişti. İşte bu şartlar altında İttihat ve Terakki Partisi şeklen iktidardan çekilmiş oluyordu. Ama aslında Meclis'te çoğunluk yine onların elindeydi, kabinedeki üyelerin birkaçı İttihâtcı idiler. İktidardan çekiliyorlardı, fakat yine de güvenebilecekleri bir başbakan ve kabineyi elde tutuyorlardı.

«İttihât ve Terakki Partisi» ise son kongresini topharak 3 kasım 1918 de adını değiştiriyor, «Teceddüt Fırkası»na dönüşerek yeni bir canlanma hamlesine girişiyordu. İttihat ve Terakki'nin baş sorumluları harbiye levâzım başkanı Topal İsmail Hakkı Paşa, Talât Paşa, Enver Paşa ve Cemal Paşalar, 2/3 kasım gecesinde kaçmaya hazırlanırken, İzzet Paşa da kabineyi genel olarak yine İttihâtcılarla kuruyordu. İşte geride kalan ikinci takım İttihâtcıların giriştikleri «Teceddüt Fırkası» hareketleri, geniş bir kadro hâlinde bütün yurda yayılan İtilâfçılar ve içeriden dışarıdan saldırıya hazırlanan düşmanlar karşısında da, memleketi, büsbütün örgütsüz ve havada bırakmamak endişesiyle girişilmiş bir yeni toparlanma ve kadrolaşma hareketinden başka bir şey değildi. Ömer Seyfettin'in de bir ucundan katıldığı bu hareket, ilk adımda suçsuz ve yurtsever İttihâtcıları yer yer savunacak, sonra amansız saldırılar karşısında yeraltı örgütüne dönüşerek İstanbul'da ve Anadolu'daki ilk direnme hareketlerini hazırlıyacaktı.

İşte bu hava içinde, Ömer Seyfettin'in, savaşın ve yıkılışın birinci derecede sorumlusu olan İttihâtcı liderlerini fedâ ederek, geriye kalan kadroyla birlikte gittikçe beliren ve örgütlenen bir direnme ve dayanışma hareketine katılması, daha Selânik günlerinde üstüne aldığı bir misyonun, partinin alt kademelerinde hizmete koşulmasının, partinin getirdiği temel ilkelere inanın bir sonucu idi. Bir kaç lider kaçmıştı, ama partiyi ta Selânik günlerinden beri ülkücü bir dayanışma lie destekliyen sivil ve asker büyük bir alt kadro, memleketi henüz terketmemişti. Acık-

lı yıkılışı bir yerde durduracak olan direnme ve örgütlenme hareketinin, eninde sonunda, bu yetişmiş, organize olma gücü denenmiş büyük kadrodan çıkacağını bilenler arasında Ömer Seyfettin de vardı. Olaylar da bunun böyle olduğunu gösterdi. Milli Mücadele'nin ilk organize direnme hareketleri İttihâtcılardan geldi, veya onların bıraktıkları temeller üzerine kuruldu. Bu açıdan bakılınca, onun, 1918 - 1920 yılları arasındaki davranışlarının anlamı iyice belirir. Hayatının son yıllarında yazdığı «Efruz Bey» roman serisinde, İttihât ve Terakki çevresinde toplanan aferistlere saldırışının asıl anlamı buradadır. Bu roman serisinin her parçasında, Birinci Dünya Savaşı içinde ortaya çıkan, partiyi de, aydın kadroları da çürüten davranışların belli başlı öncülerini hicvediyordu. Bunu yaparken aslında İttihâtcılığa saldırmıyor, belli kişileri taşıyarak geniş İttihâtcı kadrosunun itibarını kurtarmağa çalışıyordu. Bundan dolayıdır ki, çıkar hesaplarından uzak kalmış ülkücü arkadaşlarının yanından sonuna kadar ayrılmıyordu. Mütâreke'nin acılı günlerinde, İttihâtcıların geniş ölçüde tevkifleri başladığı sıralarda, Ömer Seyfettin, yakalanacağı söylentileri çoktan yayıldığı halde yerinden kıpırdamağa yanaşmayan Ziya Gökalp'i sık sık evinde yoklamaktan çekinmemiş, onu, bir yerlerde saklanması için kandırmağa çok çalışmıştı.¹⁵

— Cancağızım, mademki İstanbul'u terketmiyorsun, bari ortalıkta görünme, üniversiteye gitme. Bir ev bulalım, orada gizlen. Sen çoluğun çocuğun için de, bizim için de lâzımsın'

Diyordu. Onun bu sözlere mukâbelesi sadece şudur:

— Benim alım açıktır, hayatımın bütün hesabını verebilirim. Ömer, gizlenemem, bir yere gidemem.»

Ziya Gökalp'in tevkif edilişi, Bekirağa Bölüğü'ne götürülüşü, Kız Kulesi açıklarında bir gemiye bindirilip Malta-

ya sürgün edilmesinin bütün safhalarında, hocanın birkaç kişilik âilesi ile birlikte ancak Ömer Seyfettin bulunmuştu. O, Malta'dayken, İstanbul'da bıraktıklarının ne kadar sıkıntıda olduklarını biliyordu. Vaktile Ziya Gökalp'in çevresinde pervâne gibi dönenler şimdi onun kapısını çalmıyorlardı. Ama Ömer Seyfettin, tıpkı hikâyelerindeki Muhsin Çelebi gibi vefâh bir davranışla, hocanın âilesini hiçbir zaman desteksiz ve yalnız bırakmamıştı.¹⁶

Onun bu sıralarda İttihât ve Terakki'nin açık despotizmine karşı takındığı düşmanlıkla, azılı İttihâtçı düşmanı «Hürriyet ve İtilâfçılarla dost geçinmesi, bir çok kimseleri şaşırtdır. Anadolu'daki hareketlerin henüz örgütlenip etkili bir aşamaya geçip gelişmediği, Hürriyet ve İtilâfçıların azılı saldırganlıkları ve memleketin geleceği için hiç de güven verici görünmeyen fanatik tutumları karşısında, Ömer Seyfettin sırasından alt kadrodakiler, oldukları yerlerde tutunup şartların gelişmesini, ilk sarsıntıları atlamanın çârelerini araştırmaktan başka birşey yapamıyorlardı. Anadolu'daki kıpırdanışlara uygun ve paralel bir direnmeye geçmek için bu ilk şaşkınlık devresini altatmak zorunda idiler. Ömer Seyfettin'in azılı İtilâfçılarla ahbaplık edişi, onlarla aynı sırada ve ülküde birleşmeye yönelen bir değişiklik geçirmiş olmasından değildi. Üstelik Hürriyet ve İtilâfçılar da İttihât ve Terakki'den kopmuş olanlardan kurulmuştu. İttihât ve Terakki'nin üst kademelerine yükselmeğe niyet etmemiş, savaşın önüne çıkardığı uygun talan fırsatlarından yararlanmağı düşünmemiş olan Ömer Seyfettin'in, yıkılışın ortasında politika adamlarından bekleyebileceği hiç bir şey olamazdı. Arkadaşı Süreyya Saltuğ bu konuda şunları anlatıyordu:¹⁷

«...Kürt Necmettin adında ilâhiyât ve hukuktan mezûn birisi vardı. Hürriyet ve İtilâf'ın da kâtibi umumîsi idi. Azılı bir İttihâtçı düşmanı idi. Bu adam, bizim Kaba-taş'ta fârisî hocası idi. Kürt Tealî Cemiyetinin de kâtibi

umûmîsi bulunuyordu. Ömer, onunla samimî görüşürdü. Onun vâsıtası ile yavaş yavaş İtilâfçılara hulûl ediyor ve onu İttihâtçı düşmanı hareketlerinde ve politikalarında teşvik ediyordu. Bir gün benim yanımda Necmettin'e:

— İttihâtçıları sürmeyince bu memlekette rahat edemezsiniz, cancağızım.
Demişti.

Bu davranışlarında, onun, Hürriyet ve İtilâfçıların gelişme eğilimi gösteren iç politikalarının İttihâtçılar cephesi için neler hazırladığını öğrenme çabası açık olarak görünüyor. Öte yandan, son devir İttihâtçıları, bilhassa arkadaşlarını ezilmekten kurtarmak isteyenler, bazı noktalarda Hürriyet ve İtilâfçılarla anlaşabileceklerini de umuyorlardı. Çünkü Ömer Seyfettin sırasından İttihâtçılar da savaşın idâresinden ve talandan şikâyetçi idiler. Ama İttihâtçılar da, «devlet elile adam zengin etmek, burjuva yetiştirmek, millî şirketler kurmak» suretile kendilerine davanak noktaları bulmuş olduklarını sanıyorlardı.

Ömer Seyfettin'in, buna benzer yoklamaları, askerler arasında yaygın deymi ile «kurmay saplamaları», bütün çevrelere girip çıkıp bütün yeni düşünce akımlarını ve gelişmeleri destekler gibi görünmesi, Mandacılarla olan ilişkilerinde de görülmektedir.¹⁸

«...Ömer Seyfettin Mütâreke esnâsında bir aralık Manda propagandası yapardı. Herkesin huzurunda açıkça söyle konuşmaktan çekinmezdi:

— Mısırlılar kadar rahat kimse var mı? Vergi vermezler, askere gitmezler, garn kasâvet yok, oh, ne rahat memleket cancağızım.

Derdî. Arkasından:

— Amerika Mandası mı istersin, İngiliz Mandası mı?

Diye ısrarla sorardı.

Ömer Seyfettin bu konuşmaları yaparken, Anadolu'da

İttihâdçuların ancak «Teşkilât-ı Mahsusa»ya bağlı dayanak noktaları vardı. 1920 yılında henüz İstanbul'da da, Anadolu ile sıkı ve sürekli bağlantılar kuran gizli örgüt kurulmamıştı. Bundan dolayıdır ki, İstanbul'daki aydınlar arasında memleketin geleceği üzerinde açık ve belirli bir görüş iyice belirmemişti. Ömer Seyfettin, büyük yenilgiler karşısında, o devir aydınlarının çoğunda görülen bir ruhi çöküntüye uğramış olabilir miydi? Hastalanmağa başladığı sıralarda. Üstelik karısından ayrılmış, hiç sevmediği düzensiz bekârlık hayatının kargaşalığı içine de düşmüştü. Bu noktada bizi ancak onun hikâyeleri aydınlayabilecektir. Son hikâyelerinde böyle bir sapmanın, ruhi çöküntünün belirtileri görülüyor.

Bu bölümdeki düşüncelerimizi toplarsak, Ömer Seyfettin'in, İttihâd ve Terakki Partisine bağlanması, bazı bakımlardan, gelişmesine hizmet etmiş gibi görünmektedir. Onun gerçekçi hikâyeciliğinin temelinde, bu parti çevresinde ulaştığı dünya görüşünün büyük payı olduğu gibi, aksiyonla birlikte sanatını sürekli olarak parti kültür politikasının hizmetinde bulunduruşu da, onun sanatının belirleyici nitelikleri olmuştur. Bir başka açıdan da, bu ilişkilerin, onun sanatçı olarak gelişmelerini engellediğini de söyleyebiliriz. Hayatı boyunca küçük görevlerde harcanmaktan, büyük talandan uzak kalarak geçimini parça parça çeşitli küçük işlerden çıkarma zorunluğundan, o kadar özlemle sayıkladığı «büyük eser»ine bir türlü ulaşamadı. Bütün bilincine ve uyanık çabalarına rağmen, ancak orta çizgiyi tutturabildiğinin kendisi de farkında idi. Birinci Dünya Savaşının sonlarına doğru, onun, büyük bir eser verme yolunda harcadığı sürekli çabayı, arkadaşları da, kendisi de haber vermektedir. Özlemle ve direnmeyle, destan, roman, tiyatro gibi büyük bir eser verme peşindeydi. Taslaklar yapıyor, bazılarını yazıp yarım bırakıyordu. Onunla çağdaş bir başka partili hikâyecimiz, M. Ş. Esendal da aynı

durumdaydı. Bütün hayatında ikinci basamakta durup partisine hizmet etmekten büyük esere gidememişti. O çağ aydınlarında sürekli olarak vazifeye koşulmak ve zorlanmaktan gelen bir «yolcu kesilmişlik, bir tıkanma hâli» vardır. Bu biraz da, bizdeki iktidar ve partilerin, sanatçıları, dâimâ kişilikleri dışında kullanma usûllerinden gelmektedir.

21. «Ömer Seyfettinle İttihat ve Terakki Partisi İlişkileri»
arabölümünün dipnotları:

- 1) Ali Cânîp Yöntem, Selânikte On Temmuz Sabahı (Yakın Tarihimiz. Cilt 2, sayı 22. 26 temmuz 1962).
- 2) Bu hususta bakınız: 7 numaralı arabölüm.
- 3) M. Nermî Bey'le Konuşmalar: 15 aralık 1963 - İstanbul.
- 4) A. Cânîp Yöntem, Ömer Seyfettin. Remzi Kt. - İstanbul: 1947, s. 25.
- 5) Öğretmen Süreyya Saltuğ'la Konuşmalar: 14 ağustos 1952.
- 6) «Acaba ne idi?» (1919), «Memlekete Mektup» (1919), «Niçin Zengin Olmamış?» (1919), «Zeytin Ekmek», «Hayvar» (1919), «Yuf Bürosu Seni Bekliyor» (1919), Ölümü sıralarında hazırladığı «Foya» romanı.
- 7) Ali Cânîp Yöntem, Benim Bildiğim Talât Paşa (Yakın Tarihimiz. Cilt 1, s. 161/162).
- 8) Bu konuda bk.: 19 sayılı arabölüm, 20, 21, 22 sayılı dip notları.
- 9) Öğretmen Süreyya Saltuğ'la Konuşmalar: 14 ağustos 1952.
- 10) Bu konuda bk.: Buradaki 6 sayılı not ve 21 sayılı bölümde verilen bilgiler.
- 11) Bu konuda bk.: Bölüm 21 «Ömer Seyfettin ile İttihat ve Terakki Partisi İlişkileri».
- 12) Öğretmen Süreyya Saltuğ'la Konuşmalar: 14 ağustos 1952.
- 13) Mustafa Ragıp, İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi. Akşam Kt. - İstanbul: 1934, s. 411/12.
- 14) Öğretmen Süreyya Saltuğ'la Konuşmalar: 14 ağustos 1952.
- 15) Emin Grişirgil, Bir Fikir Adamının Romanı. Ziya Gökalp. - İstanbul: 1951, s. 226.
- 16) Aynı eser, s. 233.
- 17) Öğretmen Süreyya Saltuğ'la Konuşmalar: 14 ağustos 1952.
- 18) Öğretmen Süreyya Saltuğ'la Konuşmalar: 14 ağustos 1952.

22. 1918-1920 Yılları Arasında Başka Dergi ve Gazetelerde - Profesyonel Bir Yazarın Çabaları - Devleti Kim Kurtaracak? - Toplumun Temeli Aile ve Kadın - Halk İçin Yazmak - Refik Halid'in Getirdiği Moda

Ömer Seyfettin'in «Yeni Mecmua» ile olan bağlantısının nasıl yavaş yavaş kesildiğini yukarıdaki bölümlerde görmüştük. Hele 1918 yılının mart ayından sonra hikâyelerini iyice azaltarak mizah konusundaki küçük hikâyelere, edebiyat araştırmalarına geçtiğini de anlatmıştık. Bu azalmalar onun artık hiç hikâye yazmadığı anlamına gelmiyor. O, yayın organı bulabildiği her yerde son günlerine kadar hikâye yayınlamış, üstelik bu son devresinde de «profesyonel bir yazar» olmağa yönelmişti. Aslında «Yeni Mecmua»da hikâyelerini azaltırken, yavaş yavaş başka dergilere hikâyeler vermeğe başlamıştı. Bundan dolayıdır ki, «Yeni Mecmua»nın, onun edebî hayatında başlı başına önemli bir yeri olmakla birlikte, en verimli devrini bu dergiye bağlı gibi göstermek de doğru değildir. Ashnda 1917-1920 yılları arasındaki dört yıllık devreyi onun yazarlık hayatının en verimli çağı, birçok dergilerde yazı yayınladığı bir aralık olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

1917 yılında «Donanma» dergisi ile «Vakit» gazetesine birer hikâye verebilmişti. Bu yılın ürünü olan 22 hikâyenin 20 tanesini «Yeni Mecmua»ya verdiğini görmüştük. 1918

yılında ise durumun değiştiğini, yazdığı 23 hikâyesinin ancak 12 tanesini «Yeni Mecmua»ya, geriye kalan 11 tanesini de, başta 5 tanesi «Vakit» gazetesine olmak üzere, birer tane-den çeşitli gazete ve dergilere dağıttığını görmekteyiz. («Zaman», «Şâir», «Diken», «Türk Kadını», «Birinci Kitap»). Tam Mütâreke içinde, «Yeni Mecmua» henüz İttihatçıların elinde bulunduğu sıralarda bile artık oraya hikâye vermediğini, bütün hikâyecilik hayatında eser sayısı bakımından en yüksek noktaya 1919 yılında yükseldiğini, 39 sayısına ulaştığını görüyoruz. 1919 yılı içinde başta İttihatçılara yakın olmakla tanınan «Zaman» gazetesine (11 hikâye), sonra Sedat Simâvi'nin çıkardığı «Diken» adındaki mizah dergisine (7 tane), «Büyük Mecmua»ya (6 tane), «İf-hâm» ve «Vakit» gazetelerine (5'er tane), «Yeni Dünya» gazetesine (3 tane), «Şâir» dergisine (1 tane) hikâye vermiştir.¹

Ömer Seyfettin, 1920 yılı mart ayı başlarında öldüğüne göre (6 mart), hastalıklar ve bezginliklerle dolu son iki aylık bir süre içinde ancak sekiz tane hikâye yazabilmişti. Bunları da «Vakit» gazetesi (üç tane), «Zaman» gazetesi, «İkinci Kitap» dergisi (birer tane), «Diken» dergisinde (üç tane) yayınlamıştı.²

Görülüyor ki, Ömer Seyfettin, 1917 yılının son aylarında başladığı ve ölümüne kadar sürdürmeğe çalıştığı bu son hikâye kampanyasında - bir ankete verdiği cevapta «az lâf - çok eser» diyordu - «Yeni Mecmua»da ancak 32 hikâye yayınlamış, geriye kalan 60 hikâyesini de başka dergi ve gazetelere vermiştir. Bugün toplu eserlerinin son basımına giren 135 hikâyesinin 96 tanesi ki, tüm hikâyelerinin beşte dördüdür, hemen hepsini üzücü olaylar, maddi sıkıntılar ve hasatlıklarla dolu olan, hayatının bu en karışık devresinde yazmış oluyordu.

Onun 1918 yılında «Yeni Mecmua» dışında yayınladığı 11 hikâyesi içinde ancak bir tanesi konusunu tarihten al-

Baha Tevfik, «İzmir Günlüklerinden Ömer Seyfettin'in arkadaşı idi. İzmir'de ve İstanbul'da yayınladığı dergilerde Ömer Seyfettin'in hikâyelerine yer vermiş, düşünceleriyle onu etkilemişti. Ömer Seyfettin'in düşünce yapısını araştıranlar hep Ziya Gökalp'e gelir dayanırlar. Halbuki onun ilk ve son devrelerindeki hikâyelerinde uçları Baha Tevfik'e bağlanan bir çok unsurlar vardır.

maktadır. Ama bu hikâyesinin de temasına bakılınca, «Eski Kahramanlar» serisi ile yakın bir ilişkisi bulunmadığı derhâl göze çarpmaktadır. Burada Osmanlı tarihini epik

değil, eleştirici, kendi çağının «kaht-ı ricâl» tartışmalarına göre, «devlet adamı yetiştirme» çabaları ile ilgili bir açıdan ele aldığı görülmektedir. Meşrûtiyet devrinin şartlarına uygun devlet adamı bulamamak nedenine bağladıkları, iç ve dış olayların karmaşık ve hızlı gelişmeleri karşısında çabuklaşan yıkıntıyı, üstün vasıflı devlet adamlarının durdurabileceklerine inanan politika anlayışı, aydınlar arasında iyice yayılmıştı. O günlerin aydınlarının kafalarını kurcalayan «Ne yapmalıyız?» sorusu, gelip bu sonuca dayanmıştı. Öncülüğünü tarihçi Ahmet Refik'in yaptığı bu tarih anlayışı, Osmanlı Tarihi'nden çıkarılmış örneklerle, aydınların ve parti kadrolarının çevrelerine iyice yayılmıştı. Yıkılışın, temeldeki sorunların ve dünyadaki yeni gelişmelerin zorlamaları ile yüze vuran sonuçlarını sezebilen kimselerin varlığına rağmen, o devir aydınlarının en üst basamağındakilerin birleştikleri hâkim görüş, imparatorluğun tarihi gelişmelerindeki başarı ve başarısızlıkları hep «seçkin kuvvetli adam»ının varlığına veya yokluğuna bağlamaktaydı. «Üstün ve Kaliteli Devlet Adamı» arama sorunu, bizde, Osmanlı'nın devlet adamı anlayışından gelmekteydi. 17 yüzyılın Osmanlı vakanüvis tarihlerinde, yıkılış ve yenilginin nedenlerinin bünyeye ve dünya şartlarındaki büyük değişikliklere değil, hep bu kaliteli insan arama sonucuna bağlandığı görülür. Naimâ, çağının devlet adamlarını aynı görüşle yargılamış, Meşrûtiyetçiler de yıkılışın sürekli oluşundan gelen bütün krizleri hep aynı sonuca bağlamışlardı. Meşrûtiyetçiler «Yeni Lisân»dan başlayıp «Yeni Hayat» anlayışına geçmek isterlerken, tasarladıkları bu yeni hayatın gerektirdiği insanın eksikliğini duydular. Aslında «Yeni Hayat» deyimi ile, onlar, yeni bir rejim, yeni bir devlet düzenini kastediyorlar, bunun ilkeleri üzerinde durup tartışıyor ve düşünüyorlardı. Ele aldıkları düşünceler, alttaki maddî ve manevî birikmelerin yukarıyı zorlamasından değil, yukarıdan aşağıya yeni bir düzeni kabul ettirme çaba-

larından çıkıyordu. Bizde «kaliteli adam» özlemi, Meşrûtiyet'ten sonra da sürdü geldi. Bugüne kadar ulaştı. Bu durum, çöküntünün durdurulamadığını gösteriyordu. Ayınlar arasında, kurtuluşun en önde ve en güçlü çâresi üst kadrodaki «ricâl»in niteliklerinin yeterli oluşunda aranmalıydı. Bir Meşrûtiyet devri aydını olarak Ömer Seyfettin, çevresinde «nâmuslu adam»ın örnek tipini araştırırken, çağına değil de, çok gerilere gitmek gereğini duyuyordu. «Pembe İncili Kaftan»daki Muhsin Çelebi, «Diyet»teki Koca Ali, daha sonra Câbi Efendi, tarihten gelen sağlam adam örnekleridir. Onun bu seçimi, çağına ve takımına karşı güven ve umutlarını yitirdiğinin bir ifâdesidir.

Ömer Seyfettin'in «Vakit» gazetesinde yayınladığı «Nûdân» hikâyesi (1918), o yıllara bağlı bu soy tarih anlayışının açık bir ifâdesini taşımaktaydı. Bir bakıma da bu hikâyesile «Yeni Mecmua»daki «Eski Kahramanlar» serisinde ortaya çıkan epik anlayış ve görüş açısından ayrıldığını, 1918 yılında yavaş yavaş kendisine yerleştiğini gördüğümüz eleştirici bir anlayışa yöneldiğini de ortaya koymaktadır. Bu hikâyesinde, padişahın mührü hümayunu almak istemiyen «Köse Vezir», yüzlerce yıl yaşasa da ölümden kurtuluş olmadığını bilen, bu gerçeği unutmıyan, bu niteliklerle «kapu»daki haris çekişmelerin üstüne yükselen «ârif» bir kişiydi. Ömer Seyfettin, bu vezirin kişiliğini padişahın ağzından tasvir ederken, aslında o, Balkan Savaşı'ndan 1918 sonlarına kadar politikanın üst basamaklarındaki devlet adamlarını yakından tanımış bir kimse olarak, çağının sorunlarına çâre arayanlarla birlikte, «seçkin devlet adamı» görüşüne sarılıyordu. Devlet adamını kimseye minneti olmıyan, dünya malı ve hırsından uzak ve üstün niteliklerle tasvir ederken, aslında çağının politikalarını eleştiriyordu. Lâkin İttihatçıların genel davranışlarını, aralarındaki değerlendirmeleri yakından bilenler, bu eleştirici görüşe rağmen, «Köse Vezir» tipini Talât Paşa'

ya bağlamak istiyorlar. «Bu zamanı islâh etmek için demir bir el lâzımdı. Gâyet doğru, irtikâp etmez, Allaha korkar, âkil, dünyayı bilir, herşeyden ziyâde devletini seven bir adam işleri düzeltebilirdi. İkbâl yolunda hakikati unutmaz, mağrurlanmaz, para, servet, ihtişam, saltanat gibi şeylere tenezzül bile etmezdi. Orta hâlli bir molla gibi yaşar, sandık sandık floriler toplayıp fâni dünya evini bâki sanan haris gâfillerin budalalıklarına şaşardı...»¹ Ömer Seyfettin'e göre, ancak bu nitelikteki bir devlet adamı, işlerin kötü gidişini, devletin içine düştüğü tehlikeyi, askerinin fesâdını, ordudaki perişânlığı düzeltebilirdi. Bu hikâyesinde, ecelin gadrile tecrübeli vezirlerin kalmadığını, fedâkâr beğlerin er meydanlarında can verdiklerini anlatırken çizdiği buhran manzarası, «Yeni Mecmua» devresindeki epik hikâyelerinde çizdiği yükselme devrinin «güçlü ve sanlı devlet» manzarasından çok farklı, daha çok içinde yaşadıkları 1918 yılı sonlarındaki Osmanlı devletinin görünüşünü andırıyordu.⁴ Bu hikâyesinde Ömer Seyfettin, «dar ve müşkül zamanlarda büyük işler yapabilecek» devlet adamı arayışında Ziya Gökalp'le birleşiyordu.⁵ Onun burada uzun uzadıya tasvir ettiği «kurtarıcı büyük adam» tipinde, «ârif adam, bilgin adam, ahlâklı adam» niteliklerinin birleşmesi, başka hikâyelerinde daha belirli çizgilerle ortaya çıkacak, bir hikâye serisinin başlı başına teması olacak, «Câbi Efendi» tipi ile bu konuya yeniden dönecektir.⁶

O günlerin mizâh ve magazin dergilerinin ölçülerine uygun hikâyeleri bu yıl içinde çoğalmağa başlamıştı. Bir yıl sonra ise eserlerinin çoğunluğunu bunlar teşkil edecektir. Bu durum, onun profesyonel yazarlığa, o yılların şartlarına ayak uydurma çabasının bir sonucu idi. Hayatının son yıllarında sürekli olarak oturduğu, Kadıköy - Moda - Bahariye - Kalamış çevresinde toplanan o günlerin modern alafranga yaşayışının dedikoduları, İstanbul sosyetesinin yabancı okullardan batı eğitimi almış sivri tipleri, saray-

la ilişkileri olan seçkinler, yüksek memur tabakasının hovardalıkla ün yapmış örnekleri, devleti talan etmiş, savaş ticareti yapmış sonradan görme zenginler, başıboş bir hayata, romanlardan öğrendikleri aşklara ulaşmak acelesiyle artık kendilerine dar gelmeğe başlayan âile çevrelerinde kıpırdanmağa başlayan civelek âile kızları, onun bu çeşit hikâyelerine malzeme hazırlıyordu. Geleceğe profesyonel bir yazar olarak hazırlanan, kalem ile geçinme endişelerine düşen Ömer Seyfettin'in, dergi okuyucularının zevklerine ayak uydurma çabası açıkça görülmekle birlikte, bu hikâyelerinde yer yer bazan hafif ve gizli, bazan de oldukça belirli ve sert bir acılıkla beliren toplum eleştirmelerine, taşlamalara da yöneldiği görülmektedir. «Türkçe Reçete» (Zaman 1918), «Kesik Bıyık» (Diken 1918), «Namus» (Diken 1918) bu soydan hikâyeler oldukları kadar İstanbul'un eski randevü evlerindeki hayatı tasvir eden «Yemin» (Şâir 1918) hikâyesini de bu sıraya katabiliriz. O yıllarda gazeteler ve mizâh dergilerinde beğenilerek okunan, konularını eski çapkınlık fıkralarından alan bu hikâyeler, yeni alafranga salonlardaki aşk dedikodularını anlatan mizâh hikâyelerle yarışırdı. Rağbet gören bu çeşit eserlerin en güzelini de Mütâreke yıllarının sonlarında Ahmet Râsim «Fuhş-ı Atik» adındaki eserle vermişti (Vakit gaz. 1920, kitap şeklinde 1922).

Bu sıralarda onun Sedat Simâvi'nin çıkardığı «Diken» adındaki mizâh dergisinde, mizahlık küçük hikâyelerinden başka, siyasi ve sosyal konulara değinen küçük mizahi fıkralar da yazdığı görülmektedir (1918 yılının son ayları). Bu derginin «Olup Bitenler» sütununu Sedat Simâvi ile paylaşmakta, ayrıca o günlerin modasına uygun hafif dekolde mizâh fıkraları da yazmaktaydı. Bir yıl sonra bu çeşit mizâhi fıkralarına «Zaman» adındaki gündelik gazetede «Şit» takma ad ile devâm edecektir (1919).⁷ O günlerin havasına uyan, yıkılışın nedenlerini kurcalayar

bu fıkralarında, gidisi beğenmemekle birlikte, Enver Paşa'nın Alman ortakları ile birleşerek yürüttüğü savaş politikasının sonuçlarını tartışan İttihatçılara o da katılmaktadır. Buna örnek olmak üzere aşağıya iki fıkrasını alıyorum:⁹

Almanlar Gidiyor...

«Bir vedâiye yazmak çok isterdim. Fakat bugün hava serin... Hayâlimdeki kâfiyeler sanki buz gibi donmuş! Ama yine kendimi sıktım. Başladım:

Almanlar, Almanlar!
Tuttuğunu hap yapanlar!
Şarkın size yaramadı
Ne arzudu, ne ahladı
Varın gâlin güle güle
Arkanızdan lüle lüle
Gözyaşları döken var mı?
Varsa onlar...

Sakin var mı'ya kafiye bulamadım zannetmeyiniz. Şahsiyât olmasın diye şiirimi yarım bırakıyorum. Yoksa işte en parlak kâfiyeler: Ar mı? Hasâr mı? Ah ü zâr mı? Apartman dolu bar mı? Açıkta yüzde onbin kâr mı? Vesika vesika sayılmaz katar mı? Nihayetsiz zarar mı? ve ilâh, ve ilâh...»

Vilson'un Prensipleri

«Acaba sahi mi?» diye üzülüyordum. Önümden okunmuş gazeteleri tıphyan ihtiyar Anadolu'lu uşağımı:

— Efendi, ne dirlanıp batırsın? dedi, herifin bir saçlarını kestiriyormuş. Berbere habire «Usta, traşım ak mı, kara mı?» diye sorarım. Berber dayanamamış, ensesine bir tokat indirmiş,

— Acelen ne, sabırsız herif? Önüne düşünce görürsün demiş,

— .....

Uşağıma cevap vermedim. Şimdi berberin maksat

altındaki herif gibi «traşım ak mı, kara mı?» diye söylenmiyorum. Fakat saç yerine, önüme kesilmiş kafamın düşeceğini bir türlü aklımdan çıkaramıyorum.

Yine bu yıl içinde, önce «Birinci Kitap» dergisinde, sonra da aynı yıl içinde kitap düzeninde yayınladığı: «Eshâb-ı Kehfimiz» (1918) adındaki kitabına «içtimâi roman» demektedir. Kitabın giriş bölümünde, bu küçük romanı aslında beş yıl önce, esirlikteyken (1913) yazdığını söylemektedir. Gerçekten de ele aldığı düşünceler o yılların yüze çıkan sorunlarına değinmekteydi. Bu kitapçığında asıl amacının edebî bir eser yaratmaktan çok, çağdaş aydınların gariip düşüncelerini toplum gerçekleri ile karşılaştırmak olduğunu söylüyor. Meşrûtiyet'ten sonra tartıştığı büyük adamlar, üst kademedeki aydınların düşüncelerinin aynı noktada toplandığını, hepsinin de, «Osmanlılığı müşterek bir milliyet» olarak kabul edip bu temele dayanarak devleti idâre ve geleceği de güvenlik altına alabilecekleri yolundaki bir ham hayâle kapıldıklarını belirtiyor. O, bu düşüncelerin sakatlığı ve temelsizliğine daha Balkan ve Selânik günlerinde varmış, yazılarında ve «Hürriyet Bayrakları» gibi hikâyelerinde de tartışmıştı. Hepsinden çok Balkan Savaşı'ndan ve esirlik günlerinin yaşanmış olaylarından sonra bu düşüncelerin acı gerçeklerini çevresinde görmüş ve yaşamıştı. O sıralarda pek yaygın olan bu düşünce, ona göre, «gayr-ı millî Tanzimât maarifinin yetiştirdiği dimağlardan doğmuş bir vehimden, bir ham hayâlden ibaretti. Dini, lisânü, terbiyesi, tarihi, harsı, mefâhiri ayrı olan fertlerin mecmuundan müşterek bir milliyet teşkil etmek imkânı yoktu». Alman nerede yaşarsa yaşasın Alman olduğu gibi hânedân adını taşıyan bir millet de olmazdı. «Osmanlı» kelimesine mevhum bir anlam veren aydınların düşünceleri, ülküleri, insanın gözlerini yaşartacak kadar gülünçtü. Balkan Savaşı bile onlara bu gerçeği göstermemişti. Ona göre Balkan Savaşı'ndan sonra geçen on yıl

Ömer Seyfettin'in 1919 yılı sonlarında çıkarttığı son resimlerinden biri. Kalınış'ta, bostan dibinde, kıyıya yakın «Münferid Yalı»da yaşadığı günlerde. Yaz aylarında geziye çıkan arkadaşlarının sık sık uğradıkları cümbüşlü günlerin ardından, sonbaharın yağmurlu ve rutübetli, kuşların soğuk ve rüzgârlı aylarında, bütün hayatı boyunca özlediği yalnızlığı ve sükûneti bulabilmişti. Son günlerinin üst üste yığılan sıkıntılarını yazılarına yansıtan Ömer Seyfettin'in bu resminde, o günlerdeki hâlinin ifâdesinin bulunduğu arkadaşları söylüyorlar. Cenâzesini kaldırımların arasında, bu resimdeki görüntüsü ile kalmış...

içinde milliyetin değeri, olaylarla iyice anlaşılmuş, millî dilin, millî edebiyatın, millet ülküsünün anlamı iyice belirmişti. Ömer Seyfettin, bu küçük roman taslağında, bir Er-

meni delikanlısının günlük defterinden alınmış gibi gösterdiği notlarla, Meşrûtiyet'ten sonra kaynaşır ve birleşir gibi görünen, birbirleriyle kucaklaşıp öpüşen unsurların, aslında birbirlerinden ne kadar uzak olduklarını gelişen olaylara dayanarak anlatıyor. Meşrûtiyet yıllarında ileri sürülen «unsurları birleştirme» çabalarının nasıl iflâsa mahkûm olduğunu gösteriyordu. Buradaki «Osmanlı Kaynaşma Klübü», o yıllarda bu amaçla kurulan derneklerden biridir. Bu klüp, bütün unsurları dini ve millî vasıflarından ayırarak gayri millî ve yeni bir «Osmanlı ortak milliyetinde» birleştirmeyi hayâl eden, bütün ayrı millî unsurları varlıklarının tersine zorlayan bir topluluktu. Ömer Seyfettin'e göre bu «Osmanlı Kaynaşma Klübü», çağlarının dışında yaşayanların, içinde ham hayallerini kaynattıkları bir Eshâb-ı Kehf mağarasına benziyordu."

Yine bu yıl içinde «Türk Kadını» dergisinde yayımlandıktan sonra, ayrıca ayrı baskı şeklinde de çıkan «Harem» (1934 / 1918) adındaki büyük hikâyesinde, ayrı çevreler ve eğitimlerden gelen genç evlilerin düzenli bir âile hayatı kuramayışlarına, modern ve batılı yaşayışı ters ve aşırı anlayışlarına, salon rezâletlerinin ortaya döktüğü uygunsuzluklara, âile çevrelerine kadar işliyen hızlı çürüyüşe değinmektedir. Burada Ömer Seyfettin, «yenileşme ve batılılaşma» yolunda aşırı ve hızlı gidişin, âile hayatında ortaya çıkaracağı büyük sarsıntıları tasvir ederken uzun bir intibâk devresinde eğitimle de yumuşatılacak yavaş bir gelişmenin daha iyi sonuçlar vereceğini savunuyor. O, aslında batı düzenine bağlı «Yeni Hayat»ı kabul etmekteydi. Fakat bunun bir kültür aşaması, bir zaman, bir alışkanlık, kendine has dengeli bir yaşama üslûbunu canlı tutacak bir toplum gelişmesini gerektirdiğini ileri sürmektedir.

Ömer Seyfettin «Harem» hikâyesinde Sermed'in ağzından «Avrupalılaşma - Yabancılaşma» olayının üzerinde durmakta, aslında bir kültür yenileşmesi ve uygarlaşma

hareketi gibi görünen bu oluşumun âile kurumu, kadını ve erkeği ile bir toplumu nasıl içinden sarıp çürüttüğünü tasvir etmektedir. Bu hikâyede Sermed, Ömer Seyfettin'in düşüncelerini yansıtmakta, yabancılaşmaya karşı çıkmakta, bu hareketin bizdeki etkilerini araştırmaktadır. Sermed bunun kendi âile çevresindeki etkilerini görmüştür. Evinin salonu, frenkleşmiş, Avrupalılaştırmış, yabancılaşmış yeni Türklerle dolup taşmaktadır. Sermed, okumuş, Fransızca da bilen bir aydın olduğu hâlde, bu yeni anlamı ile yabancılaşmaya karşıdır. Kendi değerlerimizi koruyarak, yabancılaşmadan ilerlemenin mümkün olduğu kanısındadır. Sermed, kendi çevresinde bu düşüncelerle dışa düşmektedir. Âile çevremizde bu hızlı yabancılaşma insanlarımızı bütün düzen bağlarından kopararak ahlâksızlığa götürmektedir. Sermed, yabancılaşmış kimselerin sefih, faziletten yoksun kişiler olduklarını görmüştür. Avrupalılaşma adı altında soysuzlaşmaya dönüşen bu yuvarlanışın karşısına dikilen Sermed, aynı olayları kendi âile çevresinde yaşayan Ömer Seyfettin'in kendisidir. Bu hikâyesinin temasını, çağının yaygın olaylarından olduğu kadar kendi hayatından da almıştır. Sonunda Sermed'in yaptığı gibi hikâyenin yazılış yılında, aynı nedenler yüzünden karısından ayrılmıştı.

Ömer Seyfettin, zaman zaman çevresinde yaşadığı bazı tipleri de anlatmağa yönelmiştir. Bunlardan biri de bizdeki standart matematik öğretmeni örneği olarak tanıdığı «Logaritmacı Hasan» tipidir. «Velinimet» ve «Rütbe» hikâyelerinde anlattığı bu tip, o yılların idâdî ve sultânîlerinde, Cumhuriyet'ten sonra da lîselerde benzerlerine çok raslanan, matematikten gayrisini bilimden saymayan, dünya görüşlerini ve yaşama düzenlerini de bu temele bağlayan, buldukları çevrelerde mânevî bir hegemonya kuran, bilgilerine mağrur, sertlikleri ve çevreye saldıkları dehşet havasile çocukları yıldırın, çoğu Rumeli çıkışlı, pos büyük-

lu ve babacan görünüşlü kimselerdir. O yıllarda öğretmenlik ettiği Kabataş Sultânisi'nde bunlardan ikisine, Talha Kemal'e Süleyman Sırrı'ya raslamıştı. Hikâyesinin başına koyduğu «Akıl insanın külâhında bir çividir, yumruk yemeden kafasının içine girmez...» mottosunu bir Arnavut atasözünden almış. Ömer Seyfettin, tam o sıralarda Osmanlı birliğinden kopan bu milletin, lâtin ırkından oluşundan dolayı üstün nitelikler taşıdığına inanıyordu.

O günlerde kendisini çok meşgul eden bir başka düşüncesi de, «ârif insanı» ile «bilgin insanın» ayrılıkları ve nitelikleri idi. «Arif insan» örneğini belirleme ve nitelendirme amacı ile aldığı örneklerden biri de Kabataş Sultânisi'nin o zamanki Arnavut kantincisi imiş. Onun Arnavutları beğenmesinin bir başka nedeni de, onları çalışkan, dürüst, müteşebbis, pratik, işbilir kimseler olarak kabul etmesiydi.¹⁰ Uzun süren savaşın üst üste getirdiği sorunlar karşısında İttihatçıların ve bu arada Ömer Seyfettin'in, bir aralık ticâreti bize karşı olan azınlıkların ellerinden alarak Türklerin eline geçirmek, millî bir burjuva tabakası yaratmak düşüncesine yöneliklerini görüyoruz. İttihatçıların savaş ekonomisi anlayışlarının temelinde bu düşüncenin varlığına yukarıdaki bölümlerde değinmiştik. Bu konuda, o yıllarda Prens Sabahattin tarafından öncülüğü yapılan «teşebbüs-i şahsî» anlayışının da açık izlerini görmek kâbildir.¹¹ Ömer Seyfettin'i, Arnavutları, hayatı pratik ve olumlu bir açıdan alan davranışlarını beğenmeğe götüren etkileri, zorlana zorlana basit bir ekonomi anlayışına indirgenen bütün bu düşüncelerde buluyoruz. «Velinimet» hikâyesinde, ortaokul öğrenimi bile görmemiş bir uşağın işçilikten ustabaşılığa, oradan fabrikatörlüğe ve müteahhithliğe sıçrayıp yükselişi, milyonerliğe de azmi ve çalışkanlığı sayesinde ulaşması, Amerikanın ekonomi kralları gibi on parasız işe başhyanların «teşebbüs-i şahsî» sayesinde nasıl yükseldikleri anlatılmaktadır. Bu iki hikâyede temel

görüşler «Logaritmacı Hasan»ın ağzından verilmektedir.

Ömer Seyfettin'in, yazarlık hayatının en verimli yılı olan 1919 yılında, gelişen şartlara ayak uydurarak profesyonel bir yazar olma çabasına düştüğünü, bu yıl içinde hikâye sayısı bakımından en yüksek noktaya çıkarak 39 hikâye yazdığını söylemiştik. Bunlardan 20 tanesi, bir yıl önceden başladığını gördüğümüz, mizâh dergilerinin istedikleri tarzda, içlerinde hafif bir eleştiri havası bulansa bile, ne ahlâk, ne de toplum sorunlarının temeline inmeden yüzeyden tasvir edilmiş salon dedikoduları ve halk hayatının eğlenceli yönlerinden alınma temalardı. «Birdenbire» (Vakit gaz. 6 aralık 1919) adındaki hikâyesinde, Kadıköy'deki modern salon kadınlarının aşkı nasıl tasavvur ettiklerini, bu görüşlerinin romanlar, yabancı okulları, yeni hayatın aşırılıklarından gelen acıklı denemelere dayanan kaynakları belirtmekteydi. Bu hikâyede, karşı düşünce olarak acı denemelerden sonra, aşkın «hürmet, temâyül, takdir» gibi duyguların birleşmelerinden doğan bir eğilim, uzun uzadıya yaşanmış bir duygu olduğunu, derin bir saygı ve içten bir takdir olmadan aşkın doğamayacağını anlatan Ahter, aslında Ömer Seyfettin'in bu konudaki düşüncelerini, hem de o günlerdeki denemelerine dayanan acı düşüncelerini ifade etmektedir. Ömer Seyfettin'in mantığa çok önem veren düşüncesi, birdenbire doğan, birdenbire yakan, bütün hayatı birdenbire hükmü altına alan aşkı kabul etmiyor. Onun hikâyelerinde bu çeşit aşka karşı sürekli bir güvensizlik, küçümseme ve eleştirme havasının estiğini görmekteyiz. Bu hikâyesinde onun, «Fon Sadriş-tayn'ın Karısı» hikâyesinin uyandırdığı «Alman muhipliği» kamsını silmeğe çalışan bir parça var. Aslında hayatlarını romanlara göre kurmak ve o düzende yaşamak isteyen genç kızların ters eğitimlerini eleştirmeye yöneldiği hâlde, fırsat düşmüşken, yabancılaştırmış, daha doğrusu «Almanlaşmış» erkekleri de yargıladığı görülmektedir: «Berlin

mekteplerinde tahsilini bitirip tamamile Almanlaşan bu adam, ağaçtan, hem kayın ağacından yapılmış bir manken kadar katı, hissiz, hayâlsiz, zevksiz, hâsılı tatsız, tuzsuz bir şeydi.» Aslında bu hikâyede yaşlı erkeklere varmış, dul kalmış yüksek tabakadan kadınların aşka susamış aylak sıkıntıları tasvir edilmekteydi. «Yüksek Ökçeler» örneğinde görüldüğü gibi, genç yaşında dul kalmış tom balak güzel hanımların, civelek dulların gıcıklayıcı serüvenleri, o yılların salon dedikodularından mizâh dergilerinin sayfalarına doğru taşıyor, dökülüyordu.

«Çirkinliğin Esrarı» (Vakit gaz. 1919) ve «Antiseptik» (Diken. 1919) hikâyelerinde, monden yaşayışın yetiştirdiği şımarık genç kızlar, Fransız kadınları gibi eksantrik olmaya davranırken isteri gösterilerine kadar ulaşan, eğitimi ve yaşayışı ile çoktan aşırılığa düşmüş, ama özlediği özgürlüğe yine de ulaşamamış genç kız tipleri anlatılmaktadır. «Havyar» (Yeni Dünya. 1919), «Tos» (Zaman gaz. 1919) ve «Baharın Tesiri» (Büyük Mecmua. 1919) hikâyelerinde ise, Birinci Dünya Savaşı'nın toplumu etkileyen ve değiştiren yeni oluşumu içinde erkeklerin bozulmaları anlatılmaktadır. «Havyar» ve «Tos» hikâyelerinde, savaşın, utangaç ve mazbût, sofu, namazında ve niyâzında olan nâmuslu insanları nasıl baştan çıkararak azdırdığı tatlı bir mizâh havası içinde anlatılmaktadır. Savaşın getirdiği karaborsa ticâretinin, vurgunların kudurttuğu Hüsam Efendi tipi, evlerindeki arap halayıklara bile saldıran erkeklerin çapkınlık serüvenleri, o çağ magazinlerinin en çok hoşça giden konularıydı. Bu hikâyede, savaşın, kıskırttığı tutkuların, temeli olmıyan ham sofulukların altındaki gizli kalmış pislikleri nasıl ortaya çıkardığı tasvir edilmektedir.

«İlk Cinâyet» (Diken. 1919), «Kaşığı» (İfham. 1919), «Baharın Tesiri» (Büyük Mecmua. 1919) hikâyeleri ise, Ömer Seyfettin'in, anılarına dayanarak yazdığı, her biri-

si hayatının bir bölümünü tasvir eden biyografya niteliğindeki eserleridir. Bunlardan ilki 1919 yılında yayınlanmasına rağmen, onun ilk çocukluk günlerine değinen bir hikâyedir. Çocukluk anıları arasına bütün canlı ayrıntıları ile sıkışıp kalan bir ızdırâbı anlatan bu hikâyesinde, ölen (1913) annesinin silik bir tasviri var. Buna göre onun ilk anıları, algıları 4 yaşından başlıyor. Ondan öncesi karanlıklar içinde. Bundan sonra da sıra ile «İlk Namaz» (1325 - 1909), «And» (1328 - 1912) ve «Kaşağı» (1919) hikâyeleri, çocukluk günlerinin öteki bölümlerini dile getiriyor. «İlk Cinâyet» hikâyesinden anlaşıldığına göre, Ömer Seyfettin, 4-7 yaşları arasındaki çocukluk devresinin bazı olaylarını hatırlamaktadır. Gönen günleri sırasında annesinin yazları İstanbul'a gelişlerinden birisine onun da katıldığı anlaşılmaktadır:

«...Ben ilk defâ kendimi bir şirket vapurunda hatırlıyorum. Hâlâ gözlerimin önünde, sanki dünyaya o anda doğmuşum. Annemin kucagındayım. Gürültülü bir kadın kalabalığı... Annem konuşurken mavî tüylü bir yelpâzeyi yavaş yavaş sallıyor. Ben kucagından kayıyorum. Beni kollarımdan tutarak yanına oturtuyor. Gümüş masaçığin halkasına parmağımı takıyor, annem görmeden ucunu ağzuma sokuyor, dişlerimle ısırıyorum. Konuştığı sarı saçlı hanımın çarşafı mavî... Ben beyazlar giymiştim. Başım açık, saçlarım çok. Hem galiba dağılmış. Annem bunları düzeltirken başımı yukarı kaldırıyorum...»

Güvertenin tentesi kenarına düşmüş kalmış küçük bir martı yavruğunu, annesinin tenbihlerine rağmen, bile bile, içinden gelen bir güdüyle nasıl boynunu sıkıp öldürdüğünü tasvir ediyor:

«...Kendimi bilir bilmez yaptığım bu cinâyetin üzerinden işte otuz seneden fazla bir zaman geçti. Şimdi şirket vapurlarının güvertelerinde otururken, ne vakt bir martı görsem, birdenbire neşemi kaybederim...»

— Ah insafsız!

Diye beni azarlayan anneciğimin ezeli tevbihini duyar gibiyim.

Onun ilk çocukluk günlerini yansıtan bu çeşit hikâyelerinden ikincisi «Kaşağı» adını taşıyor. İçindeki «Dadaruh, Abil Ana» gibi Gönen çevresile ilgili ayrıntılara bu kitabın ilk bölümlerinde değinmiştik. Bu hikâyesinin kitap düzenindeki ilk baskılarında, (1938 - 40) o devrin devrimci politika anlayışının gereklerine uyularak, az çok dindâr bir görüşü, bir inancı yansıtan bütün ayrıntılar çıkarılmıştı. Çocukluk günlerinin anılarını canlandıran bu çeşit hikâyelerine, ta «Selânik Devresi»nde başlayan Ömer Seyfettin, zaman zaman çağının sorunlarının getirdiği sıkıntılardan kaçmak için bu temaya yönelerek, çocukluk hayatının masal cennetine, sert çatışmaların, maddî ve manevî azapların bulunmadığı bir dünyaya sığınıyordu. Bunaldığı sıralarda, çevresinin üstüne bastırıldığı yükten sıyrılmak, bir yerlere kaçmak, bazan tarihin şanlı günlerine, bazan çocukluk anlarına sığınmak, seyrek de olsa onun baş vurduğu bir çâreydi. Bu çeşit çevreden «kaçış» örneklerine, bizde ve yabancı yazarlarda da sık sık baş vurulduğunu görüyoruz.

Onun hayataile ilgili olan üçüncü hikâyesi, karısından ayrıldığı, «Münferid Yah» da yalnızlık günlerine çekildiği, bir yazar olarak hayatını yeniden düzene koymak çabasıyla aşırı ölçüde kendini çalışmaya verdiği günlere raslar. Son yıllarındaki bezginlik havasını yansıtan, yeni bir sevgiye, kadına, âile yuvasına olan özlemlerini, bu konudaki cesâretsizlik ve umutsuzluklarını ifâde eden bir parçadır. Memleketin içine düştüğü çıkmazla birlikte, mânevî dünyasının gözünde çok büyüttüğü başarısızlıklarını da saran bir ihtiyarlık saplantısına kendini kaptıran Ömer Seyfettin'in, umutları ile birlikte duygu ve heyecanlarının da nasıl söndüğünü tasvir etmesi bakımından bu hikâyenin bü-

yük önemi vardır.¹² «Baharın Tesiri» (Büyük Mecmua, 1919) adındaki bu hikâyesinin, yukarıda sözünü ettiğimiz «Ararken!..» adındaki romanından kalma bir parça olması, yahut anı defterindeki notlara dayanarak yazılması kuvvetle muhtemeldir. Bu hikâyesinde baharın etkisile kendini genç ve güçlü hisseden, bir çay toplantısında tanıştığı genç bir hanımı seven bir yazarın, baharın etkisile ayaklanan duygularını yatıştırmak için, yaz ortasında bu gibi havalı estiren Kireçburnu'nda ev tutan Ali Cânî'le nasıl komşu olduğunu görüyoruz.

Ömer Seyfettin'in karısından ayrıldığı günlerde, bir süre babasının Sarıyer'deki evinde kaldığını, anı defterindeki kayıtlardan öğreniyoruz.¹³

Ömer Seyfettin'in, bu devresinde, mizahî - magazin hikâyeleri şeklinde olmakla birlikte, yine de çağının toplum sorunlarını kurcalayan, hafif bir eleştirme havası estiren küçük hikâyeler de yazdığını görüyoruz. Bunlardan «Perili Köşk» (Yeni Dünya, 1919) hikâyesinde, o, Hüseyin Rahmi'nin, halkı eğitmeğe ve bâtil inançlarla, yobazlık ve câhilliğin karanlığı ile mücadelede yönelen aktif tutumuna özendiği, onunla aynı yönde birleştiği görülmektedir. Ömer Seyfettin'in, aslında felsefe hocası olmak, tarihî gerçeklerin nedenlerine, karşılaştırmalı bir usulle işlemek çabası içinde kendini yetiştirirken, toplum olaylarını da bir çeşit akılcı açıdan ele almak alışkanlığını kazandığını başka hikâyelerinden de biliyoruz. O yılların başarılı ve profesyonel halk romancısı Hüseyin Rahmi ile aynı yerde birleşmesi, hem dünya görüşlerinin aynı yönde oluşundan, ayrıca Ömer Seyfettin'in bir halk yazarı olarak kendini toplama çabalarından geliyordu. Bu hikâyesinde müsbet bilimlere dayanarak «yeni hayatı» savunurken, halkın bâtil inançlarını, hurâfeleri kendilerine paravana olarak kullanan şarlatanlara saldırırken, Hüseyin Rahmi ne yapmak istemişse, onun da aynı yola girdiğini görüyoruz. «Türbe»

(Zaman, 1919), «Tos» (Zaman, 1919), «Gizli Mâbet» (1919) «Beynemaz» (Büyük Mecmua, 1919) ve «Kerâmet» (Yeni Dünya, 1919) hikâyelerinde bu yolun izlendiği görülmektedir. Böyle bir eğilimin, onun daha önceki hikâyelerinde de görülmekle birlikte, artık bu devresinde hikâyeci kişiliğinin iyice beliren bir niteliği olarak ortaya çıkıyordu.

Günlük aktüaliteyi izliyen sorunlara ve olaylara yönelik, yazarlıkta çok ilgi çekici sonuçlara götürür. Ayrıca bu davranış ve bağlanış, yazarları küçük hikâyeciliğe, fıkra-cılığa ve tefrika romancılığa bağlar. Günlük olaylar da aslında bu yazı türleri ile birlikte yürür. Ömer Seyfettin'in yazarlığının son devresinde «günü gününe bir yazma» hâli vardır. Aktüaliteye öylesine bağlıdır ki, hikâyelerinin altındaki yazılış tarihleriyle yayın tarihlerini karşılaştırınca, çoğunun aralarında en çok birer haftalık fark bulunduğu görülmektedir. Bu hususta, o, Hüseyin Rahmi ile birleşiyor. Hüseyin Rahmi, 400 - 500 sayfalık romanlar yazdığı hâlde, halka yönelmiş hikâyecilerin aktüaliteye sıkı sıkıya bağlı niteliklerinden uzaklaşmıyordu. Roman ise, aslında zaman içinde sürekli olan nedenlere ve sorunlara yönelen bir türdür.

Ömer Seyfettin, «Harem» (Türk Kadını, 1918) adındaki büyük hikâyesinde, yeni hayatın gereklerini tartışıyor, kadının, erkekle birlikte âile hayatını karşılıklı anlaşma ve aşka dayayarak eşitliğe kavuşmasını ister yolda uzlaşmacı bir anlayışa ulaşmış gibi görünüyordu. Son günlerinde ise «kadın - erkek» ilişkileri, toplum hayatının yeni gelişmeleri karşısında, âilenin alacağı yeni şekil ve denge konusunda sarsıntılar ve yoklamalar içinde bocaladığı görülmektedir. Bu yoldaki bocalamalarının «Fon Sadriş-tayın Karısı» hikâyesi ile nasıl ortaya döküldüğünü yukarıda görmüştük. «Ararken!..» adını verdiği roman projesinde de, kendi hayatını da içine alan, bu sorunu incele-

yip tartışmaya yöneldiğini de biliyoruz. «Nişanlılar» (Zaman. 1919) adındaki bir başka hikâyesinde de evrilip çevrilip hep içinde düğümlenen, dışarıdan gelip kendine yansıyan bütün benzer olaylarla, gittikçe karmaşık, rahatsız edici bir yumak hâline gelen bu sorunu bir kere daha ele almaktadır. Onun bu hikâyesi de, bir türlü toparlanıp yazmadığı «Türkiyede kadın, evlilik ve aşk» sorununu inceleyecek romanından bir parça olmalıdır. Anı defterinde «bizde yeni hayata uygun örnek kadın yok» diyen kesin yargısını ortaya koyarken, onun, romanını nasıl kurup, tartışmayı hangi sonuca ulaştıracağını, aslında hayatının son günlerine oturan bir çıkmazın kendi açısından bir yorumlamasını yapmak istediği anlaşılıyordu. Nitekim bu hikâyesinde de içten itirâflarla, aynı çıkmaza olduğu gibi ortaya koymaktadır:

«Hayatımda en büyük emelim derin bir aşk romanı yazmaktır. On senedir böyle bir esere kaç defa başladım! Fakat hep birinci fasıllarda iflâs ediyordum. Tenkit hassem görünmez bir profesör gibi, içimden akseden hitâbile homurdanmağa başlıyordum:

— Haydi budala! Aşık Kerem devrinde miyiz? Dliyordu.

Onun bu konuda, doğrudan doğruya kendi kişiliğine ve anı defterindeki düşüncelerine dayanan, âile düzeni üzerindeki asıl düşüncelerini, daha belirli şekilde «Horoz» (Vakit gaz. 1919) ve «Dünyanın Nizâmı» (Vakit gaz. 1919) adlarındaki seri hikâyelerinde buluyoruz. Hem bu hikâyelerinde artık yukarıda değindiğimiz hikâyelerindeki tereddütler de kalmamıştır. Birinci hikâyede erkeklerin bencilliklerini, kabahk ve zâlimliklerini, bahçesindeki horozun, tavuklara karşı davranışına bakıp bir genç kızın evlilikten nasıl nefret eder duruma geldiği tasvir edilmekteydi. Artık ona göre horoz, şefkâtli, vazifesinâs, fedâkâr ta-

vukların başlarına musallat olmuş bir belâdır. Onda, tavuktaki üstün nitelikler yoktur. Dehşetli birer bencil, kör boğazları ve nefisleri ile meşgul birer gevezedirler. Genç kızın babası evlenmenin dünyanın kurulu düzeni için gerekli olduğunu söyler, ama kız, bir kümeşe tıklamak, horoz tarafından gaganlamak arzusunda değildir. Sonunda horozu bir köşeye kıştırarak öldürür, kümesi de, kendi içinde şahlanan isyânı da sükûnete kavuşturur. Bu hikâyesinde, yeni yetişen bir genç kızın evlilik karşısındaki ilk tepkilerini, çalkantılarını başarılı şekilde tasvir ettikten sonra, ikinci hikâyesile bu sorunu toplum düzeni açısından ele alıp çözüme yönelmektedir. «Horoz» hikâyesinin devamı olan «Dünyanın Nizâmı» hikâyesinde, genç kız, kümesinin bozulduğunu görmüştür. Rüyâsında, öldürdüğü horozla tartışır. Artık yumurtlamıyan, kuluçkaya oturmıyan tavuklar sünepeleşmiş, fonksiyonlarını yitirmişlerdir. Horoz, genç kıza, tavuklara ettiğini sandığı zulumların aslında nasıl olup da kümesinin hayat ve düzenini ayakta tuttuğunu anlatır. Ona göre:

«...bu zulum tavuklara lütüftür. Nimettir. Onlar doğuldükçe sevinirler. Gagalandıkça neşeleri artar. Benim nazarımda altında birbirleriyle ne kavga, ne gevezelik edebilirler. Ben olmadım mı, yumurtlamayı filân bırakırlar. Bir solucan, bir böcek için, onu, yirmisi boğuşmağa başlar. Ne vuran, ne döğen, ne dayak yiyen, ne bulunmuş şeyt kapan bellidir. Hâsılı bir curcuna... Ama, boğazları doydu mu, yine hepsi meyûs olur, birer köşeye çekilir, pineklerle.

Genç kız, rüyâsında horozdan dinlediklerini kümesteki gözlemlerinde de görmüştür. Hemen bir horoz aldırıp kümesteki düzeni yeniden kurar. Yalnız kümesinin değil, dünyanın da düzenini bozmamalı sonucunu çıkarmış, hemen evlenmeğe de karar vermiştir. Burada Ömer Seyfettin'in, o sırada çöküntüleri yüze çıkmağa başlayan, edebi-

yatımızın Tanzimât'tan bu yana sürekli teması hâline gelen «âile düzeni» sorunu kadar, devlet ve toplum anlayışı da açıkça ortaya çıkmaktadır. Çeşitli düşünce akımlarına kapılarak hikâyeler yazmakla birlikte, yaradılışı, bulunduğu çevreler, eğitimi, savaşlar boyunca felâketlerle gelişen ve etkilenen temel düşüncelerile, «patriyarkal ve otoriter bir düzene» özlem duyduğu burada açıkça belirmektedir. İşin en ilgi çekici yönü, iki yıl önce «Fon Sadriştayın Karısı» hikâyesi yüzünden çıkarılan patırdılar ve tartışmalardan sonra bu hikâyesi için birşey diyen çıkmayıdır. Bu hikâyesi pek göze çarpmadı. Yukarıda belirttiğimiz üzere, o hikâyedeki temel düşüncesi, «yeni hayat için yeni bir örnek kadına» ulaşmanın gerekli oluşu düşüncesi o sırada gürültüye gitmişti. Hikâyesindeki öze aldirmeden, Almanları yüceltişine içerlemişlerdi. Halbuki bu hikâyesinde daha belirli ölçülerle bizdeki «eski otoriter âile düzeni» nin savunulması yapılmaktadır.

Onun bu devre içinde yazdığı hikâyeleri arasında bir başka grup da, o günlerin gazeteleri meşgul eden günlük olaylarına değiniyordu. Bunlardan biri, «Zeytin Ekmek» (Yeni Dünya, 1919) adındaki hikâyesinde, Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği darlıklar yüzünden, âile yuvalarının bozulmuş, kadınların açlık ve ihtiyaç yüzünden fuhşa sürüklenişleri temasını ele alıyor. O, bu hikâyesinde de halk romancısı Hüseyin Rahmi'nin sürekli olarak ele aldığı bir konuya yanaşmaktadır. Tanzimât'tan sonra âile kurumu büyük sarsıntılar geçirmiş, savaşlar yüzünden erkeksiz kalan kadınlar gerekli dayanaklardan yoksun kalmışlar, toplum dayanışması, hızla genişliyen çöküntüleri karşılayamaz olmuştu. Bu şartlar altında kadınlar, âile yuvasından çıkıp erkeklerin hâkim oldukları bir dünyada, hiç alışmadıkları yeni koşullar altında çalışma hayatına geçerken, büyük sarsıntılar geçiriyorlardı. Erkeklerce idâre edilen bencil bir dünyanın pençesine düşen kadınların or-

taya döktükleri yeni ve acıklı manzara, yazarların birdenbire gözlerine çarpmağa başlamıştı. Hele birbiri ardına gelen savaşların dul ve desteksiz bıraktığı kadınlar, dengesi bozulmuş Osmanlı toplumunda dayanacak ve tutunacak yer bulamıyorlardı. Bu konu, Mütâreke günlerinin edebiyatında ve basınında en geniş ölçülerle ele alınmıştı. Ömer Seyfettin, bilinçli bir davranışla yönelmek istediği halk yazarlığı yolundan, o günlerde dergi ve gazeteleri kaplıyan, başka romancı ve hikâyecilerin de işledikleri bu konuyu ele alıyordu. Dünya Savaşı'nın kadınlar dünyasına getirdiği sarsıntıları tasvir eden bu hikâyesinde, Ömer Seyfettin, gülmümlü dâvâ edebiyatı yazarlığından kopuyor, gündelik halk yaşayışına, toplumun alt katlarındaki perişânbğa ve çöküntülere inmeğe başlıyor. «İttihat ve Terakki Partisi»deki dayanaklarını ve ilişkilerini yitirince, halka ve hayata inmesi iyice kolaylaşıyordu. Parti yazarlığından Hüseyin Rahmi'ye benzer bir halk yazarlığına geçişinin başarılı olduğunu, onun bu hikâyelerinde açıkça görüyoruz. Ömrü vefâ etseydi, bu yeni yolundaki daha güçlü eserlerini belki görebilecektik kanısındayım. İttihat ve Terakki çevresindeki bütün güdümlü yazarlar gibi, o da, konularını tarihten, destandan, çağının yüksek düşünce akımlarından, «Merkez-i Umûmi»deki tartışmaların toplum sorunlarına yön verici konularından alırken, şimdi artık rahatça halka inebiliyordu. Mizâh dergileri ve magazinlerine, halkın okuduğu gazetelere yazarken, artık okuyucularını göz önünde tutmaktadır. Bu günlere ulaşmaya kadar, Ömer Seyfettin, Hüseyin Rahmi anlatım yolunun unsurlarına pek yanaşmamıştı. Gözlerini, ya geçmişin şanlı anlarına, ya da büyük ve mutlu bir Türkiye'nin geleceğine dikmişti. Toplum gerçeklerini ve sorunlarını aşağılardan, halkın bulunduğu katlardan görüp ve göstermeğe ancak savaş sonunda ulaşabilmişti. Parti ile olan sıkı bağlantıları, savaş yıllarındaki bir çok davranışlara katılmadığı hâlde,

onun disiplinli takım anlayışı ve misyon yüklenmiş yazar duygusu, önünde açılan bu yoldaki gelişmelerini önlemişti. Ashına bakılırsa, Ömer Seyfettin'in, bütün hikâyeciliğini on yılın içine sığdırabiliriz. Yukarıda değindiğimiz aralıklar bu on yıllık süreyi yedi yıla indirmiştir. Eğer olaylar hızla felâketlere ve yıkılışa doğru yürümeseydi, bu kadar kısa bir süre içinde böylesine bir evrim geçirip, bu gerçek temele ulaşması elbette mümkün olmazdı. Ama yine de onun nerelerden başlayarak, hangi basamaklardan aşarak buraya geldiği düşünülürse, ne ölçüde bilinçli ve nâmuslu bir yazar olduğu ortaya çıkar. Savaşların ve yıkılışın ortaya döktüğü gerçekler o kadar ortadaydı, öylesine tartışılıyor, yazıya ve edebiyata o zamana kadar görülmemiş ölçüde yansıyor ki, Ömer Seyfettin'in, edebiyatın bu ölçüde topluma ve halka inisi ve kayışının dışında kalamıyacağı anlaşılıyordu.

Onun bu devresinde yazdığı bir başka grup hikâyeleri de, o yıllarda Bilecik'teki sürgünden Ziya Gökalp'in aracılığı ile dönen ve «Yeni Mecmua»ya yerleşen, biribiri ardına, «Memleket Hikâyeleri» serisindeki küçük hikâyelerini yayınlayan Refik Halid'in, o günlerde geniş yankılar uyandıran eserlerinin etkisinde kalarak yazdıklarıdır. «Memleket Hikâyeleri»ndeki yerli renk gerçekçiliği havası, biraz dışından kaba çizgilerle ve içe işlemiyen sert bir tasvirle verilen insanlar, taşranın kasaba ve köy yaşayışındaki tasasız sorunları bir yana iteliyerek, hayatın bir mizah çeşnisi ile verilmesi, o yılların yeni lisânla yapılan edebiyatına taze bir hava ve hız getiriyordu. 1918 yılında Ruşen Eşref'in, eski ve yeni devirlerin yazarları arasında yaptığı bir anket, bu hikâyelerin onlar arasında ne kadar geniş ve olumlu yankılar uyandırdığını açıkça gösterdiği gibi, Ömer Seyfettin de bu hikâyeleri, hem dilleri, hem de anlatımları ile «Yeni Lisân - Yeni Edebiyat»ın bir zaferi olarak kabul ediyordu.¹⁴ İşte o günlerde Ömer Seyfettin'in bir

grup hikâyesinde, konuları, anlatımı, kişileri, hikâye kuruluşu ile bu yola katılmak istediğini görmekteyiz. «Yüz-akı» (Diken der. 1919), «Nasıl Kurtarmış?» (Zaman gaz. 1919), «Deve» (Diken der. 1919), «Rüşvet» (Zaman gaz. 1919) hikâyelerinde bu etkileri açık bir şekilde buluyoruz. Bu hikâyelerinde, Anadolu'daki kasaba ve köy insanlarını, birbirlerine oyun oynamakta yarışan kurnaz kişileri, dış dünyaya kapalı hayatlarında töresel canlılık bulunan bir mutluluk dünyası olarak, mizahçı bir görüşle ele almaktadır. Tıpkı Refik Halid'de olduğu gibi Anadolu hayatının dışarıdan renkli ve eğlenceli dış görünüşüne yüzeyden dokunarak, bu düzenin altındaki çatışmalara, ve toplum nedenlerine inmek istemez. Ama Refik Halid'deki o renkli, empresyonist anlayışa uygun tasvir gücü, dilindeki o canlı plastik güzellik onun bu hikâyelerinde yoktur. Bu hikâyeler, onun, git gide mutluluğunu ve yaşama sevkini yitirdiği günlere raslamıştı. Refik Halid'in başarısında, bir bakıma da, Anadolu hayatını içinden görmüş, hemen içinden çıkıp gelmiş olmaktan gelen taze algıların etkilerini de hesâba katmalıdır.

22. «1918 - 1920 Yılları Arasında Başka Dergi ve Gazetelerde - Bir Profesyonel Yazarın Çabaları - Devleti Kim Kurtaracak? - Toplumun Temeli Aile ve Kadın - Halk İçin Yazmak - Refik Hâlid'in Getirdiği Moda» arabölümünün dipnotları.

- 1) 1918 - 1920 yılları arasında yazılıp yayınlanan bu hikâyelerin çıktığı dergi ve gazeteler için sondaki listelere bakınız.
- 2) Aynı yer.
- 3) «Nâdân» hikâyesi (Vakit gazetesi, 11 mart 1918); Ömer Seyfettin'in Toplu Eserleri.
- 4) Bu konuda bak: 24 ve 26 sayılı ara bölümleri.
- 5) Ziya Gökalp, bir ülküylü aksiyon adamlarının, kahramanların kolaylıkla halk arasında yayılabileceklerini düşünüyordu: Saffet Örfi, Ziya Gökalp ve Mefkûre. İkbal Kt. - İstanbul: 1923, s. 29 - 34.
- 6) «Câblî Efendi» hikâye serisi için bak: 24 sayılı arabölüm.
- 7) Ömer Seyfettin, «Şit» takma adla 1919/1335 yılında «Zaman» gazetesinin sol alt köşesine küçük mizâhlî fıkralar yazdı (13 kânûnsani 1335/1919 - 4 mart 1335 / 1919 arasında 21 fıkra). Ali Cünip, «Ömer Seyfettin'in Hayatı ve Eserleri» kitabının ikinci basımının sonuna, «Şit» takma adının ona ait olduğunu kaydetmeden beş tanesini almıştır (İstanbul 1947).
- 8) Diken. Haftalık mizah mecmuası. No 1, 3 teşrînevvel 1918, savaş sonunda Alman aleyhtarı hava için bak: Saffet Örfi, Ziya Gökalp ve Mefkûre. İkbal kt. - İstanbul: 1923, s. 80 vdd.
- 9) Bunlardan biri de 1912 de kurulan «İttihâd-ı Anâsır-ı Osmâ-

niye» idi. Bu konuda bakınız: Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasî Partiler. - İstanbul: 1952, s. 369/70. vdd.

- 10) Süreyya Saltuğ'la Konuşmalar: 14 ağustos 1952.
- 11) M. Emin Erişirgil, Mehmet Âkif - İslâmî Bir Şâirin Romanı. - İstanbul: 1957, s. 328 - 330.
- 12) Son anı defterinden notlar.
- 13) Son anı defteri: 4 eylül 1918 tarihli not.
- 14) Refik Hâlid'in «Memleket Hikâyelerinin» yanıkları için bak: Ruşen Eşref, Diyorlar ki. - Derîsaadet: 1334/1918.

23. Batıya Yönelen Hayat ve Eğitim Düzenlerinin Getirdiği Yeni İnsan Örneği: «Efruz Bey»

Ömer Seyfettin'in esirlikten döndüğü yıllardan başlayarak savaş sonlarına doğru, yavaş yavaş saplantı hâline gelen bir «büyük eser» yaratma tutkunluğu içine düştüğünü görüyoruz. Onun bu büyük eserden neyi kastedtiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, bazı belirtilere dayanarak, bunun bir destan olabileceğini iddia edenler oldu.¹ Ama aslına bakılırsa, anı defterindeki kendi ifâdelerinden, son yıllarında verdiği örneklerden, onun sürekli olarak küçük hikâyeden romana geçmeğe çabaladığını, ele alıp yarım bıraktığı roman taslaklarının sayısından, roman projelerinden anlayabilmekteyiz.² Hele bu roman taslaklarından biri vardı ki, ölümü yüzünden bitirilemeden kaldığı hâlde, onun büyük eser olarak tasarladıklarının tam bir örneği olarak kabul edilebilir. Aynı başlıklar altında altı parçasını yazabildiği bu eser, bütün belirli özellikleriyle son yıllarındaki ruh ve düşünce evrimini, 1908 - 1918 olayları ile etkilenecek ulaştığı bir dünya görüşü basamağını yansıtmaması bakımından da çok önemlidir.³

«Efruz Bey» adını taşıyan bu roman taslağının değer ve önemine, eserin niteliklerine işliyemeden dikkat nazarı çekenler bulunmakla birlikte, ifâde ettiği «bütünlük

ve çağını belirleme» bakımlarından taşıdığı anlamın ilk olarak farkına varabilen kimse Prof. Pertev Naili Boratav olmuştur.⁴ «Ömer Seyfettin» başlığı altında hazırladığı bir yazıda buna değinmiş, bu roman taslağının, Ömer Seyfettin'in toplu eserlerinin ilk baskısına karışık bir şekilde dağılmış parçalarının aslında bir bütün teşkil ettiklerine de işaret etmişti. Ömer Seyfettin'in ölümü üzerine yarıda kalan, hattâ adları bile ilân edildiği hâlde ilk parçasından sonra yayınlanmasından bir süre vazgeçilen bu altı bölümlük eser, bir roman bütünü hâline getirilemediyse de, yazarının, ölümü arifesinde nelere yöneldiğini açıkça ortaya koyabilecek bir düzen ve niteliğe de ulaşmıştı. Pertev Naili Boratav, o sırada elinde bulunan Ömer Seyfettin'in toplu eserlerindeki⁵ dağılmış altı parçayı yeniden sıralayarak şu şekilde düzenlemişti:

1. Efruz Bey - Hürriyete Lâayık Bir Kahraman (cilt. 5),
2. Asilzâdeler (cilt. 5),
3. Tam bir Görüş (cilt. 5),
4. Bilgi Bucağı (cilt. 9),
5. Açık hava Mektebi (cilt. 7),
6. İnat (cilt. 9).

Romanın yazarı, daha hayattayken ve ilk bölümünün yayınlandığı sıralarda bir ilân ve liste, ölümünden üç ay kadar önce 8 ve 9 aralık 1919 tarihlerinde «Vakit» gazetesinde çıkmıştı. Bu ilânda «Efruz Bey»in «memleketimize âit bazı tiplerin ve bâza meyil ve itiyâtların sanatkârâne bir mübâlâğa ile çizilmiş bir karikatürü» olduğu, romanın beş bölümlük, her biri uzunca bir hikâyeden meydana geldiği belirtilmekteydi. Bu «fasullar» şunlardı:

1. Hürriyete Lâayık Bir Kahraman,
2. Asiller Klübü,
3. Bilgi Bucağında,
4. Açık hava Mektebi,
5. Beyaz Serçe.

Bu listede, Pertev Naili Boratav'ın düzenlediği liste-

de yer alan «Tam Bir Görüş» ve «İnat» adındaki parçaların bulunmadığı görülüyor. Bundan anlaşılıyor ki, yazarın tasarladığı «Efruz Bey» romanı, gazeteye tefrika için verildiği sıralarda henüz bitirilmemiş bir taslak hâlindeydi. Ömer Seyfettin, bölümlerden bazılarını henüz yazmamış, yahut o sıralarda yayınlanmasını uygun görmemişti. Bunlardan «Beyaz Serçe» adını taşıyan parçanın, adının değiştirilmesile, «İnat» adını taşıyan parça hâline getirilip getirilmediği de anlaşılmalıdır.

Muallim Ahmet Halit baskısı Ömer Seyfettin külliyyatını yeniden hazırlıyarak notlandıran Şerif Hulusi, Pertev Naili Boratav'ın işaretine uyarak, «Efruz Bey» romanının parçalarını yeniden düzene koyma işini yapmış, dördüncü baskıyı bu yeni düzende yayınlamıştı.⁶

«Vakit» gazetesinde, yukarıdaki ilânın yayınlanmasından sonra, 10 aralık 1919 da, birinci bölümü olan «Hürriyete Lâyık Bir Kahraman» parçasının tefrikasına başlanmıştı. 13 tefrika süren bu bölümün yayınlanması 23 aralık 1919 da bitmişti.⁷ 22 aralık 1919 da «Vakit» gazetesinde çıkan bir ilânda, bu eserin geriye kalan dört bölümünün «birinci ile Efruz Bey'in şahsiyetinden başka bir münâsebeti olmadığı, büsbütün başka ahvâl ve şerâiti ve başka tipleri musavver» olduğu belirtiliyor. Bu bölümleri doğrudan doğruya kitap düzeninde yayınlamayı daha uygun bulduklarını, bunların daha ileride kendi basımevlerinde yayınlanacağını bildirerek, tamamının listesini ilân ettikleri eserin tefrikasını daha birinci bölümdeyken kesiyorlar. Şerif Hulusi, adı geçen baskının önsözünde, «romanın öteki fasıllarının tefrikasına bilinmiyen bir sebepten devâm edilmediğini» işaret ediyorsa da, Ömer Seyfettin'in o günlerdeki durumunu önceki bölümlerden izleyenler, bunun sebebini anlamakta güçlük çekmiyeceklerdir.⁸ «Vakit» gazetesinde çıkan 13 tefrikalık birinci bölüm, «Efruz Bey

- Fantazi Roman» başlığı ile cep kitabı boyunda basılarak aynı yıl içinde yayınlandı.⁹

Bu romanın «Vakit» gazetesi tarafından yayınlanmayan ikinci bölümünü, Ömer Seyfettin, aradan çok geçmeden «Zaman» gazetesinde tefrika etmeğe niyetlendi. «Zaman» gazetesinde 14 ocak 1919 da, yani «Vakit» gazetesindeki tefrikanın kesilmesinden 21 gün sonra şu ilân çıkıyordu:

Yeni Tefrikamız

Ömer Seyfettin Bey'in «Efruz Bey» ismindeki mizahî romanını gazetemizde tefrika edeceğimizi vaadetmiştik. Bazı sebeplerden dolayı mezkûr hikâyenin bir zaman daha tehriri icâp ettiğinden, bu günden itibaren Cemil Nimet Bey'in:

«Harâbelerin Çiçeği»

isminde ince ve müessir bir romanını neşre başlıyoruz.

«Vakit» gazetesinin tefrikayı kesmesi ve «Zaman» gazetesinin de mâzeret olarak ileri sürdüğü «bazı sebeplerin», 16 ocak 1919 da, İttihatçı ileri gelenlerinin kaçmaları, bazılarının mahkemeye çekilmeleri, kitle hâlinde yapılan tevkifler olmalıydı ki, «Vakit» ve «Zaman» gibi, yavaş yavaş örgütlenen millî direnme hareketlerini destekleyen bu iki gazetenin, İtilâfçı azgınlığına karşı, İttihatçıları eleştiren bu tefrikalardan bir süre için vazgeçmeleri bir anlam kazansın. Çünkü İstanbul ve Marmara kıyılarında ilk direnme hareketlerini, o sıralarda İttihatçılar kurmağa çalışıyorlardı.

Ömer Seyfettin'in kızı ve mirasçısı bayan Güner Elgen 1961 yılında babasının toplu eserlerinin basma ve yay-

ma haklarını Muallim Ahmet Halit Yayinevinden alarak Rafet Zâimler Yayinevine devrettiğinde, metinleri asılları ile karşılaştırarak yayına hazırlama, dergilerde dağıtık kalmış bazı parçaları ekleme işini üzerime almıştım. O sırada ayrı bir kitap olmasını düşündüğüm «Efruz Bey» romanına iki parçanın eklenmesi gereğini duydum. Ama yayinevi kitabı basarken bu plânu bozdu. «Efruz Bey» romanını iki parçaya böldü, «Son İnat» parçası ile «Sivrisinek» hikâyesini de başka bir cilde aktardı. Benim, «Efruz Bey» romanına eklemek istediğim ilk parça «Sivrisinek» hikâyesiydi. Diğerleri ise ilk yayınlandığı günlerde ancak bir tefrikası çıkabilen, «Gâyet Büyük bir Adam» adındaki yarım kalmış eseriydi (1914). İlk yayın yeri olan «Safahât» dergisi, «Efruz Bey» romanının ilk şekli saydığım «Gâyet Büyük Bir Adam» okuyucularına şöyle sunuyordu:¹⁰

«Bu roman, hem hakikat, hem hayâldir. Ömer Seyfettin, baldı simâların bâzı garâbetlerini, gafletlerini, ince müstehzi kalemile göstermek suretile, câhil, küstah, bilmedilgi mebahîse icâle-i kalem, itâle-i lisân etmekten korkmaz, adetleri gittikçe mütezâylt bir gençliğin hâlet-i rûhiyesini gösteriyor. Onları doğru yola dâvet ediyor. Romanın en büyük meziyeti, metin bir sîr-i beyân ile vâsi handeler tevliid olmasındadır. Kâriyerimizi güldürmek, nefis, zarif bir roman ihdâ etmek maksadı ile bu eseri neşrettik. Ömer Seyfettin, berkesçe tanınmış bir simâ olmakla, daha ziyâde bahse lüzûm görmedik.

Görülüyor ki, Ömer Seyfettin bu eserinde «Efruz Bey»in serüvenini, bu adı kullanmamakla birlikte, daha 1330 (1914) yılında İzmir'de çıkan bir dergide başlatmaktadır. Bu parçayla «Efruz Bey» romanının birinci bölümünün ilk yazılış şeklinin 1914 yıllarına kadar çıkması, İttihat ve Terakki Partisi'nin henüz bütün gücü ile ayakta durduğu yıllara kadar geri gitmesi, Ömer Seyfettin'de-

ki eleştirici davranışın yıkılışla birlikte başlamadığını da göstermektedir. Nimetlerinden yararlandığı partiye, bir çokları gibi düşerken saldırmadığı, onda eleştiriye yönelen bir uyanıklığın daha savaş başlarındayken uyanmış olması büyük bir önem taşımakta, onun kadrocu nâmus anlayışına da çok uygun düşmektedir. Bu hikâyede, Meşrûtiyet'i İzmir'de karşılayan, feylesof, şâir, muharrir, müverrih, bilgin, ambryoloji uzmanı Spenser hayranı olan bir adamı, halk, hürriyet kahramanlarından biri sanarak omuzlar, ayaklarını ve pantolonunun paçalarını öperek saatlerce sokaklarda dolaştırır. Romanın birinci bölümü ile tema ve kişi benzerliği aşikâr olarak görülmektedir.

Şimdiye kadar «Efruz Bey» romanına katılmamakla birlikte, yine de bu romanla ilişkisi bulunan bir başka hikâyesi de «Sivrisinek» tir (1917). Bu hikâyede «Efruz Bey»in şarlatanlığı ve ataklığının âczinden geldiği, âcizlerin dâimâ şarlatan oldukları anlatılıyor, örnek olarak da bir çatının kirişleri arasına saklanan sivrisineğin rüzgârla nasıl alay ettiği anlatılıyor. Ömer Seyfettin, bu parçayı belki de «Efruz Bey» romanının sonu olarak tasarlamıştı. Bu hikâyesinde, yazar, kendini «gür saçlarını vakitsiz döken ve ağartan» büyük yorgunluktan bir köye sığınmış, «şehirde dost ellerile kırılan kalbinin kederlerini» avuturken tasvir ediyor. Burada tasvir edilen yazarın Ömer Seyfettin'in son günlerdeki durumu ile aynılığını anı defterindeki notlarından anlamaktayız. Son günlerde özlemine çektiği bu hayatın içinde Efruz Bey'in mektubu gelip onu bulur. Efruz Bey, yine bir buhran geçirmekte, «büyük adamlara, muhterem üstâdlara» küfürler savurmakta, sefil dedikodular nakletmektedir. Yazar, büyük bir sabırla Efruz Bey'e, liyâkâtin ne olduğunu, âczin ne demek olduğunu, âcizle şarlatanlığın, onda görüldüğü üzere, nasıl ve ne şekillerde ortaya çıktığını anlatmaktadır. Bize göre bu «Siv-

risinek» hikâyesi «Efruz Bey» romanının sonuna konulmalıdır.¹¹

I. Eölüm: Efruz Bey - Hürriyete Lâyık Bir Kahraman». İlk olarak «Vakit» gazetesinde 13 parça olarak tefrika edildikten sonra yine aynı gazetenin basımında basılarak 1919 da cep kitabı boyunda yayınlandı. «Efruz Bey - Fantazi Roman» başlığın taşıyordu. Sonra uzun süre Ömer Seyfettin'in toplu eserlerinde bir hikâye olarak baskıları tekrarlandı. Sonradan Şerif Hulusi'nin ve benim hazırladığım baskılarında «Efruz Bey» romanının birinci bölümü olarak yerine konuldu.

Bu parçada, Efruz Bey, mevki ve üne düşkün, hiçbir meziyeti olmayan bir yarı aydın, aşırı şarlatan bir kişilik gösteren Meşrûtiyet yıllarının örnek kişisi olarak görünüyor. Aslına bakılırsa, Efruz Bey, burada görülen kişiliği ile azgın bir ruh hastasıdır. Daha Meşrûtiyet'in ilân edildiği gün (11 temmuz 1908), mâbeyne mensup geçinir, çevresindekileri korkuturken, bir gün içinde hürriyet öncüsü oluverir. «Yaşamın Hürriyet!» diye naralar atarak halkın içine karışır, peşine büyük bir kalabalık toplar. İlân ettiği hürriyetin biricik kahramanı olarak ortaya çıkar. Ayak üstü azgın hayâlinin hazinesinden bir roman uydurmuştur. Hürriyet'i elde etmek için nasıl gizli Jöntürk dernekleri kurduklarını, Sulukule'den Yıldız'a tünel kazmak için nasıl yirmi yıl uğraştıklarını, bir gece Yıldız Sarayı'na girerek tek başına despotun alınına nasıl tabancasını dayadığını, sakalına yapışıp herife, hürriyeti nasıl ilân ettirdiğini anlatır. İstanbul'da bir gün içinde ünü yayılır. Neler olup bittiğinden haberleri olmayan onbin kişilik, binlerce bir halk ve gençlik kalabalığının sırtında üç gün dolaştıktan sonra, asıl işleri görmüş olanların davetile «İttihat ve Terakki Partisi»nde sorguya çekilir, ufak bir fiske ile hürriyet kahramanı ortadan siliniverir. Halk ise

her zaman olduğu gibi kendisine başka mitler ve kahramanları çoktan bulmuştur. Efruz Bey de, yaşadığı üç büyük günü bir bahar rüyâsı gibi unuttur. Coşkun halk kalabalığının arasına o da katılır. Atlara binmiş, elleri kırbaçlı iki hatibin, Selim Sırrı Bey'le Feylesof Rıza Tefrik'in peşlerinde günlerce oradan oraya sürüklenir. Hayat bir yıldırım hızı ile geçmiştir, ama kendisine bir yadigar bırakmıştır: «Efruz Bey» adını.

Ömer Seyfettin bu hikâyesinde, bizdeki yaygın kitle psikolojisini belirlemeğe çalıştığı kadar, Meşrûtiyet'ten bu yana kalabalığın coşturulması, sokak hareketlerinin halka değinen alt mekanizmasının nasıl işlediği üzerinde de doğru bir tasvir yapmaktadır. Ünü ve etkileri bir gün içinde saman alevi gibi parlayıp sönen «Efruz Bey»in, bize bağlı bazı gerçekleri ifade eden bir tip olmaktan başka, bu bölümdeki hareketleri ve kişiliği ile de Meşrûtiyet günlerinin ünlü bir simâsını ifade ettiği bilinmektedir. Aslına bakılırsa, Ömer Seyfettin, bu romanın her bölümünde bir veya iki ünlü çağdaşının «Efruz Beyliğini» ortaya koymaktadır. Her parçada «Efruz Beyler», alacalı bulacalı kişiliklerinin başka başka yönlerle ortaya çıkmakta, bizim toplumumuza hâs örnek kişilerin davranışlarını bütün nitelikleriyle ortaya koymaktadırlar.

Ömer Seyfettin'in bu romana ulaşmak için yaptığı denemelerden ilkinin daha 1914 yıllarına kadar gerilere gittiğinden söz etmiştik. O, bu insan gerçeği ve örnek tip araştırmasını, ilk önce hürriyetin getirdiği dengesizlikler açısından ele almış, rejim ve düzen değişikliği sırasında fırsat kollayan şarlatanların ortalığı nasıl bir şamataya boğduklarını ahlâkçı bir açıdan göstermeğe çalışmıştı. Ama bütün çatışmaların kökünün İttihat ve Terakki Partisi içindeki ilişkilerine bağlandığını görünce, tutkuları ve yönelmeleri açığa çıkaracak bölümleri sona bırakmağı uygun görmüş, yahut «Efruz Bey»in temsil ettiği davranış-

ları, her yerde arıya arıya peşine düşmüş, zamanla sokaktan iktidârın içine kadar ulaşmıştı. 1908 - 1918 yılları arasında, kişilerin davranışlarında olduğu kadar ortaya koydukları düşüncelerinde de iyice beliren düşkünlükleri, tam belirliyebilmek için, savaşın sonunu beklemek zorunda kalışını anlamak gerekiyor. Bütün düşünceler ve akımların mutlak iflâsını, umutların yıkılışını görmeden, «Efruz Bey» serisini kuracak tiplerin içinden çıktıkları toplum bozukluklarının ortaya koydukları gerçekleri iyice araştırmadan, bu romanı tamamlayamazdı.

«Efruz Bey» romanının ilk bölümü olan «Hürriyete Lâayık Bir Kahraman» parçasının temelindeki kişilik, Spencer hayranı ve embriologie uzmanı şarlatan tipini, daha önce «Şimeler» (1914) adlı hikâyesinde ele almış, burada artık Efruz Bey'e doğru geliştirilen bu tip, orada bütün özellikleriyle Feylesof Rıza Tevfik'in İttihatçılar çevresinde tedirginlik uyandıran kişiliğini açıkça belirlemiştir.¹²

2. Bölüm: «Asilzâdeler». Bu bölümde «Efruz Bey»i, Meşrûtiyet kahramanlığında dikiş tutturamıyarak politikadan tiksinişmiş, aşırı bir soyluluk merakına düşmüş olarak görüyoruz. Kendisi gibi düşününlerle bir «Asiller Klübü» kurar. İlk toplantıya dâvet ettiği dört eski okul arkadaşı, birer birer soy kütüklerini ve âile tarihlerini anlatırlar. Her biri tarihi eskilik konusunda diğerini aşmağa çabalar, ta eski çağlara kadar ulaşırlar. Hepsisi de asâlet olmazsa, bu memleketin batacağını iddiâ ederler. İkinci toplantılarını içlerinden en soylu kişinin, Prens Zırtaf'ın Beyoğlu'ndaki apartmanında yaparlarsa da, bir polis baskınına uğrarlar, en soylu arkadaşlarının bir kumarhânece olduğu meydana çıkar.

«Efruz Bey», önce hürriyet mücâhitliğini, sonra da asâlet öncülüğünü denemiş, ikisinin de tutmadığını görmüştür. Ama o bir köşeye çekilip oturacak bir insan da

değildir. Şan ve şereften yoksun kalmaz. Artık önünde seçilecek bir tek yol kalmıştır, «milliyetçilik» yoluna girecektir. Milliyetçilerin toplantı yerleri olan «Bilgi Bucağı» na yazılır, gece gündüz devâm eder.

Efruz Bey romanının dağınkı bölümlerini Muallim Ahmet Halit baskısında sıraya koyan Şerif Hulusi, kitabın sonuna koyduğu notlar bölümünde, Ali Cânip Yöntem'in ifâdesine dayanarak, bu bölümdeki Kâmurân Bey Tanburin'in sözlerinde Yusuf Akçura'nın kişiliğinin ifâde edildiğini belirtiyor.¹³ Yusuf Akçura'nın bir yazısındaki «onbeş asırlık Akçora âilesinin vâris-i asâleti olan pederi...» kaydını da buna delil olarak gösteriyor. Ömer Seyfettin, Kâmurân Bey Kara Tanburin'i belirlerken, yalnız Yusuf Akçura'yı andırarak özelliklere değinmekle kalmıyor. «Türk Ocağı» çevresinde Rusya Türklerinin yaydıkları düşüncelere de değiniyor:

«...Kâmurân Bey âilesi ise Rusya'nın Urenburg beldesinde dir. Babası, aslında orada küçük bir köyü, mesçidinde müezzînlük eder, civardaki açlıktan ölen müte-rakki, medeni Tatarcıkları yıkar, kefenler, gömer, böylece geçinip giderdi. Babası bir gün açlıktan ölünce, yetim kalan Kâmurân'ı, yedinci defa hacca giden katmerli bir hacı, yanına hizmetçi olarak alır. Adam, İstanbul'da câmi avlusunda ölü. Oğlan, Dârülcüze'ye düşer. Zekidir ve Tatar olduğuna inanılmıyacak kadar güzeldir. Oradan Galatasaray'a verilir. Zekâsı sâyesinde para ve iltimâs bulur, onbin senelik cedleri olduğunu iddiâ eder.

Ömer Seyfettin'e göre «Kara Tanburin»in cediti nurdan bir sütûn hâlinde kutlu Yeşim Dağı'na inmiştir. Atası «Kara Kağan» ise, alacalı bir geyiğin peşine düşen bir bozkurdu öldürmüş, tuttuğu alageyikle birleşmiş, soyları bu birleşmeden türemiştir. Bu soyun son ferdi olan «Kara Tanburin»e, gökten gelen bir âileden olduğu için «Prens

Eternel Dö Kara Tanburin» denmesi gerekmektedir. Edebiyat ve bilim alanında eseri olmadığı hâlde, satışı sâyesinde önde giden bu asil kişinin cebinde çifte pasaport vardır.

Bu bölümdeki dört asil kişiden diğerlerinin de, o devrin ünlü kimseleriyle olan ilişkileri tesbit edilebilir. Nitekim Efruz Bey'in dört soylu dostundan birisi olan «Aziz-al Sücûf al-Zirtâf»ın kimliğini bulmak mümkün oldu. Gayet büyük bir Arap şeyhinin oğlu olduğunu iddiâ eden bu adam, dünyada ne kadar islâm varsa hepsine Arap nazaretle bakmaktadır. İttihâd-ı Islâmla Arap Birliği ülkülerinin ikisine birden sâhiptir. Gördüğü iyi eğitime rağmen dünyadaki insanları «islâm-hıristiyan» diye ikiye ayıran acâyip bir yaratıktır. Eskiden mâbeyne girer, çıkardı. Meşrûtiyet'in getirdiği değerler anarşisi içinde de Babîâlî'ye, sadârete, siyasi mahfillere, hayır cemiyetlerine, hattâ teşkilâtı mahsûsalara girip çıkan bir girişkendir. Beyoğlunda, birinci sınıf bir apartmanda yaşar, kumar ve sefâhâtte harcadığı paraların kaynağını kendi değil, Tanrı bile bilemez. «Efruz Bey», bu «Aziz al-Şücûf al-Zirtâf»ı küçükten, Galatasaray'ın ilk sınıflarından tanımaktadır. Asâletten anlamıyan Türkler, onunla «Hacı Zirt» diye alay ederlermiş. Ömer Seyfettin, bu tipin kişiliği ardında Kabataş Lisesi'ndeki arkadaşlarından fransızca öğretmeni «Osman al-Uttas Bey»i tasvir etmiştir. Ömer Seyfettin'le Cavali «Osman al-Uttas Bey»in karşılıklı konuşmaları ve sürekli şakalaşmaları, o günleri yaşıyan kimseler arasında hâlâ hatırlanmaktadır. Ömer Seyfettin, bu Cavali'yi yakalar, söyletmeğe çalışır, onun bozuk şivesi ve tuhaf sözlerini kendine göre yorumlayarak mizâh konusu çıkartmasına yukarıdaki bölümlerde değinmiştik.¹⁴

Kulüpteki bir başka soylu da «Dizanterici Sâlih Paşa - zâde Nermin Bey»dir. Tek gözlüğünün zincirinden dişlerine varıncaya kadar üzerinde mâdenî ne varsa alın-

dır. Okuma yazma bilmiyen ve nereden geldiği belli olmayan babası çok zengin olduğundan, her devirde ayakta kalabilmiştir. Nermin Bey alçak gönüllüdür, markiliği kabul eder.

Beşinci soylu kişi ise futbol meraklısı ve İngiliz dostu «Sâbir Paşa - zâde Müzekki Bey»dir. Meşrûtiyet'in halk için değil, soylular için olduğunu İngiltere'den örnek getirerek isbât eder. Meşrûtiyet sâyesinde orada herşey lordların elindedir. İngiltere bir kaç bin lordun mâlikânesidir. Türkiye'de de Meşrûtiyet, asillerin işlerine yaramalıdır; halk ise baskı altına alınmalıdır. Babası, sultan Orhan zamanında İngiltere'den gelmiş bir lordur.

Bütün bu soylu kişiler, kibar, zengin, soylu âileler içinde büyümüşlerdir. Likör kadehi tutmasını, yemek yemesini, bisküvi almasını bilirler. Efruz Bey'in Galatasaray Sultânisi'nden tanıdığı arkadaşlarının hepsi distingue'dir. Hepsi terzi Mir'de giyinirler.

Soylu olmağa karar verdikten sonra, politikanın âdilik ve câhillik olduğunu anlıyan Efruz Bey, böyle avâma ve âdi insanlara hâs olan aşağılık işlerle uğraşamazdı. Kendisine «Prens Efruz dö Kızıl» adını vermişti.

İkisinin kimlikleri iyice anlaşılan bu beş kişiden geriye kalan üçünün de o günlerin ünlü simalarını belirlediklerinde şüphemiz yoktur.

3. Bölüm: «Tam Bir Görüş». Bu üçüncü bölümde Efruz Bey'i «Bilgi Bucağı»ndaki sosyoloji konferanslarına devam ederken görüyoruz. Burada gayet pratik bir yoldan yetişecek, az zamanda kürsü müderrisi olacaktır. Bir gün yolda giderken arkadaşlarına raslar, koltukları ve cepleri kitapla doludur. Kütüphânelerde bir kitap aramağa çıkmıştır. Arkadaşlarından biri, «ilim kitaplarda ise irfân hayattadır. Hakikat de kitapta değil, hayattadır» diyerek onu ayartır, Hürriyet Tepesi'ne doğru gezmeye çıkarlar.

Oradan Kâğıthâneye, Alibey Köyü'ne kadar uzanırlar. Efruz Bey, yol boyunca arkadaşlarına Durkheim tarzında sosyoloji konferansları vermektedir. Köylülerin saflığı, ahlâk sağlamlıkları, konukseverliklerinden söz ederek, bütün ahlâk bozukluklarının kaynağının şehirler olduğu sonucunu çıkarır. Ona göre «ahlâksızlık, mürüvetsizlik, rezâ'et, habâset, alçaklık, denâet, hâsılı dünyada ne kadar fenâlık varsa, şehirlilerden çıkıyor, köylüler ezeli bir saffet içinde yaşıyorlardı». Köye vardıklarında kapkara, yarı çıplak bir çocukla karşılaşır. Kendilerine yol gösterir, kahveye götürür. Ufak tefek yardımlar yaptığı hâlde para kabul etmez. Efruz Bey, çocuğun bu davranışını, o günkü konuşmasında ileri sürdüğü görüşlerinin canlı bir örneği olarak arkadaşlarına gösterir. Ama biraz dinlenmek, yiyecek birşeyler bulmak için girdikleri kahvedeki, asıl köylüler, şehirli konukları soğuk karşılarlar. Kahveci, bunlara on paralık kahveyi on kuruşa, on kuruşluk yağurdu da elli kuruşa satar. Aralarında bir tartışma olur. Dışarı çıkarılarken, Efruz Bey, bu köyde bozulmamış tek Türk köylüsünün kendilerine yol gösteren çocuk olduğunu söyleyince, köylüler kahkahalarla gülerler. O çocuğun köylü olmayıp Çingene olduğunu anlatırlar. Sosyoloji bilgini olmağa çalışan Efruz Bey'in yeni bir iflâsını anlatıyor bu hikâyede.

Omer Seyfettin'in, hayatının son günlerinde, gerçeklere ve hayata yönelmiyen nazari ve kitâbî bilgilerden soğuduğu, yeni ve gerçekçi bir dünya görüşü araştırdığı bir döneme rastlıyan bu hikâyeye, bir anlamda da Ziya Gökalp'in etkileri ve öğretilerinden kopmağa başladığını göstermek için, hayâllerinde romantik köy manzaraları yaşatan taklitçi aydınları alaya almaktadır.

4. Bölüm: «Bilgi Bucacı». Bu bölümde Efruz Bey'i, İkinci Meşrûtiyet devrinin düşünce ve kültür hareketleri merkezi olan «Türk Ocağı»nda görüyoruz. Burada edebi-

yat, tarih ve Türk dili üzerinde konferanslar veriyor, İstanbul ve Türkiye halkının Türk olmadığını ispatlamağa çalışıyor. Çevresine büyük bir kalabalık toplanmıştır. O kadar ilgi çeker ki, «Çapakçurlu ve Mamayof» gibi en büyük ve en dâhî bucaklıların adları söner. Türklerin en büyük milli şâirleri Emin Bey'le gayri milli dâhiyülazımüşânları Abdülhak Hâmid'in resimleri duvardan indirilir. Yerlerine Efruz Bey'in, Rusya Türklerinin muhtelif milli kıyâfetlerle çektiği resimleri asılır. Bucak reisi, onun bir de heykelini diktirmek istemektedir. Ama Efruz Bey, Türkçülük mahfelinin politikasını çakmıştır. Biraz akıllı, biraz geleceği parlak bir adam gördüler mi, hemen şişirerek büyütürler, çalışmalarını önlemeğe bakarlardı. Ama o reisin dalaverelerini boşa çıkarmıştır. Sabahtan ocağa damlar, gece yarısına kadar kalır. Konferanslarında, okumadığı kitapların adlarını sayar, Türkiye'de kendinden başka bilgin bulunmadığını iddia eder. Bucak'ta onu kiskanlar da vardı. Reis başta geliyordu. Ocakta herkesin önünde aç kurtlar gibi çekişirler. Reis, onun derslerine engel olmak için durmadan plân kurar, hatta ona «şarlatan» bile der. Efruz Bey, burada uzun uzadıya «Türk Ocağı» çevresindeki nüfûz çekişmelerini tasvir etmektedir. Bucanın dâimî misâfirleri olan Rusyalı öğrenciler, Efruz Bey'i tutarlar. Efruz Bey, onlara «Asıl Türkler sizsiniz. Türkiye Türkleri Türk değildir. Dejenere dirler. Biz, medeniyeti sizden alacağız. Hepimiz Tatar olacağız. Kazgan'ğa, Urenburg'ta çıkan âlimlerin bir tanesini Türkiye yetiştirebilmiş mi?» demektedir. Bucak reisi, Efruz Bey'in kendi nüfûzu ve hesapları için nasıl bir engel teşkil ettiğini, onun projelerinden ve vaadlerinden anlamıştır. Efruz Bey, Bucaca reis olursa, burasını akademi hâline getirecek, Rusyalı öğrencilere yalnız oda ve yatak vermekle kalmıyacak, günde dokuz öğün yemek verecek, onları milli akademiye üye yapacaktır.

Efruz Bey'in bir başka savaşı da «yeni lisâncılar»la «eski lisâncılar»a karşıdır. O, bu iki grubun da aleyhindedir. Onca asıl ve öztürkçe, «en eski türkçe»dir. Yeni lisân da, eski lisân da, imân yolu ise terkedilecek, en eski köklerden uydurma yolu ile yepyeni öztürkçe kelimeler yapılacaktı. Bucak'ta tatarca konuşanların boyunlarına sarılıyor, bu öz dilin yayılmasını istiyordu. Ama Efruz Bey, her gün düşünce değiştirir, «yaşayan değişir» düstürünü izler. Bir başka gün en eski türkçe görüşü yerine çeşitli dillerin kelimelerinden ve kurallarından karma «mükemmel ve mürekkep bir türkçe» peşine düşer. Ona göre Nedim ve Bâki gibi eski şâirleri geriye dönüp ihyâ etmeliydi. Ama Efruz Bey, asıl bilgisini serbest tarih derslerinde göstermektedir. Bu derslerde Türklerin Amerika'dan geldiklerini isbât ediyordu. Asıl Türkler dillerini kaybetmiş Amerikalılardı. Ahmet Mithat Efendi, Türkiyede saltanat hânedânından başka Türk olmadığını ispat ettiği hâlde, Afrika zencilerinin Türk olduklarını meydana koymaktan geri durmamıştı. Amasya Tarihi müellifinin de buluşları az değildi. Necip Asım Bey'i de unutmamalı idi. Tarihi Ahmet Refik ise Sümer, Akad, Hititlerin Türk olduklarını diğer bir müessesede anlatmıştı. Ama Efruz Bey, bunların hepsinden de ileri gidiyordu. O, Amerikalıların Türk olduklarını bulmuştu.

Efruz Bey, büyük feylesof Rıza Tevfik Bey'i de kınardı. Çünkü her yerde onun fotoğrafları vardı. Fotoğraflarla anlaşarak her yere resmini koydururdu. Eserlerini, sinema filimleri gibi resimli duvar ilânları ile ilân ederdi. Ama bu kitabı, Kitapçı Acem'e ikibin sayı bastırır, Acem de üç ayda onbeş tane satar, gerisini de kese kâğıtlara verirdi.

Efruz Bey, bir gün tutturur Abdülhak Hâmid'i savunur, sonra Milâsh İsmail Hakkı'nın harflerini göklere çıkarır. Bütün bunların sonunda, reis, Efruz Bey'den konfe-

Ömer Seyfettin'in «Efruz Bey» romanı tefrika hâlinde yayımlanırken bazı bölümleri resimli olarak çıkmıştı. Burada Efruz Bey tipini o zamanın kıyafeti ile görüyoruz (1919).

ranslarını önceden yazılı olarak vermesini ve idâre heyetinden geçirmesini ister. O da artık Bucak'tan çekilme zamanının geldiğini düşünür. «Bucakçılık ancak Turan'ın merkezinde olur» diyerek herkesle vedâlaşır. Bir başka yerden, başka bir kılıkla yeniden ortaya çıkmak üzere kaybolmuştur.

Bu bölüm, «Efruz Bey» romanı içinde, açık ve kapalı telmihlerle en geniş ölçüde çağdaş kişilere değinilen, sa-vaşla birlikte yıkılışı etkilediği açığa çıkan düşüncelere en belirli şekilde saldırılan parçadır. Bucak başkanı olarak sürekli olarak taşlanan ve belirlenen Hamdullah Suphi'den başka, Ahmet Agayef, Yusuf Akçora, Ahmet Şuâyip, Rıza Tevfik, Ahmet Mithat Efendi, Abdülhak Hâmit, Amasya Tarihi yazarı Hüsamettin Bey, Necip Âsım, Ahmet Refik, Cenap Şahâbettin, Abdülaziz Çavuş, Hâlit Ziya, Mi-lâhî İsmail Hakkı, onun bu bölümde yer yer kapalı veya açık şekilde iğnelediği ve taşıdığı kimselerdir. Ömer Sey-fettin'in, «Bilgi Bucacı»nda, daha çok Hamdullah Suphi-yi taşımağa yöneldiğini, onu, partinin liderler zümresi arasında entrikalar çeviren bir kimse olarak gördüğünü, o günleri bilenler anlatıyorlar. Bu hikâyede «Türk Ocağı» çevresindeki düşünce akımlarının arkasındaki, menfaat ve iktidâr dalaverelerine işaret eden Ömer Seyfettin'in, Türk-çü Ziya Gökalp'in bir müridi olarak, bu saldırısındaki sert-liği, bugün yadırgayanlar bulunabilir. Bunu anlamak için «İttihat ve Terakki Partisi»ndeki bölünmeleri ve gruplaş-maları yakından anlamak gerekiyor. Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin'in «Türk Ocağı» çevresindekilerle anlaşamadıkları, hele Gökalp'in Hamdullah Suphi'den hiç hoşlanmadığını o günleri yaşayanlardan öğreniyoruz. Bu hikâyesinde, Ömer Seyfettin'in, Türk Ocaklarını kendi kişisel tutkula-rı yönünde kullanmak isteyenlere çattığı açıkça belli ol-maktadır.¹⁵

5. Bölüm : «Açıkhava Mektebi». Efruz Bey, Avrupa-ya gidip yüksek öğrenim görmeğe karar vermiştir. Ama hangi konuyu seçmesi gerektiğini, Aksaray'daki «Tifl Ko-vuğu» okulunun müdürü Müfâd Bey'den danışmağa karar verir. Müfâd Bey, her konuda taklidin aleyhindedir. «Ko-vuk» ise İstanbul'un tanınmış bir kurumudur. Alafranga

ve gayri millî eğitim tarafları, çocuklarını hep bu okula verirler. Çünkü Müfâd Bey, «Türk ve Türkdük» diye bir millî varlığı kabul etmez. Millî eğitimin en büyük düşma-nıdır. Bu yoldaki çeşitli akımları, «din var, millet yok» dövizli bayrakların sallandığını da görmüştür. Ama Müfâd Bey için düstür çok daha ileri bir basamağa ulaşmıştır: «din de yok, millet de yok»dur. Onun ülküsü yalnız «alafrangalaşmak, Avrupalılara benzemekten» ibârettir. İstan-bul gibi ilericaliği seven bir çevrede bu ülkü çok taraftar bulmaktadır. Kovuğun soralı şapkalı Türk çocukları ile dolmaktadır. Bu çocuklar için okul içinde en büyük küfür «Türk» kelimesidir. Bu kelime ile arkadaşlarına küfreden her çocuk okuldan kovuluyordu. Yaşı otuza yaklaşmış olan Efruz Bey, Avrupa'da gayet kolay, gayet kısa süreli bir öğrenim görmek istemektedir. Üstelik gözleri de yorgun olduğundan bu bilim sözlü olmalı, pratik bir yoldan öğre-nilmelidir. Müfâd Bey, ona, elişleri bilgini olmasını sağlık verir. Efruz Bey bunu beğenir. Avrupa'ya gidemediğinden evine kapanır, kitaplar, metodlar getirir, atelyesini evin-de kurar. Avrupa'ya gittiğini ilân edip evine kapanacak, üç yıl çalışacaktır. Ama iki ay sonra dayanamayıp sokağa fırlar. Artık Avrupada pedagoji okumuş, Türkiye'nin en büyük pedagoğu hâline gelmiştir. Konferanslarında ilk işi meslektaşlarına saldırmak olur. Önce Kovukçu Müfâd'a saldırır. Onu yıkınca, sıra Terbiyeci İsmail Hakkı'ya gelir. Eğitimi kökünden değiştirecektir. İstanbul'daki bütün okullara dalıp çıkmağa başlar. Sonunda Kasımpaşa'da Meh-met Mustafa Tahsin Nidâî adında, tabiat okulunda dip-lomalı bir üstün eğitimci bulur. Bu adam tam kendi kafa-sına uygun, pratik bir pedagoğdur. Bu adam, Efruz Bey'e, okulların pislîği, çirkinliği, haraphğının öğrenciler için en uygun ve gerçek bir eğitim çevresi olduğunu açıklar. Gö-rüşlerini Efruz Bey'e kabul ettirir. Efruz Bey de, ona, Av-rupadaki açıkhava okullarını anlatır. Tıpkı ilkel insanlar-

da olduğu gibi çocukları tabii hayata alıştırmak için kurulmuş olan bu okullar, müdürün pek hoşuna gider. Bu yolda ilk uygulamalar hemen o günden başlayarak okulda denenecek, sonra Türkiyenin ilk açık hava okulunu Hayırsızada'da kuracaklardır. Efruz Bey, ilk elden okuldan cezâyı, kitapları, disiplin tedbirlerini kaldırır. Birdenbire ferahlıyan çocuklar âdetâ kudururlar. Bu durumdan ürken müdür, çocuklarını Hayırsızada'ya götürmeği reddeder. Yolundan dönmek istemiyen Efruz Bey ise Hayırsızada'ya yalnız başına geçmek isterken bir kazaya uğrar, Yalova'ya düşer. Hasta yatağında yatarken, yeni bir proje kurmağa başlamıştır. Artık Yunanistan'a, Akropo'a gidecek, sanat ve edebiyat havârisi olacaktır.

Bu hikâyedeki Efruz Bey'in şahsında İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun, Müfâd Bey'in şahsında ise, Meşrutîyet devri eğitimcilerinden Sâti Bey'in (Sâti El-Hüsri) kasdedildiğini, o günleri bilenler söylemektedirler. Meşrutîyet devrinde İttihatçılar (daha doğrusu Ziya Gökalp) ile Sâti Bey anlaşamamışlar, o da savaş sonunda Arap olduğunu hatırlayarak Suriye'ye gitmiş, son yıllara kadar orada millî eğitim hizmetlerinde çalışmıştı. İşin ilgi çekici yanı, Meşrutîyet devrinde, burada «Osmanlı» geçinir, Ziya Gökalp'in «Türkçülük» görüşlerine karşı çıkarken, imparatorluğun çökmesiyle birlikte, Suriye, Irak ve en sonunda Mısır'da kitaplarıyla «Arap Nasyonalizmi»nin öncülüğünü etmesi, Ziya Gökalp'in aktarmacılığını yapmasıdır. 1915 yılında «Darülmuaallimin»den istifâ edince, Beyazıt'ta açtığı «Yeni Mektep»teki çocuk yuvası ile burada «Tifl Koçuğu» diye alay edilmektedir.

Ömer Seyfettin, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nu sevmeyi, hicvetmek için fırsat kollamış. Türkiyede ilk açık hava okulunu Çamlıca'da açan o olduğu gibi, o yıllarda fesine püskül takmayışi ile de ün salmıştı. Ömer Seyfettin ise,

ona «Püskülsüz İsmail Hakkı» adını takmıştı. Arkadaşı Süreyya Saltuğ'un ifâdesine göre Ömer Seyfettin:

— Cancağzım, faydasız diye püskül takmıyor. Ama kravat ne işe yarar? İnsan âletlerini güzel olsun diye kullanır, bedâhet düşünmez. demeği ondan söz açıldıkça söyler dururmuş.¹⁷

6. Bölüm: «İnat». Bu bölümde Efruz Bey'i, Heybeliada'daki Panteon kadar ünlü olan kiremitsiz çatılı köşkünde, çevresine «havâriyerim» adını verdiği oniki çömezini toplamış, kendi usulü ile bulup çıkardığı gerçekleri savunur görmekteyiz. Onu, önüne gelene, «ben ilim filân tanımam, mantık, usûl filân hepsi efsânedir. Yaşasın intuition!» diyerek her sorunu «işkembei kübr»sından hâle derken görüyoruz. Şifâhî bir yazar, şiirsiz ünlü bir şâir, esersiz bir dâhî, bilimsiz ünlü bir bilgindir. Kanatsız kuş, kanbursuz deve, gagasız leylek gibi harika bir yaratıktır. Efruz Bey'in, kendi hikâyelerinde bulduğu yanlışlıkları bildiren bir mektubunu alan yazar Ömer Seyfettin, atların çimenleri değil, çayırları otladıkları konusundaki tenkidi üzerine, gerçeği halka danışarak öğrenir. Ömer Seyfettin'e göre, deyimler konusunda, şive bahsinde başlıca kaynak halktır. Yandığını ispatlamak için Heybeliada'ya giderek Efruz Bey'i görür. Bütün çalışmalarına rağmen, onu iknâ edemez. O, bu sefer hayvanların çimenleri otlamayıp içtiklerini iddiâ eder. Yazara, bir daha eline kalem almasını tavsiye eder. Gözleriyle gördüğü gerçekleri bile hasta kafasında değiştirip inkâr eden Efruz Bey, Ömer Seyfettin'in doğru bellediği «İnat eşekte bulunur» atasözünün değerini boşa çıkarır. Hikâyesinin başında, Ömer Seyfettin, zamanla yalnız çehremizin değil, duygularımız, düşüncelerimiz, ve sevgilerimizin de değiştiğini iddiâ ediyordu. Değer verdiğimiz genel yargılar ve atasözleri de böyledir. Burada, o, vaktile orta malı hükümlere nasıl inanır bağ-

landığını, artık nazarında hepsinin nasıl iflâs edip dökül-
düklerini anlatmakta, kendi düşünce evriminin nasıl bir
dönemece geldiğine de işaret etmektedir. Ona göre, eski
bir kavramın, bir inancın, bir zannın iflâsına, bir düşün-
cenin ölümüne «tecrübe» derler. Gerçek düşünceye bizi de-
neyler götürür, bu yolda güvenli adımlarla yürürken, bir
sürü eski saplantılarımızdan da kurtuluruz.

Bu hikâyede bazı kimselerin «tahaddüs» diye çevir-
melerine rağmen (burada Gökalp'i kastediyor), halkın
«işkembe-i kübrâ» diye türkçeye çevirdiği intuition'dan
doğma bir takım orijinal düşünceleri ortaya atmağı, tu-
luâta dayanarak eleştiri yapmağı öğreten Efruz Bey'in
kişiliği ardından kimler vardı acaba? Bir bakıma, gençli-
ğinde İttihât ve Terakki despotluğuna karşı olmasından
dolayı Bergsoncu Mustafa Şekip Tunç kastediliyor gibi
görünüyor. Ama burada, son anı defterindeki notlarından
da kesin olarak anlaşılacağına göre, Ömer Seyfettin'in, «Ye-
ni Meemua» idârehânesinde, Z. Gökalp, Fuat Köprülü ve
başkaları huzurunda Yahya Kemal'le yaptıkları tartışma
anlatılmaktadır.¹⁵

Ömer Seyfettin'in, ölümünden önce eski inanç ve dü-
şüncelerinden ne ölçüde sıyrıldığını, parti çevresindeki dü-
şünce ilişkilerinden hangi nedenler yüzünden koptuğunu
göstermesi bakımından, bu hikâye büyük bir önem taşı-
maktadır.

Ömer Seyfettin'in, «Efruz Bey» romanile «Don Kişot»
a benzer bir toplum eleştirmesine yönelmek istediği, «mi-
zah ve hiciv dolu büyük bir destan»a başladığı, yer yer
ileri sürdüğü bazı görüşlerle, Pertev Naili Boratav'ın bir
makalesinde belirtilmişti.¹⁶ Ömer Seyfettin'in yakın arka-
daşı Ali Cânip ise, ölümü ardından 1922 de yazdığı bir ya-
zısında şöyle diyordu: «şüphesiz caka satanları, nünâyis-
çileri sevmezdi. Fakat hayatlarıyla çok meşgul olurdu. Ede-
biyatına bile soktu: Efruz Bey serisini bunları maskara

etmek için yazdı.»¹⁷ Yukarıda ayrı ayrı incelediğimiz bö-
lümelerde, onun, 1908 - 1918 yılları arasında memleketimi-
zin düşün ve politika hayatında ortaya çıkan, gösterişçi,
yarı okumuş; bilgisiz oldukları hâlde, kendilerini yerine
göre bilgin, yerine göre kahraman, soylu, ülkücü gibi sa-
tan insanları nasıl belirlediğini, bu tiplerle kimleri kaset-
tiğini görmüştük. «İttihât ve Terakki Partisi» içinde olup
bitenleri, Meşrûtiyet'ten sonra üst kademelerdeki iş, poli-
ka ve manfaat ilişki ve esintilerini anlatıyor, memleketin
kaderine hâkim bulunan üst kadroların kullana kullana
çürüttükleri, yarı aydınlara yerleşen, savaşın da büsbütün
belirli duruma getirdiği, düşünce ve ruh sefâletini tasvir
ediyordu. Yaşadığı çevrelerde bu gibi şarlatanların kala-
balığını, göze çarpan ortaklaşa sivriliklerini ve kusurları-
nı göstermeğe yöneliyordu. İlk bölümün başına koyduğu
bir giriş sözünde, Meşrûtiyet'le büyük savaş arasındaki
kargaşalığı, çöküntüyü ifade edecek örnek bir tip araştır-
ma gayretinde olduğunu şöyle ifade ediyordu:¹⁸

Sevgili Efruz!

Hayatından şu bir kaç levhayı yazarken ihtimâl bi-
raz mübalâğacı görüldüm. Ne yapuyum? Bu benim mi-
zâcım... Bunun için kızma. Beni affet! Hem emin ol ki,
maksadım ne seni tahkîr, ne de maskara etmek... Haki-
kâti görüldüğü gibi, edebiyat yapmadan yazmak iste-
dim. Muvaffak oldum mu? Bilmiyorum. Fakat okuyun-
ca samimiyetimin derecesini herkesle beraber sen de an-
lıyacaksın. Herkes seni, bizzat kendisi kadar tanır, Ef-
ruzuğun! Bu gün hiç kimse sana yabancı değildir, çün-
kü sen «hepimiz» değilsen bile «hepimizden» bir parça-
sın...

Onun, bu romanı hazırlarken Don Kişot'u okuduğu,
hatta bazı bakımlardan bu eserden etkilendiği de düşünül-
lebilir. Her iki eser arasında ilk bakışta benzerlikler de bu-
lunabilir. Don Kişot'ta bir çağın yıkılışı, yeni bir çağa ge-

çişin büyük sarsıntıları nasıl ifade ediliyorsa, Ömer Seyfettin'in eserlerinde de, imparatorluğun çöküşü sırasında beliren temel nedenlerin farkına varamadan, yıkılışın daha belirli hâle getirdiği kişilikleri tasvir ederek, bir çağ anlatılmağa gayret ediliyor. Bu eseri «Don Kişot»a benzetenlerin, her ikisinin temel kuruluşlarındaki başlıkların farkına varamadıkları görülüyor. Her ikisi arasındaki satir - mizah niteliklerine değinen kabataslak bir şekil benzerliğiyle yetinmiş görünüyorlar. Cervantes, Don Kişot'u taşlar ve yargılarken, onun kişiliğinde, kapanan bir çağla değerini yitiren bir moral anlayışın, yeni bir çağın ve şartların karşısında direnişindeki yüceliğın farkına varıyor. Eserinin ikinci cildinde eskiyi yıkan, yeniyi getiren bir düzenin eleştirmesini yaparken de, Don Kişot'un görüş ve davranışlarını ölçü olarak kullanıyordu. Ama Ömer Seyfettin, «Efruz Bey» de sevecek bir yan bulamıyor.²²

Bir gün Ziya Gökalp kendisine lâtife yollu:

— Ömer Bey, sen kahramanlarını sevmiyorsun; bilâkis onları teşhir edip cezalandırıyorsun. Demiş ve ondan şu cevâbı almıştı:

— Caneğizim, niçin insafsızlık ediyorsunuz? Ben «Mermir Tezgâh»taki Ali Usta'yı sevmeyim mi? Ben «And»daki Mistik'i sevmeyim mi? Fakat merhamet ediniz. Efruz Bey'i nasıl seveyim?..»

Onun, kendi toplumundan ve gerçeklerinden kopmuş varlığının, düşünce, ruh ve kişilik yönlerinden kesin ölçüdeki düşkünlüğünü, «Efruz Bey» eserinin her bölümünde gözler önüne seriyordu. Bu günkü eksik taslak hâle bile, bu romanda çağ sonu Osmanlı insanının, Tanzimât'la Batıya yönelişten sonra çeşitli kılıklara girerek sonunda ulaştığı hazin dramı anlatabildiğini görüyoruz. Aslında «Efruz Bey» tipi, batı eğitimi alan insanımızın yenileşmeğe yönelmesinin getirdiği alafranga «genç türk» tipinin,

uzun süre halk karşısında ayrı ayrı eserlerde eleştirildikten, itelenip maskara edildikten sonra, Meşrûtiyet devrinde yarı aydınların hazırladıkları uygun bir ortamda, üst kademelere ve kadrolara yükselişini ve yer alışını anlatıyor.²³ Ömer Seyfettin, bu romanın bölümlerinde yer yer, doğrudan kendi görüşlerini açıklıyor, Efruz Bey'in toplum katlarında çok düşük olan yerinin birdenbire hangi ölçüler yüzünden değiştiğine şaşıyor. Mahmutpaşa madrabazlığı ile kazandığı başarıları bir dereceye kadar hoş görmekle birlikte, devleti idâre eden iktidâr takımı ve üst kadrolar arasında nasıl yer alabildiğini anlıyamıyor. Duyduğu kızgınlığı da saklıyamıyor. İnsan gerçeğindeki derin değişmeleri, değer ölçülerindeki altüstlüğü gördüğü hâlde, bu değişimleri nelerin etkilediği ve zorladığını kavrayamıyor. Meşrûtiyet'in, bir yerinden kendisinin de koşulup ve katıldığı hareketin, devletin temeli olarak kabul ettiği «sıra ve saygı» düzenini, sürüp gelen değer ölçülerini nasıl yıktığını, çevresinde ve hayatın içinde görüyor, bütün suçlamalarını model insan kişiliği olarak beliren sonuçlara yöneltiliyor. Efruz Bey soyundan olanlar, ona göre, toplum katlarında şarlatanlıkları ile başarılar sağlayabilirler, ama büyük sorumluluk yerlerinde sürekli değerlerin sarsılmaz düzeni hâkim olmalıdır. Bu kaniya da çevresindeki insanlara bakarak, parti içindeki olayları izliyerek, savaş sonu felâketlerinin acılarını çekerek ulaşıyor.

Ömer Seyfettin'in eserini bazı bakımlardan etkileyen, hatta ona bir bakıma modellik eden kitabın «Don Kişot»tan çok, onun Makedonya'da bulunduğu sıralarda batı dillerine çevrilmiş, Balkan milletleri arasında çok yayılmış, Rumeli aydınları arasında okunmuş ünlü bir eser olan, Bulgar romancısı Aleko Konstantinof (1863 - 1897) un «Bay Ganü Balkanski» (1884) adındaki romanı olduğunu düşünüyorum.²⁴

Bulgar köylü ve kasabalı insanın 19. yüzyılın sonların-

da, milli kurtuluşun ilk yıllarındaki durumunu tasvir eden Aleko Konstantinof, «Bay Ganü Balkanski» adındaki ünlü eserini, Ömer Seyfettin'in doğum yılı olan 1884 de yayınlamıştı. Yazar, eserinde çağının belirli Bulgar insanına örnek olarak aldığı «Ganü»nün hasisliğini, iki yüzlülüğünü, ahlâk düşkünlüklerini, Avrupa'yı yanlış anlayışını, geriliğini ortaya koyarken, milli kurtuluştan sonraki milli oluşumu etkilemek istemişti. Aleko Konstantinof'un eserindeki çok sert toplumu satır, bir çoklarının ona saldırmalarına sebep olmuştu. Ama bu kitaptaki gerçekleri, olumlu anlamı ve eğitsel amacı kavrayanlar da çıkmıştı. Hattâ öteki Balkan milletlerinin aydınları da bu eserde kendi yurtlarının durumunu ve çehrelerini de görmekte gecikmemişlerdi. Bu eser zamanında patırdılar ve yankılar uyandırdığı kadar, gerçekçileri de uyarmış, onları olumlu yönlemelere itelemişti. Yalnız Bulgarlara değil, Balkan milletlerine yaygın bir toplum hastalığını deştiği de kabul edilmişti. Kitabı 1941 yılında türkçeye çeviren Kâşif Nalbantoğlu da bu görüşe katılıyor, «acaba biz de kendi bir çok kusurlarımızı Bay Ganü'de bulabileceğimiz mi?» diye soruyor.

Aleko Konstantinof, Ganü'yü, «menfûr bir hasis, egoist ve hiylekâr bir kurnaz, riyâkâr bir menfaatçi, kafa ve kemiklerinin iliklerine kadar âdi bir insan» olarak belirlemekle birlikte, onu, yaşadığı çevrenin ve âdi eğitimcilerin kurbanı olarak da görmektedir. Kötülük onun aslında ve kendinde değil, çevrenin insanı kötüye götürüşündedir. Çünkü A. Konstantinof, Bay Ganü'de olumlu ve sağlam nitelikler de buluyor: çalışkandır, herşeyi çabuk kavrar ve benimser. İyi bir idârecinin veya eğitimcinin eline verildiği takdirde, ondaki yaratıcı mânevî güç ortaya çıkacaktır. Bay Ganü, şimdiye kadar yalnız hayvânî enerjisini ortaya koymuştur. O, «tahsil, ahlâk ve terbiyeden mahrum olan vahşî bir bataklığın son tabakasını teşkil eden ve pren-

siş sâhibi olmıyan bir takım karactersiz kimseler tarafından sevik ve idâre edilen ve her nevi kabaca hareketlere imâde bulunan halk tabakasının bir örneği» olarak ele almıyor. Aleko Konstantinof, 1884 günlerinde, içinden Bay Ganü'nün çıktığı halkı şu niteliklerle belirtiyor:²⁵

«Senin itimât ettiğin millet esirdir, esir! Onun indinde esirlik saadet, istibdât inâyet, kölelik şecâat, zelifâne hurlama ise musikâdir.

Bu zavallı millet, sefil ve bedbahttır! Kader tarafından darbelenmiş, ızdırap çekmeğe mahkûm edilmiş, düşmanları, bilhassa dostları ve halûskârları tarafından işkence edilmiş olan bu millet, dikkat nazarını temerkûz ettirecek sağlam bir nokta, sığınacak bir istinâtgâh bulamamış, kendine ve tâliline karşı itimâdını kaybetmiş, hayatta pek pratik ve hissizliğe varacak kadar kayıtsız olmuştur. O, bugün, yardım ve himâyeden mahrum, mânen ve maddeten ezilmiş, buralardan yıpranmış olarak, eski zamanların acıklı bir kalıntısını teşkil etmektedir.

Yazar, Ganü'yü, işte eski çağların bu insan tortusu ve kalıntısından alıp çıkarıyordu. Bu tip, aslında bizim Efruz Bey'imizin Bulgar örneği olmakla birlikte, bir çok özelliklerle de ondan ayrılmaktadır. Herşeyden önce Ömer Seyfettin'in ona karşı davranışında, Aleko Konstantinof'tan farklı bir yan olduğunu belirtmeliyiz. Yukarıda tasvir ettiğimiz üzere, Bay Ganü, gelişen şartların bir zorlayıcı sonucu, içinde bulunduğu toplumun bir örneği olarak, yıkılıştaki değil, kurtuluşun başlangıcında, olumlu ve uyarıcı bir amaca göre yargılanıyordu. Ömer Seyfettin ise, Efruz Bey'e, yıkılışın bütün sorumluluğunu ve günâhını yükletiyor. Onda, acınacak, düzeltilebilecek kusurları değil, koparılp atılacak, kangren olmuş uzuvlar görüyor. Ondaki olumlu nitelikleri bulup çıkaramıyor. Bir başka ayrılık da, Efruz Bey'de, bizim Tanzimât sonrası yarı aydınlarımıza

hâs nitelikler belirlediği hâlde, Bay Ganü'de Bulgar halkının yüzeyden politikaya bulaşmış, sâf kişiliklerinin bir örneği anlatılıyordu. Bay Ganü, bencil, hasis, çıkarlarına düşkün, iki yüzlü, Batıyı yanlış anlamış, ahlâksız bir palavraçı idi. Efruz Bey ise, halktan tüm kopmuş, dengesiz bir yarı aydın, Batıyı taklit seviyesinde anlamaktan ileri geçemiyen köksüz bir maskaraydı. A. Konstantinof, kitabında, Bulgaristan Prensiği günlerinde, aydınların karşlarına çıkan çetin zorlukları, millet olma çabalarına karşı çıkan engelleri, halkın temsilcilerinin, ahlâk bozukluğunun altındaki sağlam temeli arayışlarını tasvir ediyor. Ömer Seyfettin, «Efruz Beylik» sorununa yöneldiği sıralarda, aynı zorluklar, endişeler bizde de uyanmıştı. İmparatorluk yıkılıyor, millet oluşumuna getirmeğe çabaladığımız bir halkla baş başa kalıyorduk. Ömer Seyfettin, Meşrûtiyet'in ve onunla birlikte yürüyen batılılaşmanın bizim memleketimize neden dolayı ters oturduğunu, A. Konstantinof ölçüsünde görememişse de, bu yönelmelerin temeldeki gerçeklerle çatışınca, bizdeki aydın öncülerini ne kılıklara soktuğunu da görebilirdi. Efruz Bey'in, çeşitli yerler ve aşamalarda belirlediği kişiliğini tasvir ederken, çürüyen, dökülen, «kökünden koparak yabancılaşan» insanımızı kurtarma, eğitme, doğru yollara yöneltme umudunda olmadığı belli oluyordu. Efruz Bey'i, yani bizim kadroları dolduran aydınlarımızı, yıkılıştan sorumlu tutmasında aşırılık olmakla birlikte, onu sağlam ve ölü açık bir temel olarak kabul edemeyişinde, dışarı düşmüşlüğü tasvirde de haklı idi. Ömer Seyfettin, olumlu insan anlayışını «Efruz Bey»e karşı yazdığı «Câbi Efendi» serisinde anlatacağı.

Meşrûtiyet devri Rumeli aydınları gibi, Ömer Seyfettin'in de, Aleko Konstantinof'un kitabından Balkan günlerinden beri haberli olduğunu, arkadaşlarının sözlerinden de, «Tuhaf Bir Zulum» adındaki hikâyesindeki açık bir notundan da öğreniyoruz.²⁶ Bu hikâyesinde Abdülhamid

II devri Bulgaristan'ında Türkleri barışçı bir yoldan ve onların taassuplarından faydalanarak göçe zorlayan bir Bulgar diplomatı tasvir edilmektedir. Gospodin Kepazef adını verdiği emekli Bulgar diplomatını, Ömer Seyfettin, anlatırken «Ne tip, ne tip, tam Ganyu!» diyerek tasvir ediyor. Sayfa altına koyduğu kendi notunda da, bu «Ganyu»nun, «romancı Aleko Konstantinof'un meşhur kahramanı» olduğunu belirtiyordu.

Bizim karşılaştırmalarımızdan ve bu belgeden başka, onun bu eserden yararlandığını gösteren bir başka belge de, Ömer Seyfettin'in «Efruz Bey» romanına başlarken yazdığı giriş sözü ile A. Konstantinof'un romanını bitirirken Ganyu'dan âf dileyen epiloğunun aynı öz ve yapıyı taşımasıdır (Efruz Bey'in giriş sözü yukarıya alınmıştı):²⁷

« Sen de affet, bay Ganyu!

Senin hikâyelerinizi naklederken, yalnız temiz hislerle müteheyyic olduğuma Allah şahittir. Kalemimi ne fenâ niyetle itâbetmek, ne nefret, ne de hafif-meşrebâne gülmeğe maksadile yirütmedim.

Ben de yaşadığım devrin çocuğuyum. Belki bâzı hâdiseler, beni istemiyerek tamamen objektif olmaktan inhirâf ettirmiş olabilir. Lâkin ben, acı hakikâtin özünü tecessüm ettirmek istedim.

Bay Ganü, kardeşlerinin senin tiynetinde olmadıklarına kâniim. Fakat sen ön plâdasın. Senin rûhun içtimâi refhimizi kaplamakta, siyâsete ve matbuâta kalıbını basmaktadır. Ben eminim ki, bir gün gelip sen bu kitabı okuduktan sonra, düşünecek ve içinl çekecek, söyle diyeceksin:

— Biz de Avrupalıyız ama, ne de olsa, o kadar degiliz.

Affet! Kimbilir belki bir gün yine görüşürüz.»

Ömer Seyfettin de, önsözünde «Sevgili Efruz» diye başlayarak ondan af diliyor, yer yer kendisinin de içine karıştığı «Efruzlaşma» olaylarını belirlerken, bazan çevresi-

le birlikte kendini de eleştirmekten çekinmiyor.

Ömer Seyfettin, bize bıraktığı bu roman taslağı ile, toplumun üst katından inerek her yanı kaplamış, bitip tükenmek bilmiyen yaygın ve sürekli bir «Efruz Beylik» oluşumunu kucaklamak istemiş, bunu son günlerinin başkaları ve acıları içinde başarmağa çalışmıştı. Önemli olan, bu romandaki eksiklikler, yazarlık kusurları değil, bütün o yıkılışın mahşeri içinde, hayatını çekilmez bir hâle getiren kişisel sıkıntıları ortasında, gerçeklere ulaşmak için gösterdiği artistçe çabadır.

Cervantes'e olduğu kadar Ömer Seyfettin'e de, hayatının sonuna kadar fâsit çenberinden kurtulamadığı büyük bir çatışma yoldaşlık etmişti. Bir yandan «asker ve şövalye yaradılışı» olduklarını bilmekten gelen «moral denge», değer ve üstünlük bilinci ile direniş, öte yandan «yıkılış ortamı» içinde bu değerleri başkalarına kabul ettirememekten gelen «sürekli başarısızlıklar». Birisi Ceza-yir'deki beş yıllık esirlik süresince, öteki de Balkan dağlarında, Selânik'te, Savaşta ve esir kampında, kurtuluşa yönelirken misyon yüklenmenin verdiği bir hava içindeki öncülük vehmi, öte yandan İspanya'da ve İstanbul sokaklarında özgür insan olarak çekilen sefâletler. Bir savaşçı ve isyancı olarak kendi değerler dünyası içinde yaşadığı esirlikten, İspanya'nın koloniler çağıının çamurlu sokak özgürlüğüne düşmesi. «Mahzun Yüzlü Şövalye»yi tâlîhsizliklerinin kaynağına götürmüştü. 1908-1918 arasında yıkılışın ortaya döktüğü acı gerçekler içindeki bocalayışları, aksiyona bir yerden katılmış olmanın verdiği sorumluluk duygusu da, Ömer Seyfettin'i, kendi arkadaşlarının birer parçasının katılmasıyla yarattığı «Efruz Bey»in dramına ulaştırmıştı. Cervantes, «Don Kişot» romanına ne ölçüde katılmış, onda kendi dramının ifâdesini de dereceye kadar bulmuşsa, aynı işi Ömer Seyfettin de «Efruz Bey» de yapmak istemiş, kahramanını zaman zaman karşısına alarak

onunla tartışmış, onu yargılamış, her iki romana da kendi yazarları, kendi yaşantılarıyla ve çevreleriyle katılmışlardı. Efruz Bey'in yenilgileri ve tartaklanmaları, bir anlamda Ömer Seyfettin sırasından misyon almış kimselerin büyük İttihat ve Terakki serüvenindeki yargılamışları, hatâ ve sorumluluklarının bir muhasebesiydi. Ömer Seyfettin, bu romanında yalnız koptuğu, karşı olduğu, çatıştığı kimse-leri değil, bir süre bir yerden bir yere birlikte yürüdüğü insanları da yargılamaktan çekinmemiştir.

Ölümünden az önce onda görülen düşünce değişiklikleri, değişen şartlar karşısında arkadaşlıklar ve dostluklara vefâ duymakla birlikte, iflâs eden eski inançlardan, bir zamanlar çok büyük bir içtenlikle bağlandığı görüş ve düşüncelerden artık kopmakta olduğunu da göstermektedir. Ömrü vefâ etseydi, yeni şartların getirdiği yeni görüşlere ve ölçülere koşulacağına, gerçekçiliğinden gelen bir eğilimle yeni Cumhuriyet'e dört elle sarılacağına hiç şüphemiz yok. Onun millî mücadelenin bitiminde, kendi görüş ve tutkularını su yüzüne çıkarmak için, büyük politika oyunlarına koşulan İttihatçılar arasında yer almayacağı, daha Mütâreke yıllarında iyice belli olmuştu.

Ömer Seyfettin'in, başlangıcında, ta çocukluk günleri-nin başıboş eğitiminden, kıta subaylarının basit erlere, küçük insanlara yatkın olmalarından gelen bir yanı vardır ki, Ziya Gökalp'in otoriter ve merkezîyetçi devlet anlayışına karşı, bütün otoritelere «bir baş kaldırma» ifâdesi taşırdı. Devletle toplumun, hele halktan insanların çatıştığı yerlerde, Ömer Seyfettin, devleti ve otoriteyi değil, toplumu ve insanı tutmuştur. Güdümlü bazı zorlama hikâyelerini bir yana bırakırsak, Osmanlı tarihinden konusunu alan hikâyelerinde («Penbe Incili Kaftan» da Muhsin Çelebi) bile bu baş kaldırma ruhu açıkça kendini belli eder. İlk hikâyelerinde de bulunan bu eğilim, sona doğru, partiden kopuşu ile birlikte büsbütün açığa çıkmıştı. Toplum

içinde sanatçı, hele gerçekçi tutumda olursa, devlet katında ezilen ve mağdur olan insanlarla yüksek tabakaya karşı iki cepheli bir alâka besler. Bir yandan ezilen ve ızdırap çeken insanlara karşı şefkat ve bağlılık, öte yandan geniş ve rahat bir hayat içinde çevresinde olup bitenlere karşı sağır olan insanlara yönelttiği sert ve tenkitçi bir satır. Bu ikili anlatım, onun hikâyeciliğinin son devresi için karakteristik ve önemli bir çizgidir. Dünya Savaşı ve Mütâreke yıllarında ortaya dökülen iktisâdî yıkıntı ve çöküntüler orta tabakayı ezip tasfiye ederken, bu tabakadan yukarı sıçrayıp hızla zenginleşen bir zümre ile hemen fakirleşip aşağıya yuvarlanan geniş halk tabakası arasındaki bu sert ayrılma ve kutuplaşma, onun 1918 sonrası hikâyelerinde ağır basan konulardır. Ömer Seyfettin, gözlerinin önünde olup biten bu gelişmeleri izlemiş, bu toplumun gerçeğini, onu ortaya döken nedenleri ve etkenleri göstermek için sert bir satır anlatımı ile tasvir etmekten çekinmemiştir. Bizim hikâyeciliğimizde, orta tabakadan aşağıya kaymış insanlara karşı duyulan o derin sevgi ve acıma ifâdesini bir edebiyat geleneği hâline getirenlerin başında o vardır.

23. «Batiya Yönelen Hayat ve Eğitim Düzenlerinin Getirdiği Yeni İnsan Örneği: Efruz Bey» arabölümünün dipnotları:

- 1) Köroğlu Kimdi? (Türk Dünyası gaz. 24 ağustos 1919 dan). Ömer Seyfettin bir hafta süren taslak hâlinde bitirilmeyen kalan bu destan denemesini hazırlarken İhlâda ve Kalevala'yı da çevirmeğe yönelmişti.
- 2) «Efruz Bey», «Ararken», «Sonu», «Foya», «Tatlısı Frenklerle» vb. Bu konuda 25 sayılı arabölümüne bakınız.
- 3) Ömer Seyfettin'in Toplu Eserleri: cilt: 8. «Efruz Bey». Rafet Zaimler Y. - İstanbul: 1963.
- 4) Yurd ve Dünya dergisi, sayı: 15/16. mart-nisan 1942 (kitap düzeninde: Folklor ve Edebiyat II. - Ankara: 1945, s. 176).
- 5) Ömer Seyfettin Külliyyâtı. Muallim Ahmet Halit Kt. 1-9. - İstanbul: 1939-40.
- 6) Ömer Seyfettin Külliyyâtı: cilt: 5. «Efruz Bey» - «Asilzâdeler», cilt 5/1 «Asilzâdeler» (ikinci kısım). - İstanbul: 1957. Hepsinden daha önce İsmail Habip, Tanzimâtınberi I. Edebiyat Tarihi (İstanbul, 1940, s. 398-400) nde Efruz Bey parçalarının bir roman bütünü kurduklarını, 1908 den Büyük Savaş içine kadar uzanan bir devrin romanı olduğunu belirterek, altı parçanın konusunu kitabında özetlemiştir.
- 7) Vakit gazetesi. 10, 11, 13-23. kânunvevel 1919. Tefrika numarası: 1-13.
- 8) Efruz Bey - Asilzâdeler (Birinci kısım. 1957 : Önsöz).
- 9) Efruz Bey. Fantazi Roman. Vakit Matbaası. - İstanbul: 1919.
- 10) Safahât mecmuası. Sayı: 2. 20 mart 1330.

- 11) Yeni Mecmua. 12 temmuz 1917.
- 12) Ömer Seyfettin'le Rıza Tevfik'in anlaşmazlıkları için ayrıca bak: 18 sayılı arabölüm («Yeni Mecmua'da Ömer Seyfettin»).
- 13) Şerif Hulusi, «Asilzâdeler» bölümünün notlarında Kara Tanburin'i, Yusuf Akçora olarak belirtiyor.
- 14) Bu hususta 14 sayılı arabölümüne bakınız: «Ömer Seyfettin Öğretmen».
- 15) Gökalp ve Ömer Seyfettin, Türkokaklarını kendi çıkarları uğruna kullananları sevmemiş. Aka Gündüz, benimle olan konuşmalarında bunu önemle belirtti; burada bucak müdürü olarak hicvedilen kimsenin de Hamdullah Suphi olduğunu söyledi. (1 mart 1953 - Ankara). Hamdullah Suphi'nin ocak başkanlığına getirilişi ve orada çevirdiği entrikalar üzerine bakınız: M. Erişirgil, Bir Fikrî Adamın Romanı, - İstanbul: 1951, s. 104 - 118. Ölümünden önce kendisini, bahçelerini ve eşyalarını parça parça sattığı «Suphi Paşa Konağı»nda ziyâret ettiğinde Hamdullah Suphi, bana, Ömer Seyfettin'i tanımadığını hiç çekinmeden söylemişti. Ruşen Eşref'in «Diyorlar ki» (1918) adındaki anket kitabında Ömer Seyfettin üzerinde söyledikleri, aralarındaki çatışmaların açık ifâdesini taşımaktadır (s. 201). Ömer Seyfettin'de «sokağa veya kahveye inen bir umûmîlik ve âdillik» buluyordu.
- 16) Kısa biyografisi için bak: I. Alaattin Gövsa, Türk Meşhurları Ansiklopedisi; Mevriyyet devrindeki hareket ve düşünceleri, Arap ülkelerinde oynadığı rol ve milliyetçi lider olarak yeni düşünceleri üzerinde bak: Niyazi Berkes, Bir Geziden İzlenimler IV, «Sâti Bey'in Hikâyesi» (Yön dergisi, Yıl: 5, sayı: 160, 161, 22 ve 29 nisan 1966).
- 17) Öğretmen Süreyya Saltuğ'la Konuşmalar: 14 ağustos 1952. Ömer Seyfettin'in İzmir günlerinden arkadaşı Baha Tevfik de plüskülsüz fes giyerdi.
- 18) Ömer Seyfettin'in son anı defteri, 8 kânunsâni 1917 tarihli not.
- 19) Folklor ve Edebiyat 11. - Ankara: 1945. s. 176.
- 20) Yarın dergisi. Sayı: 21. 9 mart 1338.
- 21) Efruz Bey, Hürriyete Lâayık Bir Kahraman. Fantazi Roman. Vakit Matbaası. - İstanbul: 1919.
- 22) A. Cânîp Yöntem, Ömer Seyfettin. Remzi Kt. - İstanbul: 1947, s. 30.

- 23) Batı dilleri ve düşüncelerinin, önce yaşama düzeninde başlayan, daha sonra başka alanlara da sıçrayıp yayılan «yabancılaştırma» etkilerini, bunun sonucu batı hayranı nesillerin ortaya çıkmasını, Tanzimât sonrası edebiyatında araştıran, insan örneklerindeki hızlı evrimsel ve değişimleri gösteren bir araştırma üzerinde çalışıyorum.
- 24) Aleko Konstantinov, Bay Ganü Balkanski. Çeviren: Ömer Kaşif Nalbantoğlu. Vakit Kt. - İstanbul: 1941; Bay Ganü. Çağdaş Bir Bulgar Hakkında İnanılmaz Hikâyeler. Tam Metin. Narodna Provesta. - Sofya: 1958.
- 25) Aynı eser, s. 124/125.
- 26) «Tuhaf Bir Zulum» (Yeni Mecmua, 26 teğrirevvel 1918).
- 27) Aleko Konstantinov, Bay Ganü Balkanski. Vakit Kt. - İstanbul: 1941, s. 136/137.

24. Yıkılış Ortamında Sağlam Temeli Arayış: Efruz Bey'e Karşı Câbi Efendi - Mütâreke Hikâyeleri

1919 yılının ilk aylarında «Meclis-i Mebusân» kapalmıştı. Bunun başlıca nedeni, bütün milletvekillerinin İttihatçı olmalarıydı (21 aralık 1919). Öte yandan bu Meclis'e, işgâl kuvvetlerinin güveni olmadığı gibi, Tevfik Paşa'ya Meclis'te güvensizlik oyu verilmiş olması da zihinleri bulandırmıştı. Dört ay içinde seçimlere gidilmesi gerekiyordu. Ama artık elden çıkmış bir çok vilâyetlerden milletvekili seçilmesi de fiilen mümkün değildi. Bunlara rağmen, bütün üyeleri İttihatçı olan bir Meclis'le de artık uzun süre çalışılmıyacağı anlaşılmıştı. 30 ocakta İttihatçıların tevkipleri başladı. Zâten ileri gelenler, bir önceki yılın 2/3 kasım geçesi kaçmışlardı. Geriye kalan sorumlulardan hesap sorma gününün geldiği konusunda gazetelerde yazılar çıkıyordu. Yıkılışın sorumluları, hırsızlıklar üzerinde geniş ölçüde çıkarılan iddiâlar, rivâyetler ortalığı kaplıyordu. Kamu oyunu durmadan kışkırtan muhâlifler bir yandan, işgâl kuvvetleri de öte yandan sıkıştırınca, Tevfik Paşa hükûmeti, 30 ocak 1919 tarihinde, İttihatçıların tevkiğine girişmişti. Merkezi Umûmi üyelerinden İsmail Canbolat, Hüseyin Câhit, Kara Kemal, Ziya Gökalp gibi en göze çarpanlarla birlikte, önce 27 kişi tevki edilmiş; bu sayı bir kaç gün içinde 93 e kadar yükselmışti. İşte

bu hava içinde, Ömer Seyfettin'in, «Câbi Efendi» serisinin dördüncü ve son hikâyesini yazdığını görüyoruz. Onun bu seri içinde aynı örnek tipin hayatının bölümlerini anlatan hikâyeleri dört tanedir: «Mermer Tezgâh» (Yeni Mecmua, 15 kasım 1917), «Dama Taşları» (Yeni Mecmua, 11 nisan 1918), «Mâkul Bir Dönüş» (Vakit gaz. 24 mayıs 1918), «Acaba Ne İdi?» (Şâir, 6 şubat 1919).

Dört hikâyelik bir seri içinde ele aldığı bu «Câbi Efendi» tipi, Ömer Seyfettin'in Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında tarih sayfalarından derliyerek ve olayları izliyerek ulaştığı bir insan örneği idi. Onun 1918 yıllarında ele alarak geliştirdiği bu örnek tip, çağının sorunları, mânevî baskıları altında ezilerek olaylar karşısında, tartışarak, araştırarak ulaştığı bir insan gerçeğinin ifâdesi, aydınların üzerinde durdukları «Ne yapmalıyız?» sorusunun ulaştığı sonuçlardan biri idi. Meşrûtiyet devri idâresinin yıkılışı çabuklaştıran yönelmelerinden hiç memnun olmıyan, olayları izliyerek çıkış yollarını araştıran o çağ aydınları, üst üste yığılan, ayrı ayrı sorumluluğunu taşıdıkları sorunlar ve olaylar karşısında, önceleri büyük bir şaşkınlığa düşüyorlar, sonra da «Genel Merkez» çevresindeki tarihçiler ve sosyologlara akıl danışıyorlar, temeldeki büyük sarsıntının yüze vuran görüntülerine işliyerek, asıl büyük nedenlere ulaşmağa çalışıyorlardı. Bu yolda gerekli araştırmaları yapmağa hiç de hazırlıklı olmıyan bilim çevrelerinden gelen yorumlamalar ise, iki yönde çok yavaş bir tempo ile geliyor, ancak tarihten getirilen örneklerle, kıyas yolu ile yapılmış kabataslak toplumbilim açıklamalarından ileriye geçemiyordu. İşte bu şartlar altında, Ömer Seyfettin'in zaman zaman ortaya dökülen düşünce akımlarının etkisi altında kalarak, bizdeki insan gerçeğini araştırmağa, kurtuluş yolunu bizde yaygın olan o eski «ricâl kıtlığı» anlayışına bağlamağa, toplum sorunlarının çözümünü üstün insanın liderliği umutlarile bağdaştır-

Bu fotoğraf, Ömer Seyfettin'in Mütâreke yıllarındaki durumunu gösteriyor. Tahminimize göre, 1919 yılının sonlarında çekilmiştir. Ayaklarında, yürürken tak tak sesler çıkaran, arkadaşları arasında şaka konusu olan ünlü nalçalı kunduraları görüldüğü.

mağa çalıştığı görülüyor. Onun, «Câbi Efendi» örneği ile ortaya koymak istediği bu yabancılaşmamış yerli üstün adam anlayışını, Birinci Dünya Savaşı süresince diline doladığını, her gittiği yerde bunu tartıştığını, sonunda hikâyelerinde işliyerek ortaya koyduğunu görüyoruz. Onun, hikâyeye ulaşmadaki bu tutumuna, konuyu kendi içinde yaşatış, her yerde anlatıp geliştirerek dolatış, sonra hikâ-

ye hâline getirişindeki evrime yukarıda yer yer değinmiş-
tik. Tarihi evrimin ve olayların insanları etkileyişinin me-
kanizmasını kavramağa çalıştığı bu devresinde, yeni ve
sağlam bir dünya görüşünü getirecek insan örneğini araş-
tırırken, «Câbi Efendi»yi toplum kargaşalığının içinden
bulup çıkarışı, biraz da kendisi için teselli edici, umut ve-
rici bir sonuç olmuştur. Bu yönelişin ilk basamaklarında,
savaş süresince denenmiş, çürük çıktıkları iyice görülmüş
birçok insan örneklerinden başka, tarihi oluşumun ve bize
has uygarlığın yarattığı «örnek insan»a ulaşmasında, şüp-
hesiz Ziya Gökalp'in çevresinde nüveleşen sohbetlerin bü-
yük etkileri de olmuştur. Onun «Câbi Efendi» tipine ulaşır-
ken yararlandığı unsurlar arasında, o yıllarda tarihçi Ah-
met Refik'in Osmanlı tarih ve hayatı üzerinde yaptığı
araştırmaların getirdiği insan örneklerinin, «Nâdân» hikâ-
yesinde tasvir ettiği «Köse Vezir», «Penbe İnceli Kaftan»
daki «Muhsin Çelebi»lerin davranışlarındaki «mertlik, sa-
dakât, tok gözlülük, din ve devlete bağlılık» gibi özellik-
lerden gelen kişiliklerinin belirli çizgileri vardı.²

Ömer Seyfettin, bu tipi el yordamile aradığı sıralarda,
arkadaş çevrelerinde diline doladığı «ilim başka şey, irfân
başka» formülü üzerinde durmak gerekiyor. «Câbi Efen-
di» örnek tipinin ortaya çıkmasında büyük etkisi olan bu
düşünce, ilk önce 1918 yıllarında Fuat Köprülü'nün «Yu-
nus Emre» ve Anadolu mutasavvurları üzerindeki araştı-
malar ile ortaya atılmış, Merkezi Umumi çevrelerinde iyice
yayılmıştı. Ömer Seyfettin, çok kitaplar okuyan, allâme
geçinen, kitaba bağlı teoricienlerin karşısında, kültürünü ve
dünya görüşünü hayattan ve denemelerden çıkaran olgun
halk adamı örneğini daha üstün buluyor, halk kültürünün
bizim aydınlarımız arasındaki kitaba ve teorik bilgilere da-
yanan kültürden daha yararlı olduğuna inanıyordu. O,
«Câbi Efendi»nin kişiliğinde, bize hâs olgun, ârif, yaban-
cılaşmamış, yerli köklerden gelen halk adamını bulmuştu.

Bizde batı kültürü ile yetişenlerin sürekli olarak yurt ger-
çeklerinin dışına düşen terslikleri ve aykırılıklarının farkı-
na varıyor, önünde yararlı ve sağlam bir insan anlayışına
yönelen bir yeni araştırma yolu açılıyordu. O sıralarda
yeni keşfedilmişçesine ortaya çıkarılan, insan anlayışı ile
dikkati çeken «Yunus Emre»nin, şiirlerindeki «ilim-irfân»
zıtlığını belirliyen yerler, hayata oturmıyan bilginin ve
bilgiçlerin «fuzulluğu» üzerindeki görüşler, onun tam bu
insan gerçeği araştırmaları sırasına raslamaktadır.

İlim İlim bilmektir,
İlim Kendin bilmektir,
Sen kendin bilmezsin,
Yâ nice okumaktır?

Câhil ile Ârifin meseli şuna benzer:
Câhil yanında imân, mâlûl meçhul değil mi?
Işık ile danışman, savaşırklar her zaman,
Danışman söyler şeran, sözü mâlûl değil mi?

Medrese ile tekkenin yüzyıllar boyu sürüp gelen çe-
kişmelerini belirliyen ilim-irfân karşıtlığında, Yunus Emre
tekkeyi, insana ve halka yönelen dervişleri üstün tutmak-
ta, kitabı yüzünden okumakla yetinen şekilci bilginlere sal-
dırmaktaydı. «Okuma bu ilmin yüzün - İlim amel ile güzün»
diyerek, uygulamaya, yararlı bir yola düşmiyen bilginin
gurura kisve olmaktan ileri gidemeyeceğini iddiâ ederken,
Ömer Seyfettin'in bir çok deremelerden geçirerek ulaştığı
görüşlerine denk düşen bir dünya görüşünü ortaya koyu-
yordu. Onun «Nâdân» adındaki hikâyesinde, tarihi örneği-
ni tasvir ettiği ârif tipini canlandıran «Köse Vezir»in o
hikâyedeki serüvenini, Yunus Emre, şu dörtlüğünde kısa-
ca anlatmamış mı idi?

Karga ile bülbülü bir kafese koysalar,
Bірbiri sohbetinden daim melûl değil mi?
Şöyleki, karga diler bülbülden ayrılmayı,
Bülbülün de maksûdu billâhi o değil mi?

Ömer Seyfettin, bir süre çevresindekilerle tartışarak araştırdığı «ârif adam» anlayışı ile, halk kültürü yolundan ve tarihin evrimi içinden gelişerek gelen bir çeşit yerli örnek insan tipine ulaşmak isterken, arkadaşlarının da dikkatini çekmiş, ondaki hikâyeci kişiliğinin esere ulaşmada geçirdiği basamakların farkında olmalarıyla, sözleri tuhaflık, acâyiplik olarak karşılanmıştı. Onun «İlim-İrfân» zıtlığı üzerindeki görüşlerini her yerde nasıl söz konusu edip tartıştığını, Reşat Nuri, şöyle anlatıyor:⁶

«...merhumu yakından tanımış olanlar pek iyi bilirler, bazan birşeyi diline dolar, günlerce onu tekrar ederdi. O zaman da birşey tutturmuştu: 'İlim başka, İrfân başka... Arif başka, âlim başka' diyordu. Derin bilgisi ve çok okuması ile şöhret almış bir muallim arkadaş, bir gün Ömer'e takılmak istedi: 'Ömer Bey, İlim başka, İrfân başka diyorsunuz, ben buna pek akıl erdiremiyorum. Lütfedin de şunu bana bir anlatın!' dedi, Ömer: 'Başkadır cancağızım, dedi, kızmazsanız bir misalle anlatayim. Mesela siz çok okumuşsunuz, âlimsiniz, fakat ârif değilsiniz. Bizim serhademe okumanıdır. Binaenaleyh âlim değildir, fakat ârifdir.

Muallim arkadaş biraz bozuldu. Fakat Ömer darcı bir insan olmadığı için renk vermedi. Herkesle beraber güldü, geçti.

Sekiz on gün kadar sonraydı. Ömer, bir gün muallimler odasına sevinçli bir havâdisle geldi: 'Müjde, di-yordu. Avusturya'dan ikiyüz vagon şeker geliyormuş... Şeker dehşetli ucuzlayacak!'

Ömer, sık sık İttihat ve Terakki merkezi umumisine gidip geldiği için, diğer bazı arkadaşlarla beraber âlim dediğimiz arkadaş da havâdisle inandı ve memnuniyet gösterdi. Bir iki dakika sonra odaya giren serhademeye, Ömer, aynı havâdisi tekrar etti. Fakat o pek

seviniyor gibi görünmedi. Terbiyeli bir tavırla: 'İnanma beğim, yem borusudur bu. Avusturya şekeri bulsa, kendi yer!' dedi.

Ömer, çocuk gibi ellerini çırparak zıplamağa başladı. Âlim arkadaşı: 'Yalan mı söylemişim cancağızım, dedi, bak, siz bütün ilminize rağmen bu havâdisle inan-dınız. Fakat, o, yutmadı cancağızım. Çünkü onda İlim yok, ama İrfân var...'

Reşat Nuri, Ömer Seyfettin'in bu fıkrasında beliren halk kültüründeki derin İrfân temeline (fonds de sagesse) işaret ediyor. Onun bu anlayışı ile birleşiyor. Onun bu yoklama ve araştırmalarının «Câbi Efendi» tipinin yaratılması ile nasıl bir ilintisi olduğunu bilseydi, kendi Anadolu yolculuklarında görüp tanıdığı Anadolu insanındaki ârif olgunluğu ile nerelerde birleştiğini de anlıyacaktı. İşte tam bu noktada, Ömer Seyfettin'in, arayıp ulaştığı insan gerçeği ile Reşat Nuri'nin romanlarından bulup gösterdiği Anadolu insanı gerçeğinin birleştiğini görüyoruz.⁷

«Câbi Efendi» serisinin birinci hikâyesi «Mermer Tezgâh» ta, dünya ahvâlini araştırmağa meraklı bir insan görüyoruz. Okur yazar takımındandır, ama bu fâziletini bir çıkar uğruna, yahut gündelik hayatında teşhir ederek kullanmaz. Kütüphanelere «nâdânların akıl anbarı» gözü ile bakar. Hayat kitabını, sayfa sayfa çevirip akıl ve mantık gözü ile okumayı üstün bulur. Onca, gerçek bilgi kitaplardan kitaplara, sonra da hâfızalara aktarılan şeyler değil, akıl gözü ile hayattan çıkarılan bilgilerdir.⁸

«...Onun fikrinde kitaplar, hakikatin üzerine gelişi güzel yığılmış bir takım zarif, süslü, kıymetli kerpiçlerdi. Bu kerpiçleri toplayıp bir tarafa atmıyan, mümkün değil hakikati göremezdi.

Hakikat kitapta değil, hayatın kendisinde idi. Kitaba İnanan esir olur, zihnini katılır, kafası kerpiçlesirdi. Halbuki ancak her gün değişen, hiçbir mefhumun dar çerçevesine sığmayan hayat okunmağa lâyıktı. Hayatın

her adımında binlerce garibe, binlerce sır... binlerce dalavere gizliydi. İlim, hikmet, hars, felsefe, irfân hep hayatın içindeydi. Meselâ elli senedir geçmekte bitiremediği şu İstanbul 'Bir Milyon Küstür Sahifeli' kocaman bir kitaptı. Sokaklarında, çarşısında, pazarında dolaşan her adam da, başlı başına ayrı bir cihân, ayrı bir kitaptı. Bu kitapların hepsini okumağa kalkmak ummân içmek kadar imkânsızdı. Yalnız bir tanesinin bir faslını süzebilen insan, şüphesiz en büyük bir irfân sâhibi olurdu...

Mahalle okulundan diplomasını aldıktan sonra mukaddes, gayri mukaddes hiçbir «kerpici» eline almamakla öğünen Câbi Efendi, yalnız hayatı okumayı kendine iş edinmiş, bunun metodunu iyice kavramış âriflerden biriydi. «Beyaz top sakalı, kısa boyu, şişman gövdesile» her yere girer çıkar, yuvarlanır gibi dolaşır, her görünüşün altındaki gerçeği kavramak için direnir, çatışmalara girer. «Gözümle görmediğim şeye inanman» der. Bütün yenilikleri görüp yoklayarak kabul eder. Her gördüğü şeyden bir hikmet çıkararak, canlı bir gözlem makinesi hâlinde, denemelerden düşüncelere ulaşarak dolaşır. Câhillere, nâdânlara karşı bitmez tükenmez bir savaşı vardır. Câbi Efendi'nin, «Mermer Tezgâh» hikâyesinde, ustalığına, keser vuruşundaki şaşmazlığa mağrur olan nâdâna bu kesin dikkatinin düşüncesizliğinden geldiğini, insanoğlunun düşünen bir yaratık olduğunu, en küçük düşüncesinin bile en keskin dikkati iflâs ettireceğini anlatır. «Yanılmaz, keskin bir dikkatin sırf düşüncesiz hayvanlar» için bir fazilet sayılabileceğini isbât eder.

Câbi Efendi'nin, bu hikâyesindeki düşüncelerile, yüz yıllar boyunca dedüksiyon mantığı ile bağlanarak dış dünyadan ilişkilerini kesmiş olan medresenin karşısına çıktığı, batılı düşünce ve eğitimin temeli olan dışa yönelmiş araştırma yolunu, tabiattan ve denemeden gelen bilgiyi, endüksiyonu savunduğu açıkça görülmektedir.

Bu fotoğraf, Ömer Seyfettin'in evlendiği sıralarda çekilmiştir. Kolalı yaka, plastron kravat, kara elbise onun zorda kalmadıkça giymediği kıyafetti.

İşin özü şu temel düşüncede toplanıyor: Batıya yönelme, sürekli model değişimi, örnekleri taklid yolundan yabancılaşmaya değil, yerli gerçeklere bağlı, bizim tarihi evrimimizden gelen insanın yeni denemelere ve araştırmalara yönelmesi, kendi modellerini yaratması yoluna çevrilmelidir.

Bu seriden ikinci hikâyesi «Danta Taşları», ilkinin devamıdır. Burada, arkadaşı Ali Dâna Efendi ile dama oynama tutkunluğundan deliren Câbi Efendi'nin Toptaşındaki durumu anlatılıyor. Ömer Seyfettin, bu hikâyede Câbi Efendi'nin karşısına, eski eşya meraklısı, babadan kalma antikalarla dolu, müze gibi bir evde oturan Ali Dâna Efendi'yi çıkarıyor. Bu hikâyenin konusunu İzmir'de yayınlanan «Eşref» adındaki dergide çıkan bir halk hikâyesinden alıyor. Bu halk hikâyesinde ziyâretçi ile delinin da-